

İKTİSAT

Dergisi

Sayı: 375 Ocak 1998 Fiyatı: 500.000.- TL

Uluslararası Sistemdeki Değişimler ve Türkiye

**Asya Krizi ve Kriz
Yönetiminde Hegemonya**

■ ■ ■

**Türkiye Kapitalizminin
Arayışları**

■ ■ ■

**1990'larda Kıbrıs Sorunu
ve Türkiye**

■ ■ ■

**AB'nin Akdeniz Politikası
ve Türkiye**

■ ■ ■

Türkiye-AB İlişkileri

■ ■ ■

**Uluslararası Sistemdeki
Değişimlerin Işığında
Petrol, Orta Doğu ve
Türkiye**

■ ■ ■

**Globalleşme ve
Türkiye'nin Balkan
Ekonomi-Politikası**

■ ■ ■

**Uluslararası Sistemde
Hegemonya
Mücadelesinin Bir
Yansıması: Boru Hatları**

Siz dünyayı, dünya sizi bu fuarlardan izliyor!

11. Uluslararası Soğutma, Isıtma, Havalandırma, Tesisat, İzolasyon ve Doğalgaz Teknolojisi Fuarı
Beylikdüzü Fuar ve Kongre Merkezi, İstanbul
26 Şubat-1 Mart 1998

UNTEK-patisserie'98

1. Uluslararası Çikolata, Şekerleme, Pasta, İçecek, Dondurma, Tatlı Hammaddeleri, Ekipmanları ve Teknolojileri Fuarı
Beylikdüzü Fuar ve Kongre Merkezi, İstanbul
26 Şubat-1 Mart 1998

14. Uluslararası Tüm Optik Ürünleri Fuarı
Beylikdüzü Fuar ve Kongre Merkezi, İstanbul
12-15 Mart 1998

1. Uluslararası Saat Fuarı
Beylikdüzü Fuar ve Kongre Merkezi, İstanbul
12-15 Mart 1998

2. Antalya Takı, Mücevher Fuarı
Cam Piramit Fuar Merkezi, Antalya
2-5 Nisan 1998

7. Uluslararası İmalat Makineleri, Mekanik Alet ve Donanımları Teknolojisi Fuarı
Beylikdüzü Fuar ve Kongre Merkezi, İstanbul
16-19 Nisan 1998

5. Uluslararası Otomobil Servis Ekipmanları, Yedek Parça, Alet ve Aksesuarları Fuarı
Beylikdüzü Fuar ve Kongre Merkezi, İstanbul
27-31 Mayıs 1998

1. Uluslararası İstif ve İş Makineleri, Kaldırma, Nakliye ve Enerji Üretim Araç Gereç ve Ekipmanları Fuarı
Beylikdüzü Fuar ve Kongre Merkezi, İstanbul
27-31 Mayıs 1998

Açık Büfe

Sümerbank'ta birbirinden avantajlı
o kadar çok hizmet var ki...
İstediğiniz kadar alabilirsiniz.

İhtiyaç, Taşıt ve Konut Kredileri

Kredi Kartı - Bankkart

Kredili Mevduat Hesabı

Gelecek Kredisi

SSK Prim Ödemeleri

Elektrik, Su, Telefon gibi
Otomatik Ödemeler

Sigorta Hizmetleri

KOBİ Girişim Kredisi

Tahvil, Bono,
Hisse Senedi Alım Satımı

Firma Maaş Ödemeleri

Repo

Leasing - Factoring

“ Bankacılıkta Sümerbank ”

SÜMERBANK
Kuşaktan kuşağa

Isıtmayı düşünmediğimiz bir yer!

Isıtma sistemlerimiz şimdilik

Türkiye'yi ve Avrupa'yı ısıtıyor.

40 yılı aşkın tecrübemiz, yüksek

teknolojimiz, üstün performansımız,

1500 personelimiz, ülke çapında

yaygın satış ve servis hizmetleri

ağımızla milyonlarca ailenin ve

yuvanın sıcaklığı için varız.

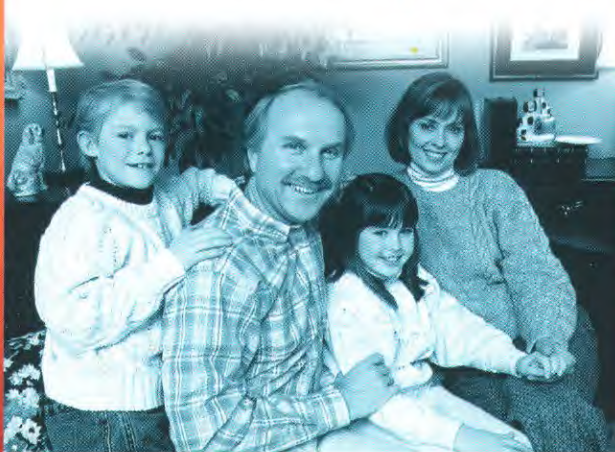
Demirdöküm®

"KESİN ÇÖZÜM"

Türk Demir Döküm Fabrikaları A.Ş. Pazarlama ve Satış Grubu

Çamlıca İş Mrk., B2 Blok Ünalın Mah., Ayazma Cad., Küçük Çamlıca

81190 Üsküdar-İstanbul Tel: (0216) 317 64 14 Faks: (0216) 317 65 75

Son anda bir değişiklik olmaz ise bu ay içinde iki kez karşılaşmış olacağız. Siz İktisat okuyucularına bu sayımızda Uluslararası sistemdeki değişmeler karşısında Türkiye'nin durumunu sunmaya çalıştık. Türkiye uluslar topluluğunun bir üyesi olarak dünya üzerinde farklı ulusları farklı biçimlerde etkileyen olaylardan etkilenmekte ve kendisi de bizi bu sürecin bir parçası olmaktadır. Uluslararası planda Türkiye'yi son yıllarda etkileyen önemli olayların başında AB ilişkileri, Petrol boru hatları, Kıbrıs sorunu, Ege ve Balkan politikası gelmektedir.

Öte yandan gerek entegrasyon hareketleri gerekse uluslararası sistemin içindeki değişmelerin ivmesi Yeni Dünya Düzeni olarak adlandırılan bir yapıyı hegemonik olarak uygulatmaya çalışmaktadır. Bu düzenin ekonomik, siyasal ve toplumsal sonuçları her ülke gibi Türkiye'yi de derinden etkilemektedir. Etkilenme birden çok boyutlu olmaktadır. Ancak bir örnek verirse, Dünya ekonomisi içindeki Pazar paylarının giderek

İktisat'dan

gelişmekte olan ülkeler aleyhine daralmakta oluşu başta Japonya, ABD ve Almanya olmak üzere gelişmiş ülkelerin uluslararası siyasal ve ekonomik liderlik yarışında ipi göğüsleyen bir konuma doğru kayması oldukça ilginç bir gelişme olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu avantajlı durumun gelişmekte olan ülkesini uluslararası sistemin en alt sıralarına doğru itmektedir.

Soğuk savaş döneminin 1980'lerin sonundan itibaren bitmeye başlaması barış umutlarını pekiştirmesi beklenirken bir çok yeni ve bölgesel çatışma alanı ortaya çıkmıştır. Türkiye'nin bu çatışma alanlarının çok uzağında olmayan konumu sadece uluslararası ilişkiler sistemini değil aynı zamanda ulusal savunma, silahlanma, bölgesel çatışmalardaki taraf olma rolleri ile de derinden etkilemektedir.

Bu dosya sayımızda ilk kez Kasım sayımızda yayınlanan bir makaleye gelen eleştiri ve yazarının yanıtını birlikte yayımlıyoruz. Kuşkusuz bu tür eleştirilere ve polemik yazılarına sayfalarımızı açmak yayın politikamızın bir gereğidir. Ne diyelim... Tartışa tartışa...

Dosya sayımızda T. Arın'ın Asya Krizi ve Kriz Yönetiminde Hegemonya, C. Adalı'dan Türkiye Kapitalizminin Arayışlarını, F. Sönmezoğlu'dan Kıbrıs Sorunu ile ilgili bir incelemesini, G. Kazgan'dan AB'nin Akdeniz Politikası ve Türkiye, C. Balkır'dan Türkiye AB ilişkilerini içeren yazılarını, M. B. Altınışik Petrol, Ortadoğu ve Türkiye ilişkilerini, N. Özgür'den "Türkiye'nin Balkan Ekonomi Politikasını" İ. Aktükün'den "Hegemonya Mücadelesinde Petrol Boru Hatları" adlı kısa çalışmasını ve Ü. Arıboğan'dan "Uluslararası Düzenin Kırılma Noktası" adlı çalışmalarını bulacaksınız. İlginizi çekmesi umuduyla...

Dostlukla...

Kuvvet LORDOĞLU

İ.Ü. İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti yayın organıdır.
İktisat Dergisi, aylık olarak yayımlanır

Kurucuları:

Nibat Batur, Oktay Emed, Reşad Umur.

Sabibi: İ.Ü. İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti adına Yönetim Kurulu Başkanı Alpay Biber

Genel Yayın Yönetmeni:

Kuvvet Lordoğlu

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü:

Hikmet Akçiçek

Yayın Kurulu:

İlker Aktükün, Serhat Aligil, Fuat Ercan, Gündüz Fındıkçioğlu, Kuvvet Lordoğlu, Tabir Mutlu, Yasemin Öztürk, Aylin Soydan

Danışma Kurulu:

Doç. Dr. Kaya Ardic,
Prof. Dr. Nihat Falay,
Prof. Dr. Merih İpek,
Prof. Dr. Eser Karakaş,
Prof. Dr. Murat Özyüksel

Yayın Kurulu Sekreteri:

Deniz Diblen.

Reklam Sorumlusu:

A. Güliz Çöllüoğlu

Kapak Çizimi: Semih Poroy

Yönetim Yeri:

Cumhuriyet Cad. Ceylan Apt. No: 27/6
80090 Taksim / İSTANBUL

Tel: (0212) 250 50 34 - 250 16 42

Fax: (0212) 235 73 43

Dizgi - Baskı:

Yenilik Basımevi - 243 55 72

Dağıtım:

Dünya Süper Dağıtım

Abone Koşulları: Yıllık: 5 milyon TL.

Altı aylık: 2.5 milyon TL.

Üye, Öğrenci, Arş.-Gör. ve

Öğretim Üyesi: (Yıllık) 4 milyon TL.

Yurtdışı: 45\$

Abone Hesap No:

Akbank Taksim 7097-DHU

Dergide yayınlanan yazılar Cemiyeti bağlamaz; görüşler yazarlarına aittir.

Yayınlamak amacıyla gönderilen yazıların iki nüsha olarak mümkünse bilgisayar disketiyle birlikte ulaştırılmasını rica ederiz.

İÇİNDEKİLER

5

Asya Krizi ve Kriz Yönetiminde Hegemonya

Tülay ARIN

23

Türkiye Kapitalizminin Arayışları

Coşkun ADALI

34

1990'larda Kıbrıs Sorunu ve Türkiye

Faruk SÖNMEZOĞLU

44

AB'nin Akdeniz Politikası ve Türkiye

Gülten KAZGAN

48

Türkiye-AB İlişkileri

Canan BALKIR

54

Uluslararası Sistemdeki Değişimlerin Işığında Petrol, Orta Doğu ve Türkiye

Meliha Benli ALTUNIŞIK

58

Globalleşme ve Türkiye'nin Balkan Ekonomi-Politikası

Nurcan ÖZGÜR

72

Uluslararası Sistemde Hegemonya Mücadelesinin Bir Yansıması: Boru Hatları

İlker AKTÜKÜN

76

Uluslararası Düzenin Kırılma Noktası -Örgütlü Suç Grupları

Deniz Üike ARIBOĞAN

83

Reel Sosyalizme Eleştiri mi, Şeytan Taşlama Ayını mı?

Tartışma

Asya Krizi ve Kriz Yönetiminde Hegemonya

Tülay Arın (*)

Giriş

Çok kısa bir süre öncesine kadar, küreselleşmeyi savunanlar artan küresel rekabetin fiyatları düşürmesinin ve teknolojik ilerlemelerin verimliliği yükseltmesinin enflasyon ve iktisadi dalgalanma sorunlarını ortadan kaldırdığını iddia ediyordu. Hızlı büyüme, düşük enflasyon ve hisse senedi fiyatlarının yüksekliği bu şekilde açıklanıyordu. Fakat 1997 yazından başlayarak küresel borsalar sallandı, Güney Doğu Asya'daki iktisadi çalkantı derinleşti ve bütün dünyaya yayıldı. Şimdi de küresel daralma korkuları yükseldi. Bu kötümserliğin yorumunda iki çizgi ortaya çıkıyor. Birinci çizgi sorunların kötüleşeceği ve bütün dünyayı etkileyeceği, fakat zaman içinde toparlanmaya başlayacağı yolunda. İkinci yorum ise hakim paradigmayı başaşağı çeviriyor. Buna göre, verimliliğin arttığı ve üretimin enflasyona yol açmadan büyüdüğü doğru. Fakat bu gelişmenin yarattığı aşırı kapasite ve kapasiteye göre talebin yeteri kadar artmaması bütün dünyayı deflasyon tehdidi altına alıyor. Bu iki argüman özellikle Asya'daki sorunlarla beraber birbirine uyumlu hale geliyor, çünkü Asya'da talebin önemli ölçüde düşmesi küresel deflasyon riskini artırıyor (The Economist, November 15th 1997, s.15). Özellikle, parlak geçmişi olan Güney Kore'nin yaşadığı depresyon iktisadi başarıya olan güveni sarsıyor.

Doğu Asya'nın mali krizlerinin pekçok kesim için çok pahalıya malolduğunun ve bu maliyetlerin gidererek artacağına inanılması bütün dünya ekonomisini diken üzerinde tutuyor. Temmuz 1997'de Tayland'ın döviz kurunun çöküşü ile başlayan Asya krizi 1997

yazında hızlı devalüasyonlarla ve hisse senedi fiyatlarının hızlı düşmesiyle patlak verdi. 4 Temmuz - 19 Aralık 1997 tarihleri arasında düşüşlerin oranı aşağıdaki boyutlara ulaştı ve düşüş hergün devam ediyor. (Newsweek December 29, 1997/January 5, 1998, s.20):

	Hisse senedi değer kaybı	Devalüasyon oranı-\$
Güney Kore	%-49.0	% -65.9
Endonezya	-48.6	-106.0
Tayland	-41.0	-56.0
Filipinler	-32.7	-48.0
Hong Kong	-29.8	-0.1
Japonya	-23.0	-14.0

Döviz kuru kayıpları ve borsa düşüşleri ile beraber çok sayıda banka, mali kuruluş ve şirket iflas ediyor veya ödeme krizine düşüyor. Yabancı sermaye ülke dışına kaçıyor, ülkelerin döviz rezervleri hızla eriyor

ve firmalar ve mali kuruluşlar kısa vadeli iç ve dış borçlarını ödeyemiyorlar.

Tayland krizi IMF'yi batık mali kuruluşları kurtarmak üzere 17 milyar dolarlık bir paket oluşturmak zo-

runda bıraktı. Ekim 1997'de Endonezya'da kriz patlak verdi ve döviz kurunu desteklemek ve bankaları yeniden yapılandırmak üzere IMF gene kendi fonlarından ve birkaç devletin verdiği fonlardan 40 milyar dolarlık bir fonu Endonezya'ya sağladı. Aralık 1997'de ise Güney Kore tarihin en büyük uluslararası kurtarma planının uygulanmaya konduğu ülke oldu. Daha sonra, Asya krizi genel olarak "yükselen piyasalar"la ilgili hevesleri kötümserliğe dönüştürmeye başladı. Yatırımcıların bu ülkelerin parasını, resmi ve özel tahvillerini elde tutmak yerine dolara vs. ye dönmeye başlamaları, bu ülkelerin bazılarında döviz rezervlerinin

1997 yazından başlayarak küresel borsalar sallandı, Güney Doğu Asya'daki iktisadi çalkantı derinleşti ve bütün dünyaya yayıldı. Şimdi de küresel daralma korkuları yükseldi.

(*) Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi

erimeye başlaması ve dış borç ödemelerinde zorlanmaya başlamaları IMF'ye başvuruları artırıyor (The Economist, December 13th 1997). Örneğin Rusya Aralık ayı başında gayriresmi olarak IMF'ye başvurdu. (The Economist, December 6th 1997).

Şimdi herkes bu krizin ve zararlarının sorumlularını aramakla uğraşıyor. Krizin günbegün ilerleme sürecinin özellikleri büyük bir kaos yaratmış durumda. Krizin yönetimi konusunda iki önemli sorun var. Birincisi krizin türünün tanımlanması. Bu son derece önemli, çünkü krizin türünün tanımı kriz yönetimi politikalarının yönelimini belirliyor. İkincisi ise kriz yönetiminin yeterli olup olmadığı. Krize tanı koymak yetmiyor, krizin yönetiminin hangi mekanizmalar aracılığıyla yapılacağı, ulusal ve uluslararası mekanizmaların krizi asgari zararlar atlatmaya yetip yetmeyeceği sorusu soruluyor. Büyük bir belirsizlik ve genellikle kö-

Asya krizi ile ilgili tartışmaların en çarpıcı yönü krizin "Yirminci yüzyıl krizi" veya "Yirmibirinci yüzyıl krizi" olarak tanımlanması olarak ortaya çıkıyor.

tümserlik havası genel atmosfere hakim. İlginç olanı, mevcut uluslararası düzenden pek memnun olanların da artık birçok işleyişi sorgulamaya başlamış olmaları. Genel bir güven bunalımının olduğunu söylemek pek yanlış değil. Bu güven bunalımı aslında mevcut uluslararası kriz yönetimi mekanizmalarının büyük ve yayılan bir krizle başa çıkabilme kapasitesinin ne denli sınırlı olduğunun görülmesi ile ortaya çıkıyor.

Aşağıda, 1997 sonbaharı'ndan itibaren giderek derinleşen Doğu Asya kriziyle ilgili bir sergileme sunmaya çalışacağız. Bu girişim yukarıda belirtilen iki alana odaklanacak: Krizin tanımı ve krizin yönetimi. Bu iki konudaki tartışmalar açıkça gösteriyor ki krizin niteliğinin ne olduğunu pek çok çevre farklı tarif ediyor. Krizin yönetimi ile ilgili girişimler ve değerlendirmeler ise özellikle IMF ve krizin yönetiminde faal olanların kriz tanımının isabetli olup olmadığı üzerinde yoğunlaşıyor. Fakat kriz yönetimi sorunu krizin tanımının güçlüğünü de aşan güçlükler içeriyor. Bu tartışmaların açıkça gösterdiği gerçek ise krizin ne denli kapsamlı olduğu; yönetilmesinin ne kadar sorunlu olduğu, mevcut kriz yönetme mekanizmalarının ne kadar yetersiz kaldığı; maliyetinin ne kadar büyük olduğu ve büyüme potansiyeli taşıdığı; kriz yönetiminin bazı kesimlerin zararlarını mümkün olduğunca sınırla-

mayı amaçladığı; bazı kesimlerin ise krizden yararlanmasının zeminini hazırladığı. Önce krizin tanımı ile tartışmalara bakmak istiyoruz.

Asya Krizinin Tanımı ile İlgili Tartışmalar

Asya krizi ile ilgili tartışmaların en çarpıcı yönü krizin "Yirminci yüzyıl krizi" veya "Yirmibirinci yüzyıl krizi" olarak tanımlanması olarak ortaya çıkıyor. Bunun nedeni açık. Kriz "Yirminci yüzyıl krizi" olarak tanımlandığında yüzyıl'ın son çeyreğindeki liberalleşme ve küreselleşme akımları desteklenmiş olacak ve Doğu Asya ülkelerinin daha çok liberalleşmesi gerektiği sonucu çıkarılacak. Yoğun devlet müdahalesi ile hızlı ve sürekli büyüme sağlamış "Asya Kaplanları"nın artık "avlanacak kaplan" olarak köşeye sıkıştırılmaları mümkün olacak. Hatta daha ileri gidilerek, aslında onların "kağıttan kaplan" oldukları, başarılarının altındaki iktisadi temelin ne denli çürük ve kof olduğu kanıtlanmış olacak. Almaşık olarak, eğer Asya krizleri 1994 Meksika krizi ile başlayan ve Yirmibirinci yüzyıl'ın en azından ilk dönemlerine hakim olacak küreselleşme ve mali liberalizasyon çağının ilk canlı örnekleri olarak kabul edilirse, eski krize karşı geliştirilmiş eski reçeteler de geçerliliklerini yitirmiş sayılacaklar ve küreselleşme krizlerine yeni reçeteler aranması zorunluluğu ortaya çıkacak. Aslında hemen belirtmeliyiz ki krizler mevcut işleyişlerin artık çözüm olmadığı, yeni işleyişlerin ise henüz tam belirginleşmediği durumlardır. Bu nedendir ki Asya krizinin doğasının tanımlanması ve çözüm yollarının aranması süreci büyük bir muğlaklık ve belirsizlik içerdiği kadar uluslararası hegemonya mücadelesine de konu olmaktadır.

Aslında büyük Asya ekonomilerinde yavaşlama daha önceleri başladı. Japonya ekonomisi 1990'ların ilk yıllarında yavaşlamaya başlamıştı. Çin'de 1994'de yüksek büyüme hızı enflasyonu körüklediği ve Çin'in dış rekabet gücünü düşürdüğü için devalüasyon yapılmıştı; sıkı para ve kredi politikası ve düşük ücret stratejisi uygulanmaya konmuştu. Bu politikaların etkisi 1994'den beri hissediliyor. Bugünlerde Çin'de fiyatlar artmıyor, tersine düşüyor; istatistik olarak deflasyon yaşanıyor; iç talep durgun; yatırımlar düşüyor ve ekonominin bazı dallarında aşırı arz var. Bankaların durumunun kötü olduğu ve büyük miktarlarda riskli ve batık kredi ile karşı karşıya oldukları belirtiliyor (Financial Times, November 28 1997). Krizin özellikle dünyanın onbirinci büyük ekonomisi olan Güney Kore'yi esir alması ve Japonya'nın mali sisteminin sallanması bütün dikkatleri Doğu Asya'ya ve krizin dünya ekonomisi üzerindeki etkilerine çekiyor. Aşağıda bu krize konulan tanımlar sergileniyor.

Yerel ve konjonktürel yavaşlama: Ağustos 1997'de Tayland'ın mali piyasaları erimeye başladığında ve Hong Kong döviz piyasası sallandığında, hiç kimse pek fazla endişe etmemişti. IMF veya diğer uluslararası çevreler kriz ortaya çıkıncaya kadar krizin olabileceği ile ilgili hiçbir uyarı veya imada bulunmamıştı. IMF 1997 raporunda Güney Kore ve Tayland'ın süregelen makroekonomik istikrarının ve bütçe performansının ne kadar etkileyici ve övgüye değer olduğunu yazıyordu. Sorunlar ortaya çıktığında IMF'nin kendisi ve birçok iktisatçı krizlerin bölgesel olduğunu, ve esas olarak konjonktürel olduğunu düşündüler. İlk değerlendirmelere göre, bu belki küçük ülkelerde biraz yavaşlamaya ve fazla iktisadi genişlemeye karşı bir sağlık belirtisi olan bir piyasa düzeltmesine yol açabilirdi. Hele Batılı finans çevreleri bu gelişmelerin gelişmiş ekonomileri, özellikle ABD'yi fazla etkilemeyeceği için endişeye mahal olmadığını belirttiler. İlk başlarda iki ciddi hata yapıldı: Krizin ne denli kapsamlı olduğu ve Doğu Asya ülkelerinin Japonya ile ne kadar entegre olduğu ve Japonya'nın mali sisteminin krizden ne kadar fazla etkileneceği ve mali sisteminin ne kadar sorunlu olduğu başta hiç tahmin edilememişti. (Newsweek, December 29 1997, s.21).

Likidite krizi ve bunun yol açtığı mali kriz: Jeffrey Sachs'ın başlattığı ve diğer bazılarının da katıldığı tartışmaya göre (Jeffrey Sachs, "Power unto itself", Financial Times, December 11 1997; December 19, 1997), Asya'nın mali felaketinin tek nedeni ekonominin temellerinde bir sorun olması değil, mali paniğin kendisidir. Asya ülkelerinin mali kesiminin reforma ihtiyacı olduğu doğrudur, fakat paniğe yol açmaya neden olacak ve çok sert makroekonomik uyar-

lamayı haklı gösterecek boyutta değildir. Asya'nın temel ekonomik özellikleri bir iktisadi daralmanın önünü alabilecek niteliktedir. Bütçeler dengededir veya fazla vermektedir; enflasyon çok düşüktür; özel tasarruf oranları yüksektir; ekonomilerin durumu ihracat büyümesine uygundur. Asya ülkelerindeki sorun esas olarak kısa vadeli fonların çekilmesinden ve bir kez bu sürecin başlamasıyla kendi kendini beslemesinden ve diğer yatırımcıların da fonlarını çekmeye başlamasından doğmuştur. Kısa vadeli borçların döviz rezervlerinden fazla olması her yatırımcının bu şekilde davranmasını kendisi açısından "rasyonel" kılmıştır. Likidite krizi sonucunda bazı kurumların borçlarını ödeyememesi kısa vadeli sermaye kaçışını daha fazla uyarmıştır. Sorunların krize dönüşmesinin en önemli nedeni

ise IMF'nin ve diğer pekçok çevrenin yeterli bilgi toplamamasından dolayı krizi tahmin edememesi ve daha çok likidite sorunu olarak ortaya çıkan sorunları ekonomilerin temelleri ile ilişkilendirmesi ve bu sorunları abartması, piyasalardaki değerlendirmeleri allak-bullak ederek bir finansal paniğe dönüşmelerine yol açmasıdır. IMF'nin müdahaleleri paniği durdurmak yerine önerdiği daraltıcı makroekonomik politikalarla ekonomileri büsbütün zora sokmakta, bütün ekonomiyi etkileyen bir mali krize dönüştürmekte ve paniğe katkıda bulunmaktadır. Böyle bir değerlendirmeye göre, daha iyi politika ülkelerin güçlü özelliklerini öne çıkarmak, piyasaları yatıştırmak ve kısa vadeli sermayenin kaçışına gerek olmadığına ikna etmektir. Bunun için de ülkelere erken zamanda kredi desteği vermek ve piyasaların güvenliğini artırarak sorunu hafif bir durgunlukla atlatmak mümkün olabilirdi. Banka reformları ise orta vadeye yayılmış bir programla soğukkanlılıkla ele alınabilirdi. Acil döviz rezervi yetersizliği ile karşılaşan ülkelere bu sıkışık durumu aşmak için acil fon gerekiyor. Diğer sorunlar likidite krizinin finansal paniğe dönüşerek aşılmasından kaynaklanıyor. Likidite sorunu derinleştikçe kriz ekonomilerin mali piyasalarına ve üretim kesimine yansıyor.

'Paradigma' krizi ve bunun yarattığı dış ödemeler krizi (borç krizi): Paradigma krizi tanısını koyanlara göre, Asya krizi ithal ikamesi/ihracat teşviki temelinde devlet müdahalesi ile büyüme sağlamaya dayalı iktisat paradigmasının Latin Amerika ve benzeri diğer ülkelerde çökmesinden sonra nihayet Doğu Asya ülkelerinde de çökmesidir. Bu "Asya Mucizesi"nin bittiğini göstermektedir.

Fidler'e göre (Stephen Fidler, "Might Asia lose a decade?", Financial Times, November 27 1997), Asya'daki sorunları 1994'de Meksika parası pesonun devalüasyonundan sonra başlayan derin krizle paralellik kurarak incelemek yanlış değil, fakat yüzeysel. Çok daha açıklayıcı paralellikler Meksika'nın 1982'de yaşadığı borç krizi ile kurulabilir. Bu kriz Latin Amerika'da "kayıp on yıl" yaşanması ile sonuçlanmıştı. Şimdi Doğu Asya da uzun süren bir iktisadi gerileme döneminin eşiğinde olabilir. Bu yazara göre, böyle bir paralellik kurulmasına bazıları itiraz edebilir, çünkü yakın zamana kadar Asya'nın bir iktisadi mucize yaşadığını, Latin Amerika'nın ise genellikle son derece

başarısız iktisadi performans gösterdiği söylenebilir. Fakat, Paul Krugman'ın dediği gibi, 1960'ların Brezilya'sı da herkes tarafından iktisadi mucize olarak görülmüştü. Şimdi bile, Latin Amerika'da Yirminci yüzyıl boyunca gösterdiği iktisadi performans

Küreselleşmeyi eleştirenlere karşı geliştirilen argümana göre, Asya'daki kriz de belli bir paradigmanın veya büyüme modelinin sonuna gelmesini temsil ediyor.

bugünün Asya'nın başarılarıyla benzerdir. Onbeş yıl öncesinde Latin Amerika Doğu Asya'dan daha iyi performans gösteriyordu. 1970'lerde bu etkileyici büyüme performansı Batılı bankaların çılgın gibi para akıtmasına ve kredi vermesine yol açtı. Geriye bakıldığında, Meksika'nın 1982'deki ödeme güçlükleri ile başlayan Latin Amerika borç krizi "tükenmiş bir iktisat modelinin ölümü"nü temsil ediyordu.

Küreselleşmeyi eleştirenlere karşı geliştirilen bu argümana göre, Asya'daki kriz de belli bir paradigmanın veya büyüme modelinin sonuna gelmesini temsil ediyor. Bu konuda Krugman'ın makalesine atıf yapılarak (Foreign Affairs, November 1994), aslında bir Asya mucizesi olmadığı ileri sürülüyor. Asya stratejisi güçlü devlet müdahalesi ve yatırım kararlarının yönlendirilmesi özellikleri ile tanımlanıyor ve bu stratejinin 1940'lardan 1979'lara kadar Latin Amerika'da uygulanan iktisat modeline dayandığı söyleniyor. Bu modelin yüksek büyüme hızları sağladığı, fakat kaynak dağılımında yarattığı etkinsizlikler sonucunda bu stratejinin 1980'lerde büyük maliyetlerle değiştiği, aynı durumun şimdi Asya'da yaşanmaya başladığı değerlendiriliyor.

Elbette arada bazı farklılıkların olduğunu bu görüş kabul ediyor. Latin Amerika dış ticarete Asya'dan da

ha kapalıydı ve enflasyonist politikalar izlendi. Asya ülkeleri dünya çapında teknolojilere sahip ihracata dönük pekçok firmaya sahipti. Benzerlikler ise şöyle belirtiliyor: Her iki grup da yüksek yatırım hızlarını ithal sermaye kullanarak gerçekleştirdiler. Ayrıca, yatırım hızı Asya'da çok daha yüksek ve ithal sermaye farklı yollarla kullanıldı. Sermaye kullanımı Latin Amerika'da devlet tarafından, Asya'da ise özel bankacılık sistemi ve özel firmalar tarafından yönetildi. Fakat her iki grupta da ithal sermaye büyük cari işlemler açığına yol açtı ve kriz hem kötü yönetilen bankacılık sistemi hem de büyük ölçüde aşırı değerli döviz kurları nedeniyle derinleşti.

Fidler'e göre, Latin Amerika deneyiminin öğrettiği en önemli derslerden birisi, krizin ilk zamanlarında krize yanlış teşhis koymanın sonuçlarının çok maliyetli olmasıdır. Latin Amerika'nın borç krizi ilk başlarda ödeme güçlüğü olarak değil bir likidite krizi olarak görülmüştü ve 1985'e gelinceye kadar iktisat politikasında köklü bir değişme gerektirdiği kabul edilmişti. Asya'da da gerçekleştirilmesi gereken yapısal değişimin ne denli derin olduğu, bunun sadece iktisat alanında değil siyaset alanında da köklü değişiklikler gerektirdiği, yoz siyasetçilerin ve siyasal sistemin değişmesi gerektiği ne denli hızlı kabul edilirse toparlanma o denli hızlı olacaktır.

Krizi bir "paradigma iflasi" olarak gören serbest piyasacılara göre, bu kriz devlet müdahalesinden ve belli çıkar gruplarını destekleyen politikalardan uzaklaşmak ve dış ticarete konu olmayan mallarda piyasa ekonomisini yerleştirmek gibi çok hayırlı sonuçlar doğurabilir. Her ikisinin de aslında ülke ekonomisini koşulsuz yabancı sermayeye açmak ve batması gereken banka, şirket ve emlak firmalarını hızla batırarak yabancılara bunları almasını kolaylaştırmak koşulunu IMF'nin koymasının gerekli olduğunu söylemekle aynı anlama geldiği açık.

Krizin devlet müdahalesinin hakim olduğu paradigmanın ve iktisat modelinin iflasi olduğunu iddia eden serbest piyasacı yorum Asya krizi ile bulunmaz bir fırsat elde etmiştir. "Mucize" yarattığı değerlendirilmesi ile liberalleşme ve küreselleşme savlarını zayıflatan bir iktisadi kalkınma modelini yok etmek için IMF önderliğinde bir yeniden yapılanma programı uygulanmaya başlamıştır.

Mali kırılganlık ve özel sektörün mali krizi: Bazılarına göre sorun kendini likidite krizi olarak ortaya koyuyor olsa bile sorunun kökeninde ülkelerin yapısal özellikleri yatıyor. İki yapısal özellik önemle vurgulanıyor: Devlet müdahalesi ve mali kurumların ve şirketlerin kredi yapısı. Fakat bu değerlendirme krizin

1982'deki Latin Amerika krizi ortamından farklı bir ortamda oluştuğu görüşünü taşıyor. Bu ortamın en önemli farkı liberalleşen mali piyasalardan özel kesimin borç alabilmesi. Paradigma sorunu ile uluslararası mali sistemin özelliklerini beraberce değerlendiren bir yaklaşıma göre, Asya krizi yapısal nitelikli ve farklı yapısal özelliklere sahip gruplardaki ülkeleri farklı etkiliyor. Peter Montagnon adlı yazara göre (Financial Times, December 23 1997), bu bakımdan üç grup Asya ülkesi bulunuyor. İlk grupta muazzam büyüklükteki Çin ve Hindistan bulunuyor. Bunlarda firmalar dünya ticaretine açık, fakat uluslararası sermaye piyasalarına girişleri görece sınırlı olduğu için ülkeler dışa görece kapalı. Ekonomide devlet müdahalesi yoğun. İkinci grup ülkeler olan Tayvan, Singapur ve Hong Kong ilk gruptakilerin tam tersi özelliklere sahip. Bunlar dışa son derece açık, firmalar uluslararası sermaye piyasalarında serbestçe borçlanabiliyorlar ve devletin ekonomiye müdahalesi sınırlı. Her iki grup ülkede krizden etkilenmekle beraber pek sarsılmadılar. Üçüncü grubu oluşturan Tayland, Endonezya, Güney Kore ve Malezya'da ise sarsıntının boyutları çok büyük oldu. Bu ülkeler diğer iki gruptaki ülkelerin özelliklerini beraberce taşıyorlar. Firmalar uluslararası sermaye piyasalarından serbestçe borçlanabiliyorlar, fakat aynı zamanda devlet müdahalesi yoğun. Birçok iktisatçıya göre kriz, asıl bu özellikten kaynaklanıyor. Bu ülkeler hem likidite krizini hem de yapısal krizleri beraberce yaşıyorlar.

The Economist dergisine göre, Asya'nın en büyük sorunu ağır mali kırılganlık. Buna yol açan neden ise çok uzun süre yüksek büyüme hızlarına alışmış ekonomilerde son derece gevşek, dikkatsiz, hatta yolsuzluğa açık kredi politikalarının uygulanması, bankaların etkin olmaması ve yolsuzlukları; daha yavaş bir büyüme ortamında ise bu kredilerin derhal batık borçlara dönüşmesi. Eğer Asya devletleri bankacılık sistemlerinde reform yaparlarsa bölgenin iktisadi sorunları başa çıkılabilir hale gelecektir. Eğer sorunun aşırı kapasite ve yetersiz talep olduğu iddia edilirse, bu argümanın kabul edilmesi durumunda çözüm gayet basitçe genişletici para ve maliye politikası uygulamaktır. Deflasyona düşülmesinde suçlu kapitalizmin bir eksikliği değil merkez bankalarının ve hükümetlerin basiretsizliğidir. Fakat diğer Asya ülkeleri yıllardır Japonya'nın yaptığı gibi banka reformunu geciktirirlerse daha da çok batacaklar ve arkalarından Japonya ve Çin'i de sürüklerlerse, dünyaya yayılan etkileri hafif olmayacaktır. (The Economist, November 15th 1997, s.15 ve November 22nd 1997; benzer değerlendirmeler için bkz. Financial Times, November 25 1997).

Yukarıdaki her iki yoruma göre sorun liberalleşen mali piyasalarda ortaya çıkıyor. Fakat sorunun kaynağı liberalleşme değil, devlet müdahalesi altında basiretsiz aşırı borçlanma ve çarpık bankacılık sistemi. Yakın zamana kadar Güney Kore krizinin bir korporasyonlar sorunu, devletin desteklediği devasa holdinglerin (chaebol) ve bunlara borç veren bankaların sorunu olduğu düşünülüyordu. Fakat, en büyük 50 holdingin hemen herbirinin (yani aslında Güney Kore'nin ekonomisinin çok büyük bir kısmının) bir genişleme furçasının sonucunda borç kıskacı içine düşmesi ve bu borçların bankaların döviz cinsinden milyarlarca dolarlık para toplayıp kredi vermesi ile oluşması ve borçların döviz cinsinden ödenmesi gereği, krizin başka boyutlarının da düşünülmesini zorunlu kılıyor. Fakat The Economist'e göre yeni krizler eskisinin sonucu. Patlak veren banka krizinin Güney Kore parasının muazzam ve sürekli devalüasyonuna yol açması ile beraber şimdi kriz yeni ve daha tehlikeli bir duruma gelmiş durumda. Kısa vadeli borçlar her gün ulusal para cinsinden inanılmaz bir hızla artıyor. The Economist'e göre, Güney Kore şimdi bankerlerin klasik "likidite krizi" dediği krizle karşı karşıya. Bu duruma yol açan neden de kısa vadeli borçlanmaya aşırı dayanılmış olmasıdır. (The Economist, December 13th 1997). Asya'daki mali krizlerin ardındaki etmenlerden biri sermaye hareketlerini serbestleştirmek, fakat bankacılık sektörünün regülasyonunu güncelleştirmektir. (The Economist December 6th 1997).

***Yakın zamana kadar
Güney Kore krizinin bir
korporasyonlar sorunu,
devletin desteklediği
devasa holdinglerin
(chaebol) ve bunlara
borç veren bankaların
sorunu olduğu
düşünülüyordu.***

Aşırı kapasite krizi: Bu yoruma göre, banka, likidite veya diğer tür krizlerin ardında yatan neden talebe göre aşırı kapasite oluşması. Artan uluslararası rekabet ve uluslararası sermaye hareketlerinin verimliliği arttırdığı ve üretimin enflasyona yol açmadan büyüdüğü doğru olabilir. Fakat bu gelişmenin yarattığı aşırı kapasite ve kapasiteye göre talebin yeteri kadar artmaması bütün dünyayı deflasyon tehdidi altına almaktadır. Küreselleşmenin en önemli stratejilerinden biri düşük ücret ve deflasyonist politikalar. Uluslararası sermayenin görece daha düşük gelirli ülkelere gitmesinin amacı büyüyen pazarlara girebilmek ve üç-

ret maliyetlerini düşürmektir. Bu ise gelişmekte olan ülkeleri liberalleşmeye zorlamaktadır. Bu ülkeler uluslararası mali sermaye çekebilmek için bir yandan ücretleri düşük tutuyorlar, bir yandan da döviz kurlarını uzun süre sabit tutmaya çalışıyorlar. İhracata dayalı büyümeyi sürdürebilmek için iç talebi kısıyorlar. Fakat bu talep açığını ülke dışında telafi etmeleri de giderek zorlaşıyor. Eğer bütün ülkeler yabancı sermaye çekme yarışına ve parasal istikrara sahip olduklarını gösterme rekabetine girerlerse, bunun deflasyonist etkilerinin doğal sonucunun dünya durgunluğu olması kaçınılmazdır.

Mali liberalizasyon, özellikle kısa vadeli sermaye hareketlerinin ve portföy yatırımlarının küreselleşmesi

Bir kriz sırasında herhangi bir ülkenin merkez bankası eğer uluslararası sermaye piyasalarına girişte farklı koşullarla karşılaşıyorsa, bankalar sistemi için en son başvurulacak kaynak olması ve bankaları desteklemesi rolünü üstlenmesi çok sorunludur.

uğraşmışlar ve döviz kurlarını ABD dolarına bağlamışlardır. Ek olarak, mali istikrar ve döviz kuru sağlamak üzere sıkı para, maliye, gelirler politikaları uygulamışlar, bütçe açıklarını kapatmışlar veya asgari düzeye düşürmüşlerdir. Böylece, akan yabancı fonların özel kesimdeki bankalar ve firmalar tarafından kullanılmasına, bu sayede ihracatın artmasına uygun bir ortam yaratmışlardır.

Sıkı para ve maliye politikalarının, yani bütçe dengesi ve parasal disiplinin tehlikesi, durgunluğa düşünce bunu geriye çevirmeyi de zorlaştırmasıdır. Herhangi bir zamanda ortaya çıkacak bir ödeme sorunu hızla likidite sorununa ve bir mali paniğe dönüşebilir. Ülkeler rekabet içinde devalüasyon yaparak ve ithalatı kısıtlayarak işsizliği diğer ülkelere ihraç etmeye çalıştıkları ölçüde (1930'lardakine benzer şekilde) dünya ticaretinde azalma, döviz kuru istikrarsızlığı, yatırımlarda düşme ve uluslararası belirsizliğin büsbütün art-

ması sonucu doğar. Bugün Uzakdoğu'da birbirini izleyen rekabetçi devalüasyonlar bir yandan ülkeleri birbirleriyle karşı karşıya getiriyor, bir yandan da faiz hadlerinin hızla yükselmesine yol açıyor. Örneğin Güney Kore'de faiz haddi son beş yılın en yüksek düzeyine çıkarak enflasyon haddinin dört katına ulaştı. (Financial Times, November 25 1997). Böyle bir durum borçların ödenmesini büsbütün zorlaştırıyor. Borçların ödenmemesi karşısında bankaların da kredileri kesmeye başlaması sorunu büsbütün derinleştiriyor.

Özellikle Güney Kore ile ilgili bir değerlendirmeye göre, temel kriz nedeni aşırı kapasite ve bunun uyardığı likidite krizi olduğunda, harcamaları kısıtlayıcı vergileri arttıran daraltıcı maliye ve daraltıcı para politikası uygulamaları durumu daha da kötüleştirecektir. Bu durumda uygulanması gereken politika, özel sektörün dış borçlarına aldırılmamak, kamu fonlarını kullanarak sallantıdaki bankaları ve şirketleri kamulaştırmak ve onları yeniden yapılandırmaktır. Bu amaçla para basılabilir ve ekonomi bir deflasyon sarmalından kurtarılabilir. Ulusal para dalgalanmaya bırakılarak dengeye gelmesi sağlanabilir. Bu politika ülkenin dış borç bulmasını önlese bile, yüzde 38 dolayındaki ulusal tasarruf oranının olduğu bir ülkenin zaten borçlanmaya ihtiyacı yoktur. (Brian Reading, "Why the IMF has got it wrong in South Korea", Financial Times, December 21 1997).

Öte yandan, para politikası aletleri ile bu tür krizleri aşma olasılığı son derece düşüktür. Arjantin Merkez Bankası baş iktisatçısı Andrew Powell'a göre, Latin Amerika banka krizi olan 1994-5 krizi deneyiminden Asya'nın mali krizi için çıkarılacak en önemli ders şu olmalıdır: Bir kriz sırasında herhangi bir ülkenin merkez bankası eğer uluslararası sermaye piyasalarına girişte farklı koşullarla karşılaşıyorsa, bankalar sistemi için en son başvurulacak kaynak olması ve bankaları desteklemesi rolünü üstlenmesi çok sorunludur. Çünkü böyle bir durum ortaya çıktığında uluslararası kredi talebi reddedilir ve döviz kurunu koruma veya bir enflasyon hedefi tutturma veya parasal istikrar sağlama girişiminin başarılı olması son derece zordur. (The Economist, December 13 1997, s.4).

Bir yorumcuya göre (CrossBorder Capital'in London yöneticisi Michael Howell), The Economist'in krizin temel nedeni olarak gördüğü bankaların etkin olmamasına ve yolsuzluklarına yol açan asıl neden, ekonomideki talep yetersizliğinden dolayı bankaların kredi verebileceği aşırı miktarda paralarının olması ve faiz hadlerinin son derece düşük olması. Zaten üretken yatırımlar dışında gayrimenkule ve diğer

İnternet'te şube açan banka!

Garanti'nin İnternet şubelerinde; repo, EFT-Elektro-
nik Fon Transferi (başka bir bankadaki hesaba hava-
le), hesaplar arası ve üçüncü şahıslara havale, döviz
alım satım, fon alım satım, fatura ödemeleri, otoma-
tik ödemeler, hesaptan kredi kartı borcunun ödenme-
si, şifre değişikliği işlemlerini yapabilirsiniz. Ayrıca;
hesap bakiyenizi, hesap hareketleri ile karton bilgile-
rinizi, çek ve senet deponuzu, son dönem kre-
di kartı ekstrenizi, dönem içi kredi
kartı işlemlerini, kredi kartı
limitinizi ve kullanılabilir
kısını, yatırım portfö-
yünüzü görüntüleyebi-
rirsiniz.

Ücretsiz İnternet şifreniz
için, başvurunuzu İnternet ara-
cılığıyla ya da herhangi bir Garanti şubesine gelerek
yapabilirsiniz. Ayrıntılı bilgi için, (0-212) 656 94 00
numaralı telefonu arayın.

GARANTİ

Başka bir arzunuz?

GÜNEŞ HOTEL

ÇUHADAROĞLU
OTOMATİK
KAPILAR

*Başka söze
gerek yok!...*

Her çeşit otomatik kapı.
12 yıllık tecrübe.
Binlerce referans.
Danışmanlık.

ÇUHADAROĞLU
sanayi ve pazarlama A.Ş.

Hürriyet Mah. Bengü Cad. No: 41 Şişli/İstanbul
Tel: (0 212) 224 20 20 (16 Hat)
Faks: (0 212) 224 20 40

alanlara kredi verilmesi veya firmaların çok hızla dışarıya yatırım yapması veya genişlemesi kredi teminde oluyor. Çin ve Japonya'da yetersiz iç talep konjonktürü yaşanıyor ve krizin temel nedeni bu. Bu durum bölgedeki rekabeti arttırıyor, ihracat yapılmasını güçleştiriyor ve ihracattaki kâr marjlarını düşürüyor; verilen kredilerin ödenmesinde sorunlar yaratıyor. (The Economist, December 13 1997). Aslında yükselen piyasalar ekonomileri çok tüketmiyor, aşırı üretiyor. Nitekim bu ekonomilerin dış ticaret açıklarının önümüzdeki yıl cari işlemler fazlası vereceği hesaplanıyor. Meksika krizinin tersine -ki orada sorun esas olarak aşırı tüketim, hızla artan ithalat ve yetersiz döviz rezervleri idi- Uzak Doğu'daki kriz yetersiz iç talep, aşırı kapasite, zayıf ihracat ve yetersiz karlılıktan kaynaklanıyor. Bu kriz esas olarak borçların ödenememesi (solvency) krizi, bir likidite krizi değil.

Bu yorumcuya göre, Asya'nın durumu 19. yüzyıl'da İngiltere'nin durumuna benziyor. Britanya o zaman bir ihracat ekonomisiydi, sabit kur sistemine (altın standardı) inanıyordu, ve ihracat gelirlerini tüketmek yerine tasarruf ediyordu. Çok aşırı sermaye kötü kredilere de yol açar. Kötü krediler ise mali krizlere yol açar. Ödeme krizleri ile baş etmek likidite krizleriyle baş etmekten daha zordur. IMF'nin dayattığı bütçe açıklarını azaltmak ve kısa vadeli finansman ayarlaması yapmak yanlış çözümlerdir. Daha az toplam talep değil, daha çok toplam talep gerekmektedir. Eğer talep daha çok kısılrsa borçların ödenememesi ve banka kredilerinin çökmesi riski daha da çok yükselir. Japonya'nın durumunun bu açıdan ne kadar çelişkili olduğu açık. Banka sistemi sallantı içinde; ekonomisi içeride ciddi durgunluk yaşıyor; ithalat artışı son derece sınırlı; fakat Japon yeninin son beş yılın en düşük düzeyine inmesi ile ihracat artıyor ve dış ticaret fazlası son bir yılda yüzde 96,8, cari işlemler fazlası yüzde 220 yükseliyor. (Financial Times, December 11 1997)

Uluslararası mali sistemin krizi: Bu açıklama krizin kökeninin uluslararası mali sisteminin işleyiş biçiminde yattığını, bu işleyiş biçimi değişmedikçe mali krizlerin olmasını önlemenin mümkün olmayacağını savunmaktadır. Krizin suçlusunun ise ABD, Avrupa ve Japon bankaları ve uluslararası mali sistemi yönlendiren Batılı regülasyon otoriteleri olduğu değerlendirilmesini yapmaktadır. Bu görüşe göre, ABD, Avrupa ve Japon bankaları sağlamlığına bakmadan, bilançolarını gizledikleri ve siyasilere yolsuzluklarına karıştıklarını bile bile Kore bankalarına ve şirketlerine borç verdiler. Batılı regülasyon otoriteleri ise bankalarının riskli politikalarına gözlerini kapattıkları için

en az bankalar kadar suçludurlar. IMF ise, uluslararası mali sistemin koruyucusu ve gözetleyicisi olarak, kredi veren bankaları değil, bu kredileri alan ülkeleri disiplin altına almaya çalışmaktadır. IMF'nin kurtarma paketleri aslında Kore ekonomisini veya diğerlerini kurtarmayı değil, onlara borç veren bankaları kurtarmayı amaçlamaktadır. IMF borç alıp borçlarını ödeyemeyen bankaların ve firmaların batmasına ve yabancılar tarafından satın alınmasına izin verilmesi şartını getirmektedir. Burada yükü yüklenecek olanlar hissedarlar, mevduat sahipleri ve çalışanlar olacaktır. Kore'nin sorunları aşırı kapasite ve likidite krizi IMF'nin daraltıcı maliye ve para politikası koşulları ile daha da kötüleşecektir. 1982 borç krizi, 1994 Meksika krizi ve şimdi de 1997 Asya krizi hep uluslararası mali sistemin kredi politikalarından kaynaklanmıştır. Bu üç krizden çıkarılması gereken ders, kurtarma paketlerinin riskli kredi verenlerin kurtarılmasına yaradığı, onların da kredi politikalarını sürdürmesine yardım ettiğidir. (Brian Reading, "Why the IMF has got it wrong in South Korea", Financial Times, December 21 1997).

Bu yorum uluslararası mali sistemin uluslararası sermaye açısından son 25 yıldır süren denetimsiz ve istikrarsız işleyişinin, bu anlamda denetimsiz küreselleşmenin sonucu olduğuna işaret etmektedir. Uluslararası sermayenin istikrarsızlığı açıklaması ile liberalleşme politikalarının deflasyon eğilim yaratması açıklaması birlikte ele alındığında uluslararası "borç krizleri"nin ortaya çıkışını açıklamak mümkündür. Ek olarak, son borç krizinin neden Uzak Doğu'da ortaya çıktığını da açıklamak mümkündür.

1982 borç krizinden sonra, uluslararası finansman kaynaklarının dağılımında son derece az sayıda gelişmekte olan ülke ön plana çıkabildi. Birleşmiş Milletler UNCTAD raporlarının ayrıntılı olarak ortaya koyduğu üzere, üç Latin Amerika ülkesi Arjantin, Brezilya ve Meksika ve altı Güney ve Güney Doğu Asya ülkesi Çin, Hindistan, Güney Kore, Malezya, Filipinler, Tayland ve bunlarla beraber Endonezya bütün kategorilerdeki uluslararası sermaye piyasaları finansman fonlarının önemli bir kısmının aktığı ülkeler oldu. (UNCTAD, Trade and Development Report, 1995; 1996, s. 29). Örneğin 1993-95 arasında BIS Reporting Area kapsamındaki bankaların dış varlıklarının gelişmekte olan ülkelerdeki toplam 745 milyar dolarlık tutarının 368 milyar doları, yani yarısı Güney ve Güney Doğu Asya ülkelerinde tutulmakta idi. (UNCTAD, Trade and Development Report, 1996, s.30, 167)

Güney Kore'nin ve ona benzer ülkelerin krizi aslında bu sermaye akışının ve uluslararası borçlanma-

nın yarattığı zorlamalardan kaynaklanmaktadır. Burada ulusal politikaların da hatası vardır. Ülkeler bankalarının ve şirketlerinin ucuz dolarları dışarıdan borçlanmasına izin verdi, bir yandan da döviz kuru riskini elimine etmek için ulusal parasını dolara bağladı. Aşırı dış borçlanma kısmen şirketlerin dış yatırımları ile, fakat büyük kısmıyla resmi sermaye çıkışı ile telafi edildi. Bunun nedeni de ulusal paranın değer kazanmasını önlemeye yönelik müdahaleler oldu. Döviz rezervlerinin yüksek olması böyle bir politika için önemli. Döviz rezervlerinde artış sağlamak ve döviz kurunu istikrarlı tutmak devletin iç piyasadan borçlanması ile mümkün olmakta ve iç piyasada banka sistemine likidite pompalamayla sonuçlanmaktadır. Bankaların bu aşırı fonları holding şirketlerinin aşırı yatırımlarını finanse etmede, kapasite aşırı genişledikçe

Güney Kore'nin ve ona benzer ülkelerin krizi aslında sermaye akışının ve uluslararası borçlanmanın yarattığı zorlamalardan kaynaklanmaktadır.

borçları yenileme olanağı kalmadı. Ülkeler IMF'ye gitmek zorunda kaldı.

Uluslararası Hegemonya ve Uluslararası Kriz Yönetimi

Krizin tanımlanması ile ilgili tartışmalarla uluslararası kriz yönetimi politikaları arasındaki ilişkiyi kurabilmek için kriz yönetimi mekanizmalarının işleyişine bakmak gerekmektedir. Dünya hegemonyasının evrensel normlarının ifadesini bulduğu en önemli mekanizmalardan biri uluslararası örgütlenmedir. (Robert W. Cox, "Gramsci, Hegemony and International Relations: An Essay in Method", Gramsci, Historical Materialism and International Relations, (ed. Stephen Gill), Cambridge, Cambridge University Press, 1993, s.62-63). Bu kuruluşlar hegemonik dünya düzeninin kurallarını kapsarlar; kendileri bu düzenin bir ürünüdürler; dünya düzeninin kurallarını ideolojik olarak meşrulaştırma işlevini görürler; çevre ülkelerinin elitlerini koopte ederler; antihegemonik görüşleri absorbe ederler. Uluslararası kuruluşlar hakim iktisadi ve sosyal güçlerin genişlemesini kolaylaştıracak kuralları kapsarlar. Uluslararası kuruluşlar ve kuralları genellikle

le hegemonyasını inşa eden devletler tarafından inisiye edilmişlerdir. Uluslararası kuruluşlar ulusal düzeydeki kurumların ve pratiklerin meşrulaştırılması için politika ilkelerini tanımlarlar.

Günümüzün hegemonik iktisat modeli olan monetarizmi, hakim iktisadi ve sosyal güçlerin oriantasyonunu yansıtacak şekilde OECD önermiştir. Merkez ülkelerdeki hakim konsensüsü yansıtan ve enflasyonu önleme, sermaye hareketi önündeki engelleri kaldırma, bu amaçla ulusal devletlerin küçültülmesi, işçi sınıfının gücünün kırılması gibi öğeleri içeren monetarizmi böylece onaylamıştır. (Stephen Gill and David Law, "Global Hegemony and Structural Power of Capital", Gramsci, Historical Materialism and International Relations, (ed. Stephen Gill), Cambridge, Cambridge University Press, 1993, s.104). IMF ve Dünya Bankası'nda formel oy ağırlığı kuralları hakim güçlerden yanadır. (örneğin Almanya'nın IMF rezervlerindeki payı yüzde 5.7, ABD'nin ise yüzde 18.3'dür. Diğer uluslararası kuruluşlarda ise kural her devletin bir oy hakkına sahip olmasıdır.) Hakim güçlerin hakimiyeti bu kuruluşlardaki karar alma prosedürüne doğrudan doğruya yansımıştır. Dolayısıyla, IMF ve Dünya Bankası'nın politikaları önce ABD'nin ağırlığını taşımaktadır. Uluslararası kuruluşlar sermayenin çıkarlarına hizmet edecek bir çerçeveyi benimsediklerinde kurullar da buna göre oluşturulmaktadır. Bu kurullar aracılığıyla ulusal devletler üzerinde etki yapılmakta, hatta IMF kredi koşullarında olduğu gibi baskı uygulanmaktadır. Hatta bu nedenle, bazıları, kendi özgül stratejik sınıf bilincine sahip bir uluslararası sermaye sınıfının veya sınıf katmanının oluşturulmakta olduğunu iddia etmiştir.

Böyle bir sınıf veya sınıf katmanı varsa, bunun sınıf bilincinin uzun vadeli bir ufkunun olması, uluslararası sermayenin içinde faaliyette bulunacağı genel koşulların oluşturulması, ve en önemlisi, spesifik, acil ve kriz yönetimi hususlarının halledileceği bir çerçevenin oluşturulması gerekmektedir. Fakat uluslararası sermayenin farklı fraksiyonlarının zaman ufku farklılıklar göstermektedir. Özel mali sermayenin zaman ufku genellikle kısa vadeli ve daha az stratejiktir. Özel mali sermayenin bu özelliğini dikkate alan bir küresel hegemonyanın yerleşebilmesi için iktisadi meşruiyet, etkililik ve moral kredibilitete (güvenilirliğe) sahip olması gerekmektedir.

Grup-Yedi'nin makroekonomik politikalarının koordinasyonu: Uluslararası sermayenin farklı fraksiyonlarının zaman ufkunun farklılıklar göstermesi ve özel mali sermayenin zaman ufkunun genellikle kısa vadeli ve daha az stratejik olması uluslararası borç so-

runlarının doğmasında önemli etkindir. Bunun en çarpıcı örneği 1970'lerde biriken petrodolar fazlalarını önde gelen ticari bankaların hızla döndürülmesi gayretiyle az gelişmiş ülkelere borç vermesidir. Fakat öndegelen kapitalist ülkelerin bu tür kredi politikasının tehlikelerinin pek bilincinde olmadıkları veya bankalardan daha çok farkında olmadıkları sonradan ortaya çıkmıştır. (Gill ve Law, s.104)

Uluslararası politika bakımından gözetim ve denetimin en yetersiz olduğu alanlardan birisinin küresel mali sistem olduğu anlaşılmıştır. Bu piyasalar doğası gereği iktisadi istikrarsızlık üretmekte, varolan istikrarsızlıkları derinleşmektedir. Bankalar arasındaki rekabet 1970'lerde riskli borç yapıları ve bazı gelişmekte olan ülkelere miyopik borç verme sürecini yarattı. 1970'lerde bu krediler uluslararası yabancı yatırım yerine devlet işletmelerini genişletmek üzere ulusal amaçlarla kullanılmıştı. Uluslararası bankalar arasında borçların güvenliği bakımından uluslararası stratejisi geliştirilememişti ve tek tek bankaların pozisyonu zayıflamıştı. Çünkü uluslararası finansmanda aşırı arz vardı.

1970'lerin son yıllarında başlayarak 1982'de patlamaya dönen uluslararası borç krizi ortaya çıktıktan sonra, borç krizinin yönetilmesini sağlamak ve uluslararası borçların kitlesel olarak ödenmemesini önlemek üzere, uluslararası işbirliği süreci başladı. Bu süreç 1980'lerin ortalarına kadar uluslararası kuruluşların desteğini de alarak, G7'lerin hükümetleri ve bankaları arasında olağanüstü bir işbirliği yarattı.

Böyle bir tehlikenin tekrar ortaya çıkabileceğini düşünen politikacılar, bankerler, iktisatçılar 1980'lerde büyük ekonomilerin makroekonomik politikalarının koordinasyonu gereğini vurgulamaya başlamışlardı. Politika koordinasyonu 1930'ların krizinden, 1970'lerin krizinden ve mali piyasaların istikrarsızlığından alınan dersleri uygulamaya çalıştı. Örneğin, 1986-7'de ortak görüş Almanya ve Japonya'nın ekonomilerini genişletmek için önlem almaları gereği idi. Bu görüşler Grup-7'nin zirve toplantılarında tartışıldı ve 1987'nin ilk aylarında büyük yedilerde parasal genişlemenin hızlandırılması ve böylece talebin ve ithalatın artırılması uygulaması getirildi. Bu parasal genişleme ABD'nin G-7 ortaklarının merkez bankalarının büyük miktarlarda dolar alması biçiminde oldu. Bu politika 1987 Ekim'indeki hisse senedi piyasalarının çöküşünden sonra da devam etti. Bu politika 1930'ların politikaları ile keskin bir farklılık gösteriyordu ve IMF, Dünya Bankası, Uluslararası Ödemeler Bankası ve OECD gibi uluslararası kuruluşlar ve öndegelen sermaye gruplarının desteğinde G-7'lerin

uluslararasılaşmış iktisat politikalarını oluşturuyordu. Fakat bu politikalar 1980'lerde ve 1990'larda dünya nüfusunun önemli bir kısmı için uzun süreli iktisadi depresyon anlamına geldi. Birçok az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkede IMF ve DB'nin istikrar ve yapısal uyum politikaları burada temel nedendi. Ek olarak, 1990'ların ilk yılları da Avrupa ülkeleri için deflasyonist politikalar ve yüksek faiz haddi politikası politika normu oldu ve enflasyonu düşürmek, bütçe açıklarını azaltmak ve ücret taleplerini baskı altında tutmak amacıyla uygulandı.

Deflasyonist politikalar sürerken mali piyasaların istikrarsızlığını azaltacak uluslararası koordinasyon-suzluğun devam ettiği 1997 krizinde açıkça ortaya çıktı. Özellikle mali piyasaların istikrarsızlığı ve mali piyasalarda ortaya çıkan yeni pekçok aletin yarattığı karmaşıklık içinde, piyasaların düzenlenmesi ve izlenmesi konusunda büyük yetersizlikler bulunmaktadır. Uygulanan deflasyonist politikalar ise pekçok ülkede iktisadi kaos yaratmıştır ve geniş kitleleri olumsuz etkilemektedir. Küresel hegemonyanın yerleşebilmesi için iktisadi meşruiyet ve etkililik ve moral kredibilitete (güvenilirlik) sahip olması gerekmektedir. (Gill ve Law, s. 104 ve s. 120). Halbuki, deflasyonist politika stratejisi ve mali piyasaların istikrarsızlığı koordinasyon sağlayamayan hegemonyanın meşruiyeti, etkililiği ve güvenilirliği konusunda ciddi şüpheler yaratmaktadır.

Böyle bir zayıf politika koordinasyonu ortamında, iktisadi güçlük içine düşen ülkelere önce kendi başının çaresine bakması, makroekonomik istikrarı korumaları öneriliyor. Bu önerilerin asgarisi, döviz kuru istikrarı için ulusal paraya talebin artması ve dövize talebi azaltmak için faiz hadlerinin yükseltilmesi, merkez bankasının ve ticari bankaların ve mali kuruluşların vadeli döviz işlemlerinin ve pozisyonlarının açıklanması, devletin bütçesini toparlaması ve bütçe açığını azaltması oluyor. Bu önlemler yeterli olmayınca daha sonra uluslararası kriz yönetimi mekanizmaları devreye giriyor.

Asya krizleri Grup-7 ülkelerinin politika koordinasyonu yaklaşımında önemli değişiklikler yapmak zorunda olduğu gerçeğini belirgin şekilde ortaya çıkardı. Geleneksel olarak sadece IMF'nin kendisinin sağladığı acil durum paketlerine, ABD planına uygun olarak, artık G-7 ülkeleri de katılmaya başladı. Hatta bu da yeterli olmadığı için bütün Asya-Pasifik ülkelerinin bu paketlere katılması planı uygulamaya konuyor. Bu gelişmeyi aşağıda IMF paketleri bağlamında ele alacağız.

Erken-uyarı sistemi: Kriz yönetiminin mevcut

mekanizmalarından biri borç ödeyememe krizi doğmadan önce önlem almak ve uluslararası mali piyasalardan borçlanmak isteyen devletlerin veya firmaların ödeme kapasiteleri ile ilgili değerlendirme yapmaktır. Bu değerlendirme elbette olağan piyasa mekanizması içinde kredi verecek kurumların kendisi tarafından yapılmaktadır. Günümüzün piyasalarında ise görece yeni kuruluşlar olarak, krediverilebilirlik derecelendirilmesi yapan ve mali piyasaların "erken-uyarı sistemi" olarak kabul edilen rating kuruluşları bulunmaktadır. Moody's Investment Service, Standard & Poor's, Duff & Phelps ve IBCA gibi kuruluşlar esas olarak tahvil çıkarmak için kurumların güvenilirliklerine not vermektedir.

Krize en yüzeysel bakanlar, krizin doğası ne olursa olsun uluslararası yatırımcıların erken uyarı sistemi aracılığıyla krizli alanlardan erken çıkarak zarardan kurtulabilecekken buna yakalanmalarını sorun etmektedirler. Gerçekten, uluslararası finansmanın en önemli özelliği sermayeyi son derece hızlı hareket ettirerek hızla kâr etmek veya hızla zarardan kurtulmaktır. Doğu Asya krizlerinin yatırımcılara çok pahalıya malolduğu açık. Bu konuda suçlananların en başında kredi notu değerlendirmesi yapan kuruluşlar gelmektedir. Erken uyarı sistemi olması gereken bu işleyişin son birkaç ayda olayları gecikmeli olarak değerlendirebildiği suçlaması getirilmektedir. Halbuki Moody's krizin başlamasından ve Güney Kore merkez bankasının döviz rezervlerini neredeyse tükettiği haberlerinden uzun süre sonra, ancak 10 Aralık'ta hiçbir Güney Kore tahvilinin "investment grade" olarak derecelendirilemeyeceğini ilan etti. Bundan sonra dereceyi "junk bond" yani son derece riskli kategorisine düşürdü.

Derecelendirme kuruluşları ise kendilerinin suç olmadığını, Asya'nın borçlularının öndegelen sanayileşmiş ülkelerde ihraç ettikleri kağıtlara hiçbir zaman en üst dereceyi vermediklerini, aslında, "investment grade" olarak derecelendirilen Asya devletlerinin veya firmalarının tahvillerinin geri ödemelerinin kriz başladıktan sonra bile gecikmediğini belirtiyorlar. Öte yandan, bu kuruluşların Asya siyasetini ve asıl risklerin nerede olduğunu iyi değerlendiremedikleri, çok az bilgiyi çok geç verdikleri suçlamaları getiriliyor. Özellikle devlet tahvilleri konusunda risk derecesini yükseltmelerinin çok uzun sürdüğü iddia ediliyor. Bazılarına göre, derecelendirme kuruluşları derece düşürme konusunda derece yükseltmeye göre daha yavaş davranıyorlar; çünkü, derecelendirdikleri nihai olarak onlara para ödeyen müşterileri. Ayrıca derecesi düşürülenlerin durumu çok daha hızlı kötüleşiyor. Bu da onları derece düşürmede ihtiyatlı davranmaya it-

yor. Fakat özellikle suçlandıkları konu Asya'daki siyasi riskleri yeterince görememeleri. Uluslararası yatırımcılar derecelendirmeyi sadece ödememe riskini dikkate almak için değil, bir tahvilin diğerine göre riskini değerlendirmek için de kullanıyorlar ve bir tahvilin fiyatının diğerine göre daha çekici olup olmadığını görmeyi amaçlıyorlar.

Krizle ilgili erken uyarı sisteminin kâr amacıyla çalışan birkaç özel kuruluşun çabasına kalmasının mükemmel sonuçlar vermesi elbette düşünülemez. Ek olarak, tek tek riskli kuruluşların derecesinin düşürülmesi tek tek sermayenin buradan hızla kaçıp kendini kurtarmasına yardımcı olabilir. Fakat bunun bir sermaye kaçıışı başlatmasından sonra kredi derecelendirmesi sistemi paniği sadece tescil eder veya böyle bir kaçıışı artırabilir.

Bölgesel destek fonu: "Asya Para Fonu" girişimi: Doğu Asya ülkelerinin döviz kurları, mali piyasaları ve büyüme süreci çöküntüye gittikçe, Eylül 1997'den itibaren ülkelerin liderlerine bir Asya para fonu kurulması fikri çok cazip gelmişti. Bu fona "finansman işbirliği" veya "stand-by fonu" (acil destek fonu) diyorlardı. Bu fonun krizde daha çok fon sağlayacağı, ve bunu "Asya yöntemi" ile yapabileceği düşünülmüştü. Bunun IMF koşullarından kurtulma olanağı sağlayacağı ve Temmuz 1997'de zora düşen Tayland'a ABD'nin yardım vermemesine karşı bir ders olacağı düşünülmüştü. Ek olarak, Güney Kore IMF'ye başvurmadan kurtulmak için önce ABD ve Japonya'ya yardım almak için başvurmuştu. Fakat onlar bu işi IMF aracılığıyla yürütülmesini önermişti. Halbuki bir Asya fonu kendi koşullarını oluşturabilirdi.

Bir Asya fonu kurulması fikrinden Aralık 1997'nin başında ASEAN toplantısında vazgeçildi. 25 Kasım 1997'de Manila'da yapılan APEC Zirvesi toplantısında IMF otoritesini kabul ettirdi ve IMF'nin küresel finansal istikrarı korumadaki rolü onaylandı. Öte yandan, zora düşme durumunda IMF'ye başvurulunca ve kredi koşulları belirlendikten sonra, bölgedeki ülkelerin birbirine ikili anlaşmalar çerçevesinde borç vermesi ve her borç anlaşmasının tek tek onaylanması ilkesi kabul edildi. Nitekim Tayland ve Endonezya örneklerinde bu uygulama gerçekleştirildi.

Fakat Manila toplantısında ve daha sonra Kuala Lumpur toplantısında ASEAN ülkeleri iktisat politikalarının karşılıklı olarak "gözetim altında tutulması" kararını aldılar. Bunun önemli bir politika değişikliği olduğu ifade edilmektedir; çünkü o zamana kadar rehber ilke "birbirinin iç işlerine karışmamak" idi. Değişikliğin anlamı ülkelerin büyük miktarlar tutan ikili kredi anlaşması içine girdiklerinde birbirinin iktisat

politikalarını da gözetim altında tutabilecekleri ve politikaları pazarlık konusu yapabilecekleridir. (Financial Times, November 27 1997; The Economist, December 6th 1997, s.63-64). Kısacası, Asya ülkelerinin kendi aralarında fon kurma girişimleri sonuçta IMF kredi koşullarına bağlanarak hegemonyası kabul edildi. Böylece Uzakdoğu'nun görece bağımsız bir bölge olarak yükselmesi süreci de denetim altına alınmış oldu.

Ulusal politika uygulama gücü: Küreselleşmiş dünya ekonomisi içinde ulusal devletlerin ekonomilerinin krizini yönetme konusundaki kapasitelerinin ne kadar daraldığı, ulusal politikaların krizi aşmada ne derecede etkili olabileceği sorusu Asya krizleri bağlamında yeniden gündeme gelmektedir. Başta The Economist dergisi olmak üzere, uluslararası sermaye hareketlerinin serbestliğini savunan bazılarının göre durgunluktan ziyade mali sistemin sağlam yapılı olması daha önemli görülmektedir. Sağlam bir banka sistemi bulunan ülkelerin ulusal politika uygulama bakımından yeterli kapasiteye sahip olduğu savunulmaktadır. Bu konu maliye politikası ve para politikası uygulama kapasitesi açısından tartışılmaktadır. Bu tartışma aşağıda özetlenmektedir. (bkz, The Economist, December 6th 1997, s.90-91).

Devlet harcamalarının milli gelir içindeki payı 19. yüzyıl'ın son dönemlerinden günümüze kadar zengin sanayi ülkelerinde sürekli olarak artmıştır. İkinci Dünya Savaşı'ndan beri ekonomilerin dışı açıklığı sürekli olarak artmışken devlet harcamalarının artış trendi sürmüştür. 1980'lerde ve 1990'larda devletlerin harcamaları kısmak ve son zamanlarda bütçe açıklarını kapatmak için büyük çaba gösterdikleri doğrudur. Fakat bu çabalar genel olarak devlet harcamalarının artış hızını yavaşlatmış olsa da artış trendini geriye çevirememiştir. Bütçe açıklarının düşürülebildiği durumlarda bu, harcamaları kıskarak değil vergileri arttırarak sağlanabilmiştir. Bunun en önemli nedeni de vergi ödeyicilerinin zannedildiğinden daha az mobil olmasındandır. Sermaye hareketlerinin serbestleşmesinin ve iletişim olanaklarının artmasının sermayeye yüksek vergilerden kaçarak düşük vergili ülkelere kolayca gidebilmesi olanağını vermesinin, vergilerin arttırılmasına engel olduğu söylenegelmıştır. Mali sermaye elbette bir ülkeden diğerine anında hareket edebilmektedir. Fakat fizik sermayenin hareket etmesi maliyetlidir. Ek olarak, emek fizik sermayeden de daha az hareketlidir. Nitekim, birçok devlet şirket vergilerini düşürmüş, yeni yatırım için teşvik uygulamış, vergi yükünü ise en az mobil olan emeğin ücret ve maaşları üzerine kaydırmıştır. Sadece çok olağanüstü yüksek

vergi oranları yüksek gelirlielerin ülkeden göç etmesine neden olmuştur.

Bu tartışma, vergi ve harcamalar cephesi dışında, kamu borçlanması olanaklarının da devlet harcamalarını kısma yönünde zorlamaktan ziyade maliye politikası uygulamada daha rahat hareket etme olanağı sağladığını iddia etmektedir. Bazılarının iddiası günümüzün küreselleşmiş sermaye piyasalarının borçlanma konusunda ciddi disiplin getirdiği yolundadır. The Economist'e göre ise sermayenin daha serbest hareketi devletlere "borçlanma özgürlüğü" getirmektedir ve maliye politikası uygulama konusunda daha az değil daha çok hareket serbestisi sağlamaktadır. Dışarıdan borçlanma olanağı uluslararası finansmana kapalı olma almasına göre devlet harcamalarının devlet gelirlerini daha çok ve daha uzun süre aşmasını mümkün kılabilir. Elbette bu özgürlüğün kötüye kullanılması sermaye piyasaları tarafından cezalandırılacak ve borçlanma maliyetleri yükselecektir. Ama gene de borçlanma olanağı mali özgürlüğü azaltmaz, artırır.

Öte yandan, maliye politikası olanaklarına karşılık mali sermayenin tam serbestisinin günümüzde para politikası yönetimini daha zor hale getirdiği belirtilmektedir. Olumsuz koşulların varlığında hükümetlerin döviz kurunu sonsuza kadar sabit tutması zordur. Örneğin 1992-93'de Avrupa'nın döviz kuru mekanizmasının çökmesi ve son zamanlarda yaşanan Asya krizleri bunu açıkça göstermektedir. Ek olarak, bir ülkede ortaya çıkan krizin piyasaların başka ülkelerin durumu ile ilgili değerlendirmelerini değiştirmesi ve krizin başka ülkelere bulaşıcı hastalık gibi yayılmasına yol açması para politikası yönetiminde ek bir komplikasyon yaratır. Buna rağmen, bir ülke döviz kurunu serbest dalgalanmaya bıraktığı sürece ekonomiyi canlandırmak üzere para politikası uygulaması mümkündür. Fakat faiz hadleri ile döviz kurunun tümüyle ayrı politika aletleri olarak kullanılmasını çok daha hızla olanaksız kılar. Para politikası ya ekonomiyi düzenlemek ya da döviz kurunu düzenlemek için kullanılabilir, fakat her iki amacı birden gerçekleştiremez.

The Economist dergisinin hegemonik serbest piyasacı iktisat modelinin öndegelen savunucularından biri olduğu hatırlanınca, tartışmanın özellikle ülkelerin kendi sorunlarının sorumluluğunu yüklenmelerinin mümkün olduğunu göstermek için geliştirildiğini düşünmek mümkündür. Bu tartışma krizin faturasının tümünün uluslararası kurtarma paketlerince yüklenilmesi gerektiği yolundaki bir tavrı zayıflatmayı hedeflemiş olabilir. Fakat alışıla bir değerlendirme de mümkündür. Asya krizi derinleştikçe dünyayı ciddi

durgunluk tehlikesi ile karşı karşıya bırakmaktadır. IMF paketlerinin bu aşamada krize çare olmadığı ortaya çıktıkça deflasyon tehlikesini arttırdığı ve krizi derinleştirdiği yolundaki değerlendirmeler ve eleştiriler giderek yaygınlaşmaktadır. Bunu hafifletmenin bir yolu genişletici para ve maliye politikalarıdır. Kriz koşulları aşırı liberal deflasyonist politikalarda ısrar etmeyi olanaksız kılmaktadır.

Uluslararası Para Fonu (IMF) "Kurtarma" Paketleri: IMF'nin Asya kriziyle başa çıkmak için uygulamaya koyduğu kredi anlaşmalarının özellikleri daha öncekilerden çok farklı. Bu farklılıklar Asya krizinin daha öncekilerden farklı nitelikte olduğunu da kanıtı. Farklılıklar

Asya krizi derinleştikçe dünyayı ciddi durgunluk tehlikesi ile karşı karşıya bırakmaktadır.

ülkelerin nitelikleri, kredi paketinin büyüklüğü, kredi fonlarının kaynakları ve kredi koşulları gibi temel alanlarda ortaya çıkıyor.

İlk farklılık IMF faaliyetlerinin yönelik olduğu ülkelerin özelliklerinde belirginleşiyor. Son yıllarda IMF faaliyetlerini üç tür ülkeye yoğunlaştırıyordu; özellikle Afrika'daki çok yoksul ülkeler; çoğu Doğu Avrupa'daki geçiş ekonomileri; çoğu Latin Amerika'daki dış borç yükü altında ezilen, bütçesi ve cari işlemler dengesi açık veren, enflasyonun yüksek olduğu ülkeler. Geleneksel olarak, IMF paketleri devlet faaliyetinden kaynaklanan bütçe açıkları ve dış ödemeler açıkları krizlerine ve ödeme güçlüklerine yönelik olmuştur. Doğu Asya'daki durum ise bunların hiçbirine benzemiyor. Ülkelerin daha çok kaynağı var; genellikle hükümetler devlet harcamalarını denetim altında tuttular ve enflasyon düştü. Sorunlu dış borçlar devletin değil, bankaların ve firmaların borçları.

Bu açıdan Güney Kore'nin durumu özellikle çok çarpıcı bir zıtlık oluşturuyor. Temel sorunun devletin mali krizi değil özel sektörün mali krizi olduğu teşhisi yaygın. Güney Kore'de cari açıklar sınırlı ve düşme eğiliminde; bütçe dengesi hakim devlet politikası. Büyüme hızı son 28 yıl için yüzde 8, kamu borcu GSYİH'nın yüzde 3'ü, enflasyon hızı yüzde 5, işsizlik oranı yüzde 2, cari işlem açığı son yirmi yılda ortalama olarak GSYİH'nın yüzde 1'i (şimdilerde yüzde 2.5'a çıkmış), şahsi tasarruf oranı kullanılabilir gelirin yüzde 20'si, toplam tasarruf oranı yüzde 36. Bu performans kıstasları aslında IMF ve uluslararası kredi kuruluşları için olabileceğinin en iyisi sayılıyor.

İkinci farklılık IMF'nin Asya paketlerinin çapı açısından ortaya çıkıyor. Bu paketler geçmişteki "stand-by" paketlerine göre gerçekten çok büyük. Tayland krizi IMF'yi batık mali kuruluşları kurtarmak üzere Ağustos 1997'de 17.2 milyar dolarlık bir paket oluşturmak zorunda bıraktı. Ekim 1997'de Endonezya'da kriz patlak verdi ve döviz kurunu desteklemek ve bankaları yeniden yapılandırmak üzere IMF gene kendi fonlarından ve birkaç devletin verdiği fonlardan 40 milyar dolarlık bir fonu Endonezya'ya sağladı. Aralık 1997'de ise Güney Kore, 57 milyar dolarlık paket ile tarihin en büyük uluslararası kurtarma planının uygulanmaya konduğu ülke oldu. Yıl sonuna doğru bu paketin 60 milyar dolara çıktığı söyleniyor, daha da büyütülmesi olasılığının sözediliyor. Filipinler'e de 1.1 milyar dolarlık kredi olanağı getirildi. (The Economist, December 13th 1997; Newsweek, December 29, 1997/ January 5, 1998). Kriz derinleştikçe bu meblağların artırılmasının gerekeceğine kesin gözüyle bakılıyor.

Üçüncü farklılık kredi paketlerinin kaynaklarında yatıyor. IMF kaynaklarını zorlayan bir yıl geçiriyor. IMF'nin kurtarma kredilerinin tümü IMF kaynaklarından sağlanamıyor. IMF kendi fonlarından Tayland için 4 milyar dolar, Endonezya için 10 milyar dolar kullanarak kurtarma paketine katkıda bulundu. Güney Kore için 57 milyar dolarlık yardım paketine IMF 21 milyar dolar katkıda bulundu. Böylece IMF 35 milyar dolarlık kaynak kullanıyor. Bu ise IMF kaynaklarını çok zorluyor. IMF yetkilileri yeni krizlerin ortaya çıkması durumunda IMF likiditesinin "çok rahatsızlık verici düzeylere ineceğini" açıkladı. Bütün kurtarma paketlerine karşılık IMF geçen mali yılda üyelerin Uluslararası Para Fonu'na sağladığı kredi tutarı sadece 8 milyar dolarda kaldı. Bu durum IMF'ye 50-60 milyar dolarlık bir kredi verme kapasitesi bırakıyor. Güney Kore paketinden sonra, IMF İdari Direktörü elerinde 44 milyar dolarlık kullanılabilir kaynak kaldığını açıkladı. Buna ek olarak, IMF'nin kredi alabilme yoluyla 25 milyar dolarlık bir kapasitesi bulunuyor. IMF'nin uluslararası mali sistemin tehlikeyle karşılaştığında kullanmak üzere ayrılan General Agreement for Borrowing- Genel Borçlanma Anlaşması'nın 25 milyar dolarlık havuzu var. Bazılarına göre, bu kaynaklar daha büyük bir mali kriz durumunda yetersiz kalmaya mahkum ve kaynakların artırılması gerekiyor. (Financial Times, November 27 1997; Hürriyet, 7 Aralık 1997).

IMF fon sorununu aşmak için ülke kotalarının yükseltilmesini istiyor. IMF yetkilileri 24 üyeli İcra Kurulu'nda, Ekim ayında Hong Kong'da yapılan

IMF-Dünya Bankası toplantısında IMF rezervlerinin yüzde 45 oranında artırılması (50-55 milyar dolar) kararının gözden geçirilmesini ve kota arttırımının yüzde 45 yerine yüzde 70-80 oranında olmasını teklif ettiler. Kotaların arttırılmasına ilk tepkiyi Almanya gösterdi. (Almanya'nın IMF rezervlerindeki payı yüzde 5.7 ve katkı miktarı 11.2 milyar dolar, ABD'ninki ise yüzde 18.3 ve 35.8 milyar dolardır). Almanya IMF'nin kaynaklarının yeterli olduğunu söyledi, yüzde 45 arttırımın yeterli olacağını bildirdi. Kasım 1997'de IMF'ye ek olarak 3.5 milyar dolar verilmesini isteyen Clinton'un teklifi, Amerikalıların ödediği vergilerin istenmeyen ülkelere verilmesi riskini taşıdığı gerekçesi ile ABD Kongresi'nde reddedildi. (Sabah, 17Aralık 1997, 18 Aralık 1997; Milliyet, 18 Aralık 1997).

IMF'nin kendi kaynaklarının kriz yönetiminin tümünü finanse etmemesi nedeniyle, IMF koordinasyonu altında Dünya Bankası, Asya Kalkınma Bankası, G-7 ülkeleri ve diğer Avrupa ülkeleri Endonezya, Tayland ve Güney Kore paketlerine katkıda bulundular. Güney Kore paketinin kaynakları bu açıdan ilginç. Pakete IMF 21, Asya Kalkınma Bankası 4, Dünya Bankası 10, Japonya 10, ABD 5, Almanya, İngiltere, Fransa her biri 1.25 , İtalya 2, diğer Avrupa ülkeleri 1.25 milyar dolar katkı yapacak. Ek olarak, Japonya 1.3 milyar dolarlık köprü kredisi verecek. Bu kredi paketi yaklaşımı daha öncekilerden farklılık gösteriyor. Özellikle Dünya Bankası'nın katkısı önceki politikaları doğrultusunda değil. Dünya Bankası fonları esas olarak düşük gelirli ülkelere ve proje kredisi olarak veriliyordu. Güney Kore'ye verilecek fonlar esas olarak Dünya Bankası'nın mali piyasalar konusundaki uzmanlığına dayandırılıyor ve mali piyasaların yeniden yapılandırılması amacıyla kullanılacak.

Kurtarma paketlerinin yapısı ABD'nin önerdiği plan çerçevesinde biçimlendi. Bu plan IMF'nin ödeme gücüne düşmüş ülkelere acil finansman sağlama, bunun yanında, Asya-Pasifik ülkelerinin ek kaynak katkısında bulunması, bütün paketin sert iktisadi reform programına bağlanması öğelerini kapsıyordu. Bu planın temel yaklaşımı paketlerin büyük meblağları içermesi gerekemediği veya daha doğrusu, içermesi gerektiğidir. Kurtarma paketlerinin temel amacının uluslararası güveni sağlamak olduğu varsayılıyor. Bu güvenin sağlanmasının pek çok sorunu halledilebileceği düşünülüyor. Eğer doğru amaçla kullanılırsa destek miktarının önemli olduğu, fakat çok büyük miktarlardaki desteğin tehlikeli olacağı, eğer IMF'nin bütün borçların ödenmesini garanti ederse yatırımcılarının riskli ülkelere risk primi eklemekten vazgeç-

cekleri ve mali piyasaların işleyişini bozacakları iddia ediliyor.

Ek olarak, bir kez IMF ile anlaşma yapılarak IMF koşullarının belirlenmesinden ve bu sayede uluslararası piyasaların ülkelere olan güveni restore edildikten sonra devletlerin kendilerinin borç bulabileceği düşünülüyor. IMF'nin rolünün esas olarak bu çabaları koordine etmek ve daha da önemlisi borç alma koşullarını empoze etmek olduğu önemle vurgulanıyor. Öte yandan, IMF'nin kurtarma fonlarının çok küçük bir kısmını sağlaması, gerisini ülkelerin kendi borçlanma gücüne bırakması kredi verme koşullarını koymada IMF'nin etkisini azaltma tehlikesini doğuracağı düşünülüyor. (Financial Times, November 27 1997).

Dördüncü farklılık alanı Uzak Doğu krizine karşı IMF'nin koordine ettiği kurtarma paketlerinin kredi koşulu olarak getirdiği koşullarda gözlemleniyor. Açıklanmış ve açıklanmamış çok sayıda koşulun mevcut olduğu anlaşıyor. Getirilen koşulların IMF'yi özellikle Güney Kore üzerinde daha önce eşi görülmemiş ölçüde nüfuz sahibi kıldığı kesin. Bütün koşulların açıklanmaması ve büyük bir gizlilik içinde pazarlığının yapılması IMF'ye yoğun eleştiri yöneltmesine de yol açıyor. Jeffry Sachs ve diğerleri ile IMF arasında bu konuda bir söz düellosu da başlamış durumda. (bkz. Financial Times, December 11, 1997, December 19, 1997).

IMF'nin koşulları krize getirdiği tanımı açıkça yansıtıyor. Bu tanım yukarıda açıklanan iktisat modeli krizi ile özel sektörün mali krizi tanımlarına denk düşüyor. IMF'nin kredi koşulu olarak Doğu Asya ülkelerine getirdiği koşullar ise yakın dönemin büyük kurtarma paketleri olan Meksika ve Rusya paketlerinden çok farklı. Makroekonomik istikrar yeni politika paketinin birkaç alanından sadece birisi. Diğer koşullar ülkelerin mali sistemini yeniden yapılandırması, şirketlerin yeniden yapılandırılması, dış ticaretin ve sermaye akımlarının serbestleştirilmesini kapsıyor. Kredi koşullarını özellikle mali sistemin yapısını değiştirmeye bağlıyor. Fakat bunun çok kapsamlı uzantıları var. Banka sistemi ve sanayi şirketlerinin bilançolarının temizlenmesi, şirket yapılarının değişmesi için çalışma yasalarının değişmesi, devletin sanayi üzerindeki belirleyiciliğinin azalması, büyük şirketlerin gücünün azaltılması için etkili bir rekabet politikasının uygulanması gibi. Banka ve sanayi üretiminin yeniden yapılanmasının banka ve sanayi kuruluşlarının bazılarının kapatılması veya birleştirilmesi, devletin bazı borçları yüklenmesi ve yabancı bankaların ve yabancı yatırımcıların bunları almasına olanak verilmesi, bütün uygulamaların liberalleştirilmesi

IMF'nin getirdiği koşullar arasında bulunuyor. En göze çarpan koşul, Güney Kore için şirketlerde yabancıların hisse senedi ve tahvil almalarındaki sınırlamaların büyük ölçüde gevşetilmesi, nihai olarak kaldırılması; yabancıların şirketlerin orta vadeli garantili tahvillerinden satınalabilecekleri oranın büyük oranlara çıkarılması; Tayland için yabancıların yerli bankaları ve finans kuruluşlarını devralması izninin verilmesi. (Financial Times, November 27 1997, December 11 1997; The Economist, December 13d , 1997). Özellikle Güney Kore paketinin ve kredilere bağlanan koşulların özellikleri IMF'nin rolü konusunda farklı bir duruma işaret etmektedir. IMF'nin hangi şirkete ne kadar kredi verileceği, hangi şirketin kapatılacağına karar vermekten sanayi politikasına ayrıntılı müdahale etmesine kadar varan koşulları IMF koordinasyonu altında Batılı sermaye çevrelerinin Asya'da "kaplan avı"na çıktığını ve avlamaya kesin kararlı olduklarını gösteriyor.

IMF'nin yabancı bankalara hemen izin verilmesi koşulunu dayatması, firmaların en zayıf ve çaresiz olduğu, piyasaların büyük çalkantı içinde olduğu ve bankaların varlıklarının değerinin saptanmasının gerektiği gibi yapılamaması durumunda yabancıların hemen gelip bunları yok pahasına alması anlamına gelecektir.

IMF'nin dış borç sorunu için her derde deva olarak gördüğü finansal reçete ise, enflasyonu düşürmek ve döviz kurunu desteklemek için sıkı maliye politikası ile sıkı para politikası uygulanması koşulu oluyor. Bu reçetenin yanlış, hatta sorunu azdıracak türden olduğu açık. IMF aşırı kemer sıkma politikalarını zaten ciddi olarak durgunluğa girmiş ekonomilerin uygulanmasını talep ediyor. IMF'ye göre, çok sıkı bir para politikası faizleri yükseltir ve bu güveni restore etmek ve enflasyonu denetlemek için olmazsa olmaz gerektir. Ek olarak, IMF'ye göre, genellikle bütçe harcamalarının kısılması biçimindeki sıkı maliye politikası mali sektörün ayıklanması maliyetlerinin telafi edilmesi için gereklidir. Fakat sorun yüksek enflasyon ve harcama savurganlığı değil. Sıkı maliye ve para politikaları iktisadi daralmayı bütünlükten azdırır ve ağır borç yükü altındaki sanayi kuruluşları ve bankalar için koşulları bütünlükten kötüleştirir. Bu durum daha çok firmanın batmasına ve döviz kurunun istikrarının bütünlükten bozulmasına, yatırımcının güvenin daha çok sarılmasına yol açar.

The Economist'e göre, bazıları, IMF'ye vidaları sıkıştırtan başka bir el veya eller olduğunu düşünüyor. Bunlar IMF'nin en büyük üyeleri olan Avrupa, Japonya ve Amerika olabilir. Bazıları ise daha ileri giderek IMF'nin Güney Kore paketinin Amerikan dış politika-

sının mütemmim cüzü olduğunu iddia ediyor. Bunlara göre, Güney Kore'ye dayatılan koşullar, özellikle piyasanın yabancı bankalara açılması, ABD'nin çeşitli ülkelerle iki-taraflı görüşmelerinin gündeminin üst sıralarında yer alıyor. Örneğin Kore otomobil ithalatında gerekli belgeleri azaltmayı kabul etti. Böyle bir koşulun Güney Kore'nin ödemeler dengesini düzene koymasında önemi yok. Ek olarak, Koreliler bazı Japon mallarının ithalatındaki yasakların kaldırılmasını kabul ettiler. Eskiden bu tür konular IMF'nin kredi paketinin parçası olmazdı, dış ticaret görüşmeleri ile çözüme bağlanırdı. Bunun nedeni ise Kore paketinin oluşturulmasında ABD'nin büyük etkisi olması. IMF'nin baş görüşmecisi ABD yetkilileriyle konuşukça pozisyonunu birkaç kez değiştirdi. Hatta, ABD yetkilileriyle konuştuktan sonra, IMF Başkanı Camdessus, Koreli üç başkan adayının koşulları kabul etmesi sağlanmadıkça anlaşmayı imzalamayı reddetti. Dünya Bankası'nın bu pakete katılmasının da ABD'nin baskısı sonucu gerçekleştiği anlaşıyor. Birçok görevlisinin şiddetle karşı çıkmasına rağmen, Dünya Bankası'nın ABD'nin Kore paketine 10 milyar dolar koymasını ABD dayattı. Bütün bu göstergelerden IMF'nin asıl fakat gizli amacının ülkelerin kapılarını Amerikan sermayesi için açmak olduğu sonucu çıkarılıyor. (The Economist, December 13, 1997, s.79-80).

Burada en önemli risk işçi sendikalarının şiddetli protesto geleneğini sürdürerek uyarlamaya engel olması olarak görülüyor. IMF koşulları arasında emek piyasalarının esnekleştirilmesi de var. Asya krizlerinin milyonlarca insanı işsiz bırakacağı kesin. Uluslararası Çalışma Örgütü Başkanı Michel Hansenne ve ILO'nun Asya bölgesi direktörü işsizliğin bölgede büyük sosyal gerilimlere yol açma potansiyeli taşıdığı, çünkü işsizlik sigortası veya yardım programları gibi sosyal koruma ağlarının bulunmadığı uyarılarını yapıyorlar. Çok yaygın olarak çalıştırılan çocuk işçiler, kadınlar, göçmen işçiler ve niteliksiz işçiler en korumasız grupları oluşturuyor. Tayland, Malezya gibi ülkeler niteliksiz göçmen işçileri memleketlerine gönderiyorlar. Geleneksel olarak güçlü aile bağları da büyük ölçüde çökmüş durumda. Hansenne sosyal alanda IMF'ye denk bir kurum bulunmadığını, ülkeleri sosyal koruma ağı kurmak üzere zorlayacak olanaklara ILO'nun sahip olmadığını vurguluyor. (Financial Times, December 10 1997; Newsweek, December 22, 1997)

SİNEMA SALONLARI ODANIZA GELİYOR.

Vestel sunar: *Imagination*

[16:9 ekranı ile sinemaskop yayına uyumlu Türkiye'nin ilk ve tek televizyonu]

İşte Vestel teknolojisinin ulaştığı en son nokta:
'F 16:9 PIP *Imagination*' ...

16:9 ekran oranıyla, büyük ekran kavramını alt üst eden *Imagination*'la televizyon seyretmenin seyri tamamen değişecek; artık televizyonu sinema perdesi tadında, bir başka keyifle izleyeceksiniz. 100 programlık olağanüstü

hafıza, 16:9 ve 4:3 display görüntü seçeneği, stereo ses sistemi, aynı anda iki kanalı izleme olanağı veren çift tuner, 9 ayrı kanalı görüntüleyen multi PIP özelliği, uydu yayınlarını izleme olanağı ve Türkiye'de başka hiçbir televizyonda olmayan diğer üstün özellikler, *Imagination*'da bir arada.

VESTEL

"Vestel'e terfi edin, rahat edin."

PIP (Resim içinde resim):
İzlenen kanalın yanı sıra bir başka kanalı izleme veya 9 farklı kanaldan görüntü alabilme olanağı.

Full Ekran: Sinemaskop olmayan 4:3 oranındaki yayınlarda istenirse görüntüyü tüm ekrana yayabilme seçeneği.

Sinema Formatı: 16:9 yayınlarda ekranın alt ve üstünde siyah bantlar olmadan ve hiçbir görüntü kaybına uğramadan gerçek sinema formatında izleyebilme olanağı.

Bilgi paylaştıkça çoğalır.

Bilgi için:

BANKAPİTAL

Büyükdere Caddesi No: 114 Esentepe, 80280 İstanbul Tel: (212) 211 66 61 / 303 Faks: (212) 211 65 58

Türkiye Kapitalizminin Arayışları

Coşkun Adalı (*)

Türkiye kapitalizmi güçlü ve zayıf yönleriyle, lehine ve aleyhine çalışan dinamiklerin etkisi altında yavaş yavaş dışa açılıyor¹. Bu sürecin altında yatan nesnel temel, Türkiye'de kapitalizmin emperyalistleşecek bir düzeye gelmiş olmasıdır. Türkiye bu nesnellik burjuvazinin kolektif bilincine yansıdığı ölçüde ve tanımı konjonktüre göre değişen bir coğrafyada alt-emperyalist bir güç olmak istiyor. Hegemonyasını kabul edecekler, payını verecekler, o da bölge istikrarın kaynağı ve garantörü olacak, yani bir tür Pax turcica gerçekleştirecek, Avrupa alt-sistemi-ne de bu yoldan girecek. Tabii bırakırlarsa.

§-1. Türkiye hedeflediği mekânda dünya kapitalizmine istikrar sağlayabilecek bir güç müdür? Ya da başka bir deyişle, bu coğrafyada, kapitalist sömürünün sürekliliğini sağlayabilecek midir? Türkiye'nin dünya kapitalist sistemi içindeki yerini ve arayışlarını bu temel sorunun cevabı belirleyecektir. Bütün sınıflar ve taraflar açısından !...

§-2. Dışına istikrar götürecek bir güç, önce kendi içinde istikrarı sağlamış olmalıdır. İç istikrarın temel ve tayin edici boyutu ekonomik boyuttur, siyasi ve sosyal istikrarın önşartı ekonomide istikrardır. İstikrarsız ekonomi siyasi istikrarsızlığı doğurur doğan siyasi istikrarsızlık ise dönüp ekonomik istikrara gidişi önler. Bu karşılıklı durumun kalıcılaşması, sosyal istikrarı bozar ve bir toplumsal formasyonu dağılmaya kadar götürebilir. O zaman ilk soru Türkiye'nin kendi iç istikrarıyla ilgilidir.

§-3. Kapitalizmin tarihsel gecikmişliğinden gelen ve süreklilik arzeden, başta kaynak yetersizliği ve bu-

na bağlı olarak yetersiz teknolojik düzey ve altyapı, teknoloji üretememe, büyüme-kalkınma ilişkisindeki deformasyon gibi yapısal zaafı bir kenara bırakalım. Türkiye ekonomisi, mali dengeler uğruna son 20 yılda 60'ın üzerinde "mini" -şok, beş "maksı"-şok yemiştir. Palyatif tedbirler, birikim sürecinde "yapısal" bir özellik kazanmıştır. Enflasyonun bu düzeyde 20 yıl seyrettiği başka bir ülke bulmak zordur. Mütevazı bir tahminle resmi ekonominin üçte bir büyüklüğüne ulaşan kayıt-dışı ekonomi ciddi ve vazgeçilmez bir finansman kaynağı olmuştur. Türkiye bir kara para ya-

ratma ve aklama cennetidir. Kayıt-dışı ekonomi, enflasyon, vergi kaçırma ve binbir çeşit yolsuzluk, sermayenin yoğunlaşması ve merkezileşmesi sürecinden bir tür ilkel birikim mekanizmaları olarak nesnel bir işlev görmektedir ve Türkiye kapitalizmi bunlara muhtaçtır. Ücretlerin ulusal gelir içinde

Kayıt-dışı ekonomi, enflasyon, vergi kaçırma ve binbir çeşit yolsuzluk, sermayenin yoğunlaşması ve merkezileşmesi sürecinden bir tür ilkel birikim mekanizmaları olarak nesnel bir işlev görmektedir ve Türkiye kapitalizmi bunlara muhtaçtır.

gerileyen payı, açık/gizli işsizlik, bölgesel farklılıkların ve kirli savaşın doğurduğu yığınsal iç göçler, toplumu allak bullak etmektedir. Devlet, hukuk alanı dışında kalan ama üzerinde zımnî toplumsal kabulün bulunduğu illegal alanının da ötesine, burjuva hukukunun ötesinin de ötesine geçmiştir. Baskı rejiminin ve kirli savaşın finansmanı için kayıt-dışı ekonominin içinde kendine özel bir "kriminel ekonomi" yaratmıştır. Yargının bağımsızlığı yokedilirken, yasama yürütmenin güdümüne girmiş, parlamento karar merkezi olmaktan çıkmıştır. Doğan boşlukta otonomilerini ele alan devlet aygıtları arasında koordinasyon ve uyum yerini dağınıklık ve polarizasyona bırakmıştır. Hakim sınıflar artık eskisi gibi yönetemez olmuştur. Öte yandan halkın bitmez tükenmez sıkıntılarını ve çilelerini militan demagojisiyle alabildiğine sömüren islami hareket, toplumu bir karanlığa sürüklemek için çırpın-

(*) Dr., Paris CERCA (Centre Recherche sur le Capitalisme), araştırmacı

makta, kapitalizme karşı savaşıacak insan malzemesini bozmaktadır.

Genel hatlarını kabaca çizmeye çalıştığımız bu tablo, istikrarlı bir ülke tablosu değildir. Bu durumda bugün için burjuvazinin alt-emperyalistleşme projesi, bölgede yoğunluğu değişken bir destabilizasyon perspektifini, en azından potansiyel olarak içinde taşımaktadır. Irak sınırının sık sık ihlal edilmesi, su silahının her fırsatta hatırlatılması, kaynaksızlıktan yakınırken yoğun silah ithalatı ve gelişen silah sektörü, Türki cumhuriyetlere ve Balkanlara gönderilen asker-polis uzmanlar, ülke dışına asker gönderme konusunda rahatlık vb, bu potansiyelin bazı göstergeleridir.

§-4. İşte bu istikrarsız ülke, varolan değişik bölgesel bloklara ve uluslararası organizasyonlara katıl-

Halkın bitmez tükenmez sıkıntılarını ve çilelerini militan demagojisiyle alabildiğine sömüren islami hareket, toplumu bir karanlığa sürüklemek için çırpınmakta, kapitalizme karşı savaşıacak insan malzemesini bozmaktadır.

ma, çok farklı ülkelerle ikili ve çok yönlü ilişkiler geliştirme ve yeni bölgesel yapılar yaratma girişimleri sayesinde, Gültan Kazgan'ın gözlemleriyle, " (belkide) dünyada en fazla dış ilişkisi olan ülke" konumuna yükseldi².

Bir düzeyden bakılınca bütün bu ilişkiler, dar anlamda Türkiye'nin dünya pazarından ticari

pay kapma savaşıyla geniş anlamda da hegemon güç olmak istediği mekânla ilgili açılış stratejisi hedefleridir³. Başka bir düzeyde ise, Türkiye'nin küreselleşme süreçlerine entegrasyonu ile ilgilidir. Bu entegrasyon ise yörüngesinde bulunduğu alt-sisteme entegrasyondan geçiyor⁴.

Bu nedenle bu ilişkilerin tümü, esas olarak, Avrupa'yla bütünleşmede Avrupa'ya karşı bir pazarlık gücü oluşturuyor. Avrupa'nın önüne diktiği engelleri, salt tek taraflı tavizlerle, yalvarmayla yakarmayla, diplomasi kulislerindeki manevralarla ve kamuoyuna yönelik propagandalarla aşamayan Türkiye, Avrupa'yı bölgesel bir güç olarak zorlamak istiyor. Çünkü Türkiye kapitalizminin tarihsel perspektifi Avrupa'dır. Türkiye'nin bölgesel ilişkileri ve girişimleri de, ağırlıklı olarak Avrupa perspektifi etrafına örülmüştür⁵. Önce Türkiye'nin bölgedeki durumu nedir, onu görelim.

§-5. "Adriyatik'ten Çin Denizi'ne kadar uzanan Türk dünyası" söyleminin kof bir şoven propaganda olduğu çabuk ortaya çıktı. Türk milliyetçiliği, Sovyet geçmişinin mirasının ağırlığını koruduğu Orta-Asya'da fazla bir heyecan uyandıramadı. Sovyet deneyimi, "Türk Dünyası"ndaki verileri ciddi bir biçimde koşullandırmıştır. Türkiye'nin böyle bir geçmişi yaşanmamış saymaktaki ısrarı boştur. Bu ülkelere kısıksınılası bir demokratik-laik devlet modeli sunmadığı da açık. Ayrıca, dışlarındaki dünyayla, hele ABD'yle devlet düzeyindeki bağlarını ille de Türkiye kanalıyla kurmaları gerekmiyor. Türkiye Kafkaslar'da da fazla bir varlık gösteremedi. Azerbaycan-Ermenistan savaşında, Çeçenistan isyanında istediği ölçüde taraf olmadı.

Orta-Asya'da ve Kafkasya'da karşısında Rusya var. Azerbaycan ve Türkmenistan ayrıca İran'ın da nüfuz alanı içinde. Türkiye'nin, doğal gaz ve petrol boru hatlarından rant kapma girişimleri sonuçsuz kalabilir. Rusya büyük bir güç ve bölgede tayin edici tüm gelişmelerin altında Türkiye-Rusya dengesini görmek mümkün. Bu iki devlet bir yaklaşıyor bir çatışıyor. Türkiye Batı'dan itildiği dönemlerde kuzey komşusuna yaklaşıyor. Batı'ya çekildiği dönemlerde ondan uzaklaşıyor. Bu bağlamda, Karadeniz projesi, Türkiye-Rusya arasındaki zıtlık ve uyumun, çatışma ve işbirliğinin mekânını belirliyor. Dengeler çabuk değişiyor ve bugün için Rusya lehine, Türkiye aleyhine bir konjonktür söz konusudur⁶.

Balkanlara gelince, güncel durumdan ötürü bu bölgede barışa ve istikrara katkı yapacak bir güç, caydırıcı bir güç olduğunu Avrupa'ya göstermek zorunda kaldı. Avrupalılık iddiası bunu gerektiriyordu. Sonuçta Türkiye, ABD'nin ortaya koyduğu iradenin peşinden giderek de olsa, kendini Balkanlarda Avrupa'ya kabul ettirdi⁷.

Türkiye'nin "hegemonya" hayallerinin en boş olduğu bölge, üzerinde GAP kılıcını saldırdığı Ortadoğu'dur. Türkiye'nin bu bölgedeki dış politika açmazı şudur: Bölgesel güç olabilmek, kendi politikalarını geliştirebilmekle mümkün. Oysa tam da bu aynı mekân, "ne yazık ki" dünya kapitalist sisteminin hegemonu ABD'nin de çok özel bir ilgi alanıdır. Petrolden dolayı dünyadaki en stratejik bölgedir. ABD, bölgeye kendi emperyalist çıkarları çerçevesinde bir istikrar dayatıyor. Dünya kapitalizmi ABD hegemonyasını kabul ettiği için bu dayatma, tek tek diğer emperyalist ülkelerin aleyhine unsurlar taşısa da, dünya kapitalist sisteminin en genel çıkarına uygundur. ABD'nin hegemonyasında gerçekleşen Körfez savaşında pasif kalan

emperyalist ülkeler, sonuçta savaştan galip değil ama kazançlı çıktılar. ABD'nin, bölgedeki çıkarlarını ve politikasını yalnızca ABD saptıyor. Başka güçlere bu konuda bir politik manevra alanı yoktur. Bu durumda Türkiye'nin emperyalistleşme stratejisi, alt-emperyalistleşme stratejisi olmak, her verili anda ABD'nin çizgisine uyum göstermek zorundadır⁸. Özellikle en keskin sol çevrelerde, Washington'da "emperyalist" adlı birinin düğmeye basmasıyla Ankara'da "işbirlikçi" denen birinin verilen emri derhal yerine getirmesi şeklinde algılanan ABD-Türkiye ilişkilerine bu aşırı ilkel görünümü veren nesnel durum budur. Ama o zaman da bölge ülkeleri bir Pax Turcica'ya niçin katlansın? Bedeli neyse ödeyip istikrarı isteyecekleri, sıkıntılarını, şikâyetlerini iletecekleri "merci" ABD'dir, "taşeron"dan ne elde edebilirler? Devreye girmesi veya devrede olması onlara ne kazandırır? Demek ki bölgede hegemon ülke olmak için ABD'nin bölgedeki politikalarıyla araya gözle görülür bir mesafe koymak gerekiyor. Bu da büyük güç gerektirir, o da Türkiye'de

yok. Gelişmeler de bunu kanıtlıyor. Körfez Savaşı'nda kraldan çok kralcı davrandı ve bölge ülkelerinden ve halklarından soyutlandı. Bir kazancı da olmadı. Üstelik, hiçbir hukuksal dayanağı kalmadığı halde sürdürülen Irak ambargosu ticaretini fena vuruyor, ama sızlanmaktan öteye gidemiyor. Güney Kürdistan'la ilgili hiçbir politik çözümü masaya getirebilecek güçte değil. Kendini en dolaysız ilgilendiren Kıbrıs konusunda bile çaresiz kalıyor. Bugün Netanyahu eliyle durdurulan Filistin-İsrail barış sürecini uzaktan seyrediyor. Daha da kötüsü, İsrail'e karşı bütün Arap dünyasının nefretinin en yoğunlaştığı bir anda bu azılı gerici İsrail hükümetiyle işbirliğine girdi. Ortadoğu'da müthiş patlayıcı madde birikiyor ve Türkiye değil bölgede hegemon güç olarak sahneye çıkmak, gelişmelerde taraf bile olamıyor. İlişkileri ticaret mantığını aşamıyor.

§-6. Sonuç olarak, Türkiye burjuvazisi, alt-emperyalist güç olmak istediği mekânı nasıl tanımlarsa tanımlasın önü oldukça kapalı görünüyor. Avrupa'ya karşı bölgede elini güçlendiremeyen Türkiye, dolaysız yaklaşımları yine öne çıkarıyor. Hem AB yönetim organları, hem Avrupa iş dünyası hem de ABD nezdinde diplomatik manevralara hız veriyor. Ülkeye yerleşmiş Avrupa çıkışlı tekelleri kendine doğal müttefik seçmiştir. NATO üyeliğini şantaj olarak kullanmak gibi aptalca blöfler dahil her türlü taktiğe başvuruyor. Devlet eliyle geliştirilen islami politik hareketi AB'ye karşı, "Beni almazsanız Türkiye radikal islama kalır" şantajında kullandı. "Beni dışlarsanız, Türkiye'nin potansiyelini Avrupa dışı sermayeye, ABD'ye, Japonya'ya, Uzak-doğu'ya açarım", tehdidini yapıyor. Avrupa üyeliğini, alt-sistemler arası rekabet bağlamında da sunuyor⁹. Türkiye'nin bir de, "bu yaptığınız kalleslik" şeklinde tercüme edilebilecek bir yakarışı var: Avrupa, Türkiye'yi dışlamayı sürdürmesi halinde, ülkenin kötü stratejik seçiminin "sorumluluğuna" ortak olacaktır, çünkü Türkiye ekonomisi, 1963'den beri bilinçli bir şekilde, Avrupa üyeliği varsayımına göre yönlendirilmiştir.

§-7. Türkiye burjuvazisi, Avrupa'yla bütünleşme yönünde kalıcı bir irade sergiliyor. Avrupa'yla zıtlasma/yakınlaşma, kopuş/birleşme yaşıyor. Türkiye'de hükümetler gelip gidiyor, bu inatçı ısrar sürüyor¹⁰. Bu ısrar önce ekonomik sonra da politik ve sosyal kaygılardan kaynaklanıyor. Türkiye dış ticaretinin yaklaşık yarısını Avrupa Birliği ülkeleriyle yapmaktadır. Yani

açılış stratejisinin ticaret eksenini Avrupa pazarıdır. AB üyeliğinden Türkiye kapitalizmi bir bütün olarak çok kazançlı çıkacaktır.

Ekonomik düzeyde, Türkiye, üye olduğu AB bütçesinin yüzde 25'ten fazlasını oluşturan sosyal ve bölgesel fonlardan derhal yararlanacaktır. AB bütçesine katkısının (bütçenin yüzde 2,7'si) yaklaşık 5 katına yakını bütçenin yüzde 13'ü Türkiye'ye ayrılacaktır¹¹. Bu oran Yunanistan için 1'e 4'tür, yani Türkiye Avrupa bütçesinden en fazla yararlanan ülke olacaktır. AB bütçesinin en büyük harcama kalemi (bütçenin yüzde 60'ından fazlası), Ortak Tarım Politikası'nın finansmanına ayrılmıştır. Üye Türkiye bu kalemden, 3,5 - 4,2 milyar ECU'luk bir kaynağa kavuşacaktır¹².

Avrupa'ya entegrasyon, ileri teknoloji transferini ve kalifiye emek formasyonunu kolaylaştıracaktır.

Türkiye'de milyonlarca emekçinin, işsiz çilesi ve Avrupa'daki sosyal devlet uygulaması, serbest dolaşımı, tek yönlü ve yığınsal bir emek göçüne dönüştürecektir.

Türkiye Avrupa'ya ucuz emek ve işsiz "ihraç" ederek ülkede istihdam talebi üzerindeki baskıyı hafifletecektir.

Politik düzeyde ise, AB üyeliği, bir yandan Türkiye'de politik istikrarın garantörü olacak, diğer yandan iç sorunları bir ölçüde Avrupa'nın sorunu haline getirecektir. Üç askeri darbe yaşayan bir ülke için bu rahatlatıcı bir perspektif olsa gerek¹³. Türkiye, demografik ağırlığı sayesinde, Avrupa Parlamentosunda en fazla sayıda parlamenterleri olan ülkelerden biri olacaktır. Kurumsal yapısı giderek yerine oturacak bir Avrupa alt-sisteminin karar mekanizmalarında Türkiye'nin ciddi bir yeri olacaktır. Bu durumda Türkiye Avrupa'yı, bölgede hegemon güç olma sürecinin içine çekebilecektir.

§-8. En alttaki nesnel gerçekliğe bakarsak, Türkiye bir Avrupa ülkesidir. Eşittir, beşittir, köprüdür vb. ama bir Avrupa ülkesidir.

Önce coğrafi olarak. Çünkü bir Balkan ülkesidir. Doğu Trakya'daki topraklarından dolayı değil, boğazlardan dolayı¹⁴. Boğazlar, Balkan ülkelerinin ve diğer Karadeniz ülkelerinin tüm dış ilişkilerinde, ağırlığı değişken ama kalıcı bir jeostratejik faktördür.

Sonra tarihsel olarak, Osmanlıların varlığı son altı yüzyıllık Avrupa tarihini şekillendiren çok önemli

bir faktördür. Sürekliliği olan bir faktördür, yani Hunlar'ın, Barbarların Avrupa'yı istilasına benzemiyor. Nasıl Avrupa bir kenara atılarak Osmanlı tarihi anlaşılamazsa, hatta öğrenilemezse, Osmanlıların varlığından soyutlanmış bir Avrupa tarihi de olamaz. Bugünkü Avrupa'nın şekillenmesinde Osmanlıların tarihsel bir payı ve sorumluluğu vardır. Çoğu kez negatiftense olsa. Üstelik sonuçları da halen sürmektedir¹⁵. Bugün Dünyanın en istikrarsız bölgeleri, Osmanlı'nın atılıp, çekip veya çöküp gittiği yerlerdir (Balkanlarda Bosna-Hersek, Kosova, Makedonya, Arnavutluk, Kafkaslar, Ortadoğu'da Filistin, Irak). Yani kısacası, Türkiye ve Avrupa ortak bir tarihe sahiptir. Fatih'ten bu yana, Osmanlı kendini Bizans'ın devamı olarak görmüş, Avrupa'nın bir parçası saymıştır.

§-9. Bu iki nesnel veriye Avrupa dar, Türkiye geniş anlam yüklüyor. Avrupa Türkiye'yi dışlarken Türkiye Avrupa'ya yapışıyor.

Avrupa için Türkiye salt Avrupa'nın güvenliği için önemlidir. Bunu Avrupa Parlamentosu açıkça dile getiriyor, Türkiye'nin rolünü Ortadoğu radikalizmi ve Kafkasya'daki istikrarsızlıkla Avrupa arasında bir tampon bölge (buffer zone) olarak tanımlıyor. Sosyalizm "tehlikesinin" ortadan kalkmasıyla ortaya çıkan konjonktürde Türkiye'nin jeostratejik önemini azaltmadığını aksine arttığını ileri sürüyor. Esasında, Avrupa Birliği yöneticilerinin Türkiye'nin jeostratejik önemine sürekli ve yer yer abartılı vurgusu, Türkiye'yi Avrupa dışında tutma söyleminin bir parçasıdır. Türkiye'nin rolünü Avrupa'nın güvenliği sorunuyla sınırlamak, ekonomik ve politik entegrasyonun önünü kapamak amacını güdüyor ve Türkiye'yi dışlamak niyetini saklıyor¹⁶.

Türkiye ise, Avrupa'nın ekonomik birliğinin, ama bundan da önemlisi siyasi birliğinin, Türkiye'siz gerçekleşmeyeceğini öne sürüyor. Ekonomik ve politik çıkarların uyuşması bir yana, Bizans'a, Eski Roma ve Yunan'a kadar inen ortak bir kültürel miras söz konusudur¹⁷. Bunun üzerinde gelişen batılılaşma süreci yeterli ölçüde derinleşmiş ve Türkiye, kurumları, toplumsal değerleri ve başat yaşam tarzıyla, Avrupa'lı kimliğini haketmiştir. Mirasta ortak, kaderde de ortak¹⁸ ve bu kader birliğinin çözemeyeceği sorun yoktur.

§-10. Avrupa Türkiye'yi dışlarken sadece somut gerekçelerden hareket ediyor. Malumun ilanı olacak ama bu noktada yine de altını çizelim: Avrupa'nın bu üyelikten kazancı kaybını geçtiği an Türkiye üyeliğe alınacaktır, bugün kaybı daha fazladır.

Bir grup gerekçe Türkiye'den bağımsız olarak,

Avrupa alt-sisteminin kendi iç entegrasyonu ile ilgili sorunlardır. Maastricht, politik entegrasyona doğru gideceği yolunda kolektif bir irade ortaya koydu. Ama bu alt-sistemin üyapısı, ulus-devletten alt-sistem devletine geçiş süreci, kurumsal yapılar vb. hâlâ belirsizdir, tanımsızdır. Berlin Duvarı'nın çöküşünden sonra Avrupa'nın politik mimarisiyle ilgili senaryolar çoğaldı ve kavramsal kargaşayı körükledi: Atlantik'ten Urallar'a uzanan Avrupa, Avrupa Ortak Evi, Avrupa konfederasyonu, federal Avrupa, iki vitesli Avrupa entegrasyonu, değişken geometri Avrupa, konsantrik dairelerin Avrupa'sı, 33'ler Avrupa'sı, Kıtasal Avrupa Birliği vb. Avrupa alt-sisteminin yapısı üzerinde konsensusun bulunmadığı bu ortamda, Türkiye'nin konumu daha da kendine özgü bir konum haline geliyor¹⁹, AB sınırlarını "sıcak" bölgelere doğru çekiyor.

İkinci grup gerekçe Türkiye özeliyle ilgilidir.

Avrupa için en başta emeğin serbest dolaşımı sorunu var. Gerçekten de, Türkiye'de milyonlarca emekçinin, işsiz çilesi ve Avrupa'daki sosyal devlet uygulaması, serbest dolaşımı, tek yönlü ve yığınsal bir emek göçüne dönüştürecektir. Türkiye'nin nüfus artış hızı ve açık-gizli işsizlik oranı, bu gücü kalıcılaştıracak, Avrupa'da işsizliği, varolan politik ve sosyal sorunları azdıracak bir faktördür. Sağlık, eğitim, altyapı başta olmak üzere birçok alanda Türkiye'yle diğer OECD ülkeleri arasında büyük farklar vardır²⁰. Türkiye'nin üyeliğiyle bu farklar Avrupa aleyhine işleyecektir. Yabancı düşmanlığının estiği ve estirildiği bir Avrupa'da, din unsurunun etkisi altında, kültürel entegrasyon da bir sorun olacaktır.

Türkiye'deki yüksek enflasyon oranı ve ekonomik istikrarsızlık AB'nin mali dengelerini olumsuz yönde etkileyecektir.

Türkiye'de bölgesel farklılıklar çok büyüktür, AB ülkeleriyle kıyaslama bile yapılamaz²¹. Bu durum bir kısır döngü anlamına, iç/dış kaynakların optimal dağılımadığı, optimal dağılmayan kaynakların da bölgesel farklılıkları derinleştirdiği, anlamına gelir. Türkiye'nin AB'ye girişi mali açıdan büyük bir yük getirecek, bölgesel yardım fonlarını zorlayacaktır ve optimal kaynak dağılımı garantisini de vermeyecektir.

Kendi savundukları rekabet mantığına ters düşen gerekçeler de var. Avrupa Türkiye'yle rekabet edemeyeceğini düşündüğü tekstil, cam, demir-çelik gibi bazı sektörleri korumak istiyor.

Türkiye'de kişi başına GSMH düşüktür, bu da göreceli olarak pazarı daraltmaktadır. Nihayet, endüstri ve tarımda standardizasyon sorunu henüz çözül-

memiştir, ve bu durum teknolojik uyumsuzluğa yolaçar.

Politik gerekçeler ise Kıbrıs sorunu, ki çözümünü fiilen Avrupa engelliyor, Kürt sorunu ve rejimin anti-demokratik yapısı ve uygulamalarıdır. Türkiye Kürt sorununda barışçıl çözümü reddediyor. Dünyanın en anti-demokratik ülkeleri arasındaki yerini de koruyor ve eleştirilere pek kulak asmıyor.

Bu gerekçelerden de anlaşılacağı gibi, AB'nin, bir üye ülkenin bazı sorunlarının AB içinde ve sayesinde çözüleceği varsayımı Türkiye dışındaki ülkeler için geçerli. Açıkça söylenmemekle birlikte, Türkiye'yi kapsamıyor. Çünkü, bugün, Batı Avrupa, Ortadoğu ve eski sosyalist ülkelerin karşı karşıya sorunların hemen hemen tümü aynı zamanda Türkiye'nin de sorunudur. Avrupa'ya fazla geliyor.

***Türkiye'nin AB'ye girişi
mali açıdan büyük bir yük
getirecek, bölgesel yardım
fonlarını
zorlayacaktır ve optimal
kaynak dağılımı
garantisini de
vermeyecektir.***

§-11. Türkiye tarafı ise, Türkiye'nin Avrupa'ya ne kadar ihtiyacı varsa Avrupa'nın da Türkiye'ye o kadar ihtiyacı vardır, tezini savunuyor. Ancak somut kanıtları, Avrupa'nın ters yöndeki somut gerekçeleri kadar inandırıcı olamıyor²².

Önce, Türkiye'nin Avrupa sermayesine ucuz işgücü sağlayacağı tezi var. Bu tez iki yönden zayıf kalıyor. Birincisi, birçok Doğu Avrupa ülkesine kıyasla, Türkiye'deki işgücü çok ucuz değildir. Konjonktür değişince Türkiye'nin ucuz işgücü cenneti olduğu günler geride kaldı. İkincisi, Avrupa bu ucuz işgücünü Avrupa'da değil Türkiye'de istiyor. Bunun için de Türkiye'nin Avrupa'ya siyasi entegrasyonu gerekmiyor. Öte yandan uluslararası tekellerin önünde zaten bir engel yok. Serbest dolaşım ile Avrupa'ya çıkacak işçi ise, Türkiye'deki değil Avrupa'daki ücreti isteyecektir. Ancak yaşanan Avrupa'nın genç periferi nüfusuna giderek daha fazla ihtiyacı olacağı da bir gerçek.

İkincisi, Türkiye'nin üyeliğinin Avrupa'ya ek bir yük getirmeyeceği tezidir. Türkiye ekonomisi olgun bir ekonomidir, dışardan çok büyük çapta bir kaynak enjeksiyonuna muhtaç değildir. Bu kısmen doğrudur. Türkiye kapitalizmi kendi iç dinamiklerini yaratabilmiş ve ortaya dinamik bir özel sektör çıkarabilmiştir.

Ancak bu gelişmede dış borçlanmanın ve yatırım malları ithalinin rolü küçümsenemez.

Üçüncüsü, üyelik, özel yabancı yatırımlar için gerekli ekonomik ve politik istikrarı getirecektir. Bu ise Avrupa sermayesine, Avrupa'da ulaşabileceğinden daha yüksek bir rekabet gücü ve 60 milyonluk bir pazar verecektir. Bu tez birkaç yönden zayıftır. Birincisi, Avrupa sermayesinin Türkiye'ye gelmesi için Türkiye'nin Avrupa üyeliği olmazsa olmaz bir koşul değildir. İkincisi, 60 milyonluk pazar, reel değil potansiyel bir pazardır. Altyapı yetersizliği ve alım gücünün düşüklüğü bu pazarı daraltmaktadır. Üçüncüsü, Avrupa sermayesinin gideceği birçok ülke var. Üyelik, Türkiye'ye yabancı sermaye girişini garantilemek bir yana, Türkiye'den dışarıya sermaye kaçışına neden olabilir²³.

Dördüncüsü, Türkiye'nin aynı zamanda bir hammadde üreticisi olduğudur. Bu doğrudur. Avrupa ülkeleri, bir sanayi politikası olarak bazı endüstrilerin Türkiye'ye doğru delokalize edilmesini uygun görürse ve enerji sorunları çözümlerse, lokal endüstrilerin dışı karşı yeterli otonomileri olacaktır.

Türkiye, Avrupa'nın politik taleplerini fazla dikkate almıyor. "Türkiye'de ulusal sorun yoktur" ya da "Bizde anti-demokratik uygulamalar var da sizde yok mu?" yollu yüzüstü savunmaları bir kenara bırakırsak, Türkiye'nin, Avrupa'nın rejimle ilgili suçlamalarına karşı hiçbir savunması yoktur. Bu suçlamalar hangi amaçla getirilirse getirilsin, ne denli çifte standartlı ve ikiye bölünmüş olursa olsun sonuç değişmez: Türkiye'de rejim, Avrupa'ya karşı değil kendi halkına karşı suçludur.

§-12. Türkiye üyelikte sadece ısrarlı değil, ayrıca telaşı da var. Yakın bir gelecekte Avrupa alt-sisteminin yörüngesinde yer alıp da AB'den dışlanan ülkeler, bugünden çok daha ağır ve ciddi ekonomik sorunlarla karşılaşacaklardır. Türkiye'nin üyelikte ısrarının ve telaşının asıl nedeni budur. Eli zayıfladıkça "Üyelik, her ne pahasına olursa olsun üyelik!" anlayışı öne çıkıyor. Gümrük Birliği tek taraflı büyük bir tavizdi²⁴, yarı serbest dolaşım hakkını askıya almak gibi, entegrasyonun kendince ikincil yönleriyle ilgili tavizler de verecektir. Türkiye kapitalizmi açısından bugün, AB üyeliğinin astarının yüzünden pahalıya geleceği bir nokta yok gibi görünüyor.

Avrupa'yla Türkiye arasında bir bilek güreşidir

gidiyor. Avrupa Türkiye'yi iterken, Türkiye'nin üyeliğinden kısa ve orta vadede doğacak kendi somut kayıplarını öne çıkarıyor, Türkiye ise, üyeliğinin Avrupa'nın bütünü açısından uzun vadeli hatta tarihsel kazançları vurguluyor²⁵. Bu farklılık, Türkiye'nin Avrupa kimliğinin anlamıyla ilgili daha önce belirttiğimiz yaklaşım farkından doğuyor. Türkiye, Avrupa'nın geleceği konusunda, birçok AB ülkesinden, yani Avrupalı'dan, daha Avrupalı bir vizyona sahip görünüyor.

Üyelik konusunda ülkede varolan toplumsal konsensus, kuyrukta Türkiye'nin sürekli önüne geçilmesini sonsuza dek kaldıramaz. Avrupa blokajı sürdükçe, bugüne kadar batısız batılılaşmaya aldırmayan Tür-

kiye, bugünden sonra batıya rağmen batılılaşmaya bile alışabilir.

§-13. Son olarak da işçi sınıfının konuya nasıl yaklaşması gerektiğine kısaca bakalım.

Avrupa entegrasyonunun başını Avrupa tekeldi burjuvazisi çekiyor, süreç onun hegemonyası altında yürüyor. Yani bugünkü gidişle Avrupa Birliği, Avrupa tekeldi sermayesinin birliğidir. Ancak, Avrupa'nın toplumsal entegrasyonunun ele alınacağı soyutlama düzeyiyle, bu entegrasyonun hangi sınıfın iktidarı altında, nasıl bir güç ilişkisi içinde, nasıl bir içerik ve biçimle, ne şekilde ve kimin hegemonyasında yürüdüğünü inceleyen soyutlama düzeyi birbirinden farklıdır. Birincisi ağırlıklı olarak tarihseldir. Bir gün Avrupa işçi sınıfı iktidara gelse, Avrupa entegrasyonu adına eksik yanlış ne varsa onu tamamlayarak, düzelterek işe başlayacak, entegrasyonu geri çevirerek değil. Çağlar boyu işleyen bu sürecin, üretim tarzından görece bağımsız yönünü görmek önemli.

Avrupa, genelinde son derece kanlı barbarlıklarla dolu iki bin yıllık bir tarihsel süreçte birleşiyor. Bu süreçte Sezar'ın, Şarlman'ın, Napolyon'un, Hitler'in elini görmek mümkün.

Türkiye'nin Avrupa'nın bir parçası olma çabası da, fetihlerle, savaşlarla, diplomasiyle, işgöçüyle, silâhlı silâhsız biçimlerle en az yedi asırdır yürüyen bir tarihsel süreç.

Avrupa'yla bütünleşme, tarihteki ağırlığı ve yeri itibarıyla, Türklerin Anadolu'ya girişi, Doğu Roma İmparatorluğu'nu yıkışı, Tanzimatın ilanı, monarşinin ve hilafetin kaldırılıp Cumhuriyetin ilan edilmesi ölçeğinde bir tarihsel olaydır. Yani Avrupa'yla bütünleş-

me, uzun bir tarihsel dönem içinde ele alındığında. Türkiye toplumunu bu saydığımız olaylar kadar derinden etkileyecektir. Biz sosyalist bir Avrupa istiyoruz. Avrupa işçi sınıfı ve onun bir parçası olan Türkiye işçi sınıfı, Avrupa alt-sisteminin inşasına emekten yana bir içerik ve biçim kazandırmak için, tekelliliğin bu süreç üzerindeki hegemonyasını kırmak için, bu süreci tarihsel durağına, sosyalizme götürmek için savaşıyor ve savaşıacaktır.

Paris, 30 Eylül 1997

Dipnotlar

¹ Türkiye tekeli burjuvazisinin, 24 Ocak 1980 kararlarıyla başladığı, gerekli ilk siyasi etkisini 12 Eylül darbesinden alan ve günümüze kadar gelen süreçte, Türkiye kapitalizmini küresel dinamiklere açacak ve iç pazarın dünya pazarına entegrasyonunun önündeki engelleri kaldıracak yeni bir sermaye birikim modelini yerleştirmeyi, ve bu modelin öngördüğü üstyapısal ve sosyal dönüşümleri gerçekleştirmeyi hedef alan stratejisini, açılış stratejisi olarak tanımlıyoruz. Soğuk savaş konjonktürünün dengeleri ve istikrarı içine doğan bu strateji, bugün bambaşka bir konjonktürde yürüyor. Ücretleri baskı altında tutmayı kolaylaştıran ve böylece ücretli emeğe saldırıları sürekli kılan iç politik koşullar sayesinde Türkiye, bu dönemde, ekonomik ilişkiler içinde bulunduğu ülkelerin çoğundan daha yüksek büyüme hızlarına ulaştı.

² G. Kazgan, Türkiye'nin Dış Ekonomik İlişkilerinde Beklentiler: Genel Bir Değerlendirme panelindeki konuşması, *Türkiye'nin Dış Ekonomik İlişkilerinde Yeni Ufuklar konulu Uluslararası Seminer*, 24-25 Şubat 1992, İSO Yayın n° 1992/6, İstanbul, 1992, s.114.

Türkiye'nin Karadeniz, Balkan, Doğu Avrupa, Kafkasya, Ortadoğu, Kuzey Afrika ve Orta-Asya ülkeleriyle, gerek devletlerarası, düzeyde gerekse özel sermayeler düzeyindeki ilişkileri yıllardır günlük basından izlenilmektedir. Buralarda bunları tekrarlamayacağız.

³ Örneğin, başını Türkiye'nin çektiği Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi (KEİB) projesi bu çerçevede önemli bir örnektir. KEİB, Avrupa Birliği (AB) gibi pazar yoluyla bir bütünleşme değil, birbirini tamamlayan üretken yapılar yoluyla ki bu özellik dolayısıyla KEİB mal akışı yaratamaz olsa olsa varolan akışın yönünü değiştirir, gerçekleştirecek işlevsel bir bütünleşmedir. Bu durumda Deniz Akagül Semih Vaner'in de belirttiği gibi, bir Karadeniz Gümrük Birliği'nin oluşturulması zordur (Bk. D. Akagül, S. Vaner, *Peut-il se constituer un sous-ensemble régional autour de la mer Noire?*, *Karadeniz Çevresinde Bölgesel bir Alt-birlik oluşabilir mi?*) *CEMOTI, Cahiers d'Etudes sur la Méditerranée Orientale et le monde Turco-Iranien* içinde, n° 15, Ocak-Haziran 1993, s.9-49

⁴ Bu saptama bütün ülkeler için geçerlidir. Küreselleşme dinamikleriyle alt-sistemleşme süreçleri başka yerde incelendi (Bk: Coşkun Adalı, *Günümüz Kapitalizmi ve Devleti Üzerine*, Sarmal Yay, İstanbul, 1997). Bir nokta çok açık: Bölgesel örgütlülük, kıtasal (coğrafi değil alt-sistem anla-

mind) örgütlülüğün, o da küreselleşmenin yolunu açıyor. Uluslararası tekeller küresel stratejilerini varolan bölgesel yapıları hesaba katarak çiziyorlar. Yani, küreselleşme süreçlerine entegrasyon düzeyleri ne olursa olsun, bölgesel bir gruplaşmanın sermaye cazetme potansiyeli tek ülkeye göre daha yüksektir. Bu durumda uluslararası tekeller, genişleyen AB'nin ülke ülke yerine bölge bölge bir yaklaşımı benimsemesini ve bir bölgeye ait olanlar içinde "en iyilerini" üye almasını tercih edebilirler. Bu konuda AB kurumlarına baskı yapacakları bile düşünülebilir. Örneğin Şükrü Elekdağ, KEİB'nin, bölgeye özel yabancı sermayenin gelmesinde çok önemli bir faktör olduğunu söylerken böyle bir düşünceden yola çıkmış olabilir. (Ş. Elekdağ, KEİB'nin Türkiye Açısından Önemi *Türkiye'nin Dış Ekonomik İlişkilerinde Yeni Ufuklar konulu Uluslararası Seminer*, 24-25 Şubat '92, İSO Yayın n° 1992/6, İstanbul, 1992, s.28.

⁵ Türkiye kapitalizminin sözcüleri, Türkiye'nin bölgesel girişimlerinin ana doğrultuyu, yani Avrupa perspektifini değiştirmediklerini, her fırsatta, üstüne basa basa söyleme ihtiyacını duyuyorlar. Örneğin KEİB'nin mimarı Şükrü Elekdağ adı geçen uluslararası seminerdeki konuşmasını, "Karadeniz İşbirliği yaklaşımı, hiçbir şekilde, Türkiye'nin Batı'ya veya Avrupa Topluluğu'na alternatif aradığı şeklinde yorumlanmamalıdır" cümlesiyle bitiriyor. (Ş. Elekdağ, agy, s.30). Bu seminerin açılış konuşmasında İstanbul Sanayi Odası Yk. Başkanı Memduh Hacıoğlu da şöyle diyor:

"Dış ekonomik ilişkilerde karşımıza çıkan yeni ufuklar çok önemli olmakla birlikte bizi Avrupa'nın dışına itmemelidir. Türkiye'nin geleceği Avrupa'nın içindedir. Son kanımlarla 400 milyona yakın nüfus ve muazzam satın alma gücüyle Topluluk Pazarı Türk sanayi ve tarım ürünlerinin doğal pazarıdır. Karadeniz projesi veya Türk Cumhuriyetler, Türkiye'nin AT ile olan ilişkilerine alternatif değildir. Bunlar Türkiye'nin AT üyeliğini destekleyici, komplementer, tamamlayıcı unsurlardır. Yoksa Türkiye AT'den vazgeçerek yeni bir arayış içinde değildir." (İSO Yayın n° 1992/6, İstanbul, s.5)

Nasıl komplementer, nasıl tamamlayıcı? Bir güç pozisyonu yaratarak, bir koz olarak... Ekonomik İşbirliği Örgütü'nü (EİÖ) canlandırıp genişletme, EFTA ile 1991'de imzalanan ticaret anlaşması, NAFTA ile serbest değişimi amaçlayan girişimler de hep Avrupa entegrasyonu hedeflidir. Türkiye'nin Ortadoğu'ya açılımlarında da, bu girişimlerin Batı'yla ilişkileri zayıflatmak anlamına gelmediği, defalarca vurgulandı. Hatta hayali İslam Ortak Pazarı "projesi" bile bizce bu perspektife oturmakta hayali olmakla birlikte en azından bir "niyet beyanı" özelliği taşımaktadır.

⁶ Semih Vaner'e göre, Rusya, hem "arazideki" birikimiyle, hem de demografik, askeri ve ekonomik ağırlığıyla bölgedeki diğer ülkelerden çok daha güçlü bir konuma sahiptir ve yeni bölge düzenini, bu düzen bugün eğreti de olsa, en iyi anlatan terim Pax Russica'dır. (Semih Vaner, *La Turquie et le "Sommet turc"*, (Türkiye ve "Türk Zirvesi"), *Le rôle géostratégique de la Turquie* (Türkiye'nin jeostratejik Rolü) içinde, Iris, Paris, 1995, p.42). İşte bu güç konumundan dolayı Rusya, istikrarsızlığı bile bir politika haline getirebilir. Bir yazara göre Rusya'nın Kafkasya'da izlediği strateji kontrollü bir destabilizasyon stratejisidir, ve bu strateji yönetimin bir bölümünün değil, devletin iç bütünlüklü bir dış politika çizgisidir. (Janri Kachia, *L'écheveau caucasien*,

(Kafkas Düğümü), *Politique internationale* içinde, n° 6, yaz 1993, p.26-27, Aktaran S. Vaner, op.cit.)

7 Türkiye Bosna'daki BM güçlerine 1400 asker gönderdi, uçuş yasaklı hava sahasının kontrolüne 18 Jet uçağıyla katıldı, Dışişleri Bakanı'nı üç kez savaş alanına yolladı. Böylece aktif bir politika, Avrupa'nın bilinçli pasifizmine rağmen ve bu nedenle biraz da Avrupa'ya karşı bir politika izledi. Bu politikanın spontane bir şekilde oluşmadığı da bir gerçek. Baskın Oran, Türkiye'nin Somali'ye, sırf sonradan Bosna'ya asker gönderebilmek amacıyla hukuki bir öncel yaratmak için asker gönderdiğini, Bosna'ya müdahalenin "Osmanlı'nın müslüman tebasına yardımı" şeklinde bir düşünceden değil "bugün Boşnakları müslüman diye dışlayan Avrupa'nın yarın Türkiye'yi de bu temelde reddedebileceği" endişesinden kaynaklandığını söylerken haklıdır. (Baskın Oran, La politique turque dans les Balkans et le Caucase, (Balkanlar'da ve Kafkasya'da Türk Politikası), *Le rôle géostratégique de la Turquie* (Türkiye'nin Jeostratejik Rolü) içinde, Iris, Paris, 1995, p.29-37.

8 Arap devletleriyle ABD ilişkilerinde sürekli gerilimin ve dönemsel krizlerin, Türkiye'nin dış politikasında komplikasyonlar yarattığına işaret eden François Georgeon, Ortadoğu'da ekonomik avantajları minimum politik tavizler vererek maksimize etmeyi hedefleyen bir politikanın, yüksek gerilim taşıyan bu bölgede ne kadar geçerli olduğunu sorguluyor. (F. Georgeon, J-P Von Gastrow, *La Turquie et le Moyen-Orient*, (Türkiye ve Ortadoğu), *La Turquie au seuil de l'Europe*, (Avrupa'nın eşiğinde Türkiye) içinde, L'Harmattan, Paris, 1991, p.235.)

9 Bir röportajda Özal, Avrupa Topluluğu'ndan J Bodgener'e: ABD'yle, Japonya'yla veya Doğu-Asya ülkeleriyle rekabet edebilmesi için Avrupa'nın, tüketim ucuna yakın endüstrilerini Türkiye'ye yönlendirmesi kendisi için çok avantajlı olacaktır." demişti. (Financial Times, 22.05.1989).

10 Avrupa-Türkiye ilişkilerinde sürekliliği sağlayan unsurlar, kopuşlara neden olan unsurlardan daha kalıcıdır. Birinciler arasında Türkiye'nin Batılı güçlerle ittifakını, Avrupa Birliği'ne giriş için sergilediği iradeyi ve Rusya'yla "kontrollü" rekabetini sayan D. Billion, Avrupalılara, Türkiye'yi tanımlı belirsiz bir takım taktiklerin hizmetinde basit bir alet olarak değil, gerçek bir partner olarak görmelerini öğütüyor (Didier BILLION, Les évolutions récentes de la politique extérieure turque, (Türk Dış Politikasında son gelişmeler), *Le rôle géostratégique de la Turquie* (Türkiye'nin Jeostratejik Rolü) içinde, Iris, Paris, 1995, p.27)

11 Faruk SEN AT'nin yararları, *Ekonomik Panorama*, yıl: 2, n° 45, 12.11.1987, p.48.

12 Faruk SEN, *idem*.

13 Özal Hükümeti'nin Avrupa dosyasıyla görevli Devlet Bakanı Ali Bozer, Figaro'ya şöyle bir demeç vermişti: "AT'ye tam da demokrasiyi güçlendirmek için tam üye olmak istiyoruz. Bu gerçekleştirildiğinde her türlü askeri müdahale imkânsızlaşacaktır". (Le Figaro, 10.08.1987)

14 Türkiye'yi Trakya'daki topraklardan dolayı Avrupa'ya dahil etmek oldukça sık yapılan bir yanlış, örneğin "Türkiye Avrupa'nın bir parçası olarak görülmek istiyor. Fiziksel olarak Avrupalı'dır, Trakya'nın bir parçasına sahiptir. Bu nedenle bölgedeki güçlerin konfigürasyonu ve arala-

ındaki politik ilişkilerle ilgisi vardır" (Charles Sébe, "Les pays de la mer Noire dans la crainte des conflits à venir" L'Harmattan, Paris, 1996, p.86). Bu yanlış, coğrafi olarak, Avrupa'yı boğazlarda bitiren ve tarihte pratik olarak böyle algılandığına dair doğru dürüst bir kanıtı dayandırmayan görüşün, boğazların orduları durduracağını düşünen ilkel görüşün bir başka ifade şeklidir. Osmanlılar, İstanbul'un fethinden çok önce Avrupa'ya girmişti. Roma İmparatorluğu'nun sınırları Anadolu'nun doğusundan geçiyordu, ve realitede Avrupa-Asya sınırı, "ötesinde yeni bir dünyanın başladığı sınır" bu sınırdı (Pierre Behar, Conclusion :L'importance géostratégique de la Turquie, (Sonuç: Türkiye'nin Jeostratejik Önemi), *Le rôle géostratégique de la Turquie*, (Türkiye'nin Jeostratejik Rolü) içinde, Iris, Paris, 1995, p.140.

15 Sosyalist sistemin dağılmasıyla ortaya çıkan konjonktürde de, Avrupa'yı Batı (kapitalizm, burjuva demokrasisi ve sivil toplumun geliştiği veya gelişme potansiyeli yüksek ülkeler) ve Doğu (kapitalizmi geri, burjuva demokrasisi ve sivil toplumun gelişmediği, ulusal kimliği oluşmamış, etnik sorunları olan ülkeler) şeklinde bölen kırılım hattı, Osmanlı hakimiyetine hiç girmemiş ülkelerle (Batı Avrupa ülkeleri, Avusturya, Eski Doğu Almanya, Polonya, Çek ve Slovak Cumhuriyetleri, Macaristan ve Slovenya), uzun süre Osmanlı hakimiyetinde yaşamış ülkeler (Moldavya, Romanya, Bulgaristan, Sırbistan, Karadağ, Bosna-Hersek, Hırvatistan, Arnavutluk, Kosova, Makedonya) arasından geçiyor.

16 Alman Hristiyan Demokrat Partisinin Avrupa projesinde de Türkiye'nin "stratejik bir partner" şeklinde tanımlanması, Türkiye'yi Avrupa dışında tutmanın formülasyonudur.

Avrupa Parlamentosu Türkiye'yle ilişkilerinin çerçevesi için, yüksek düzeyde ilişkiler sistemi şeklinde tanımlanan bir rejim öngörüyor (High Level System of Relations with Turkey). Bu çerçeve salt Avrupa güvenliği ile ilgili. Türkiye'nin üyelik için yerine getirmesi gerekenler ise statik talepler (Anayasa reformu, tutuklu DEP milletvekillerinin serbest bırakılması, Anti-terör maddesinin iptali) ve dinamik talepler (İnsan hakları ihlallerinin durdurulması, Kıbrıs sorununa çözüm, Kürt sorununa çözüm) şeklinde iki gruba ayrılıyor. Türkiye'nin Avrupa'nın bu talepleri karşısında hiç bir olumlu çaba göstermediği de bir gerçek (28 Mayıs 1997 tarihinde Paris VIII Üniversitesi'nde CETOB tarafından düzenlenen, "La Turquie: Facteur de stabilité ou d'instabilité en Méditerranée orientale?" (Türkiye: Doğu Akdeniz'de istikrar faktörü mü istikrarsızlık faktörü mü?) konulu kolokiyum'da, Avrupa Parlamentosu Avrupa-Türkiye Gümrük Birliği raportörü sayılv Carlos Carnera Gonzales adına Avrupa'nın Türkiye'ye yönelik politikasının bir dökümünü yapan yardımcısı Stefan Squarcina'nın konuşmasından.)

17 Avrupa elitlerine yönelik olarak Türkiye Dışişlerinin yazıldığı anlaşılan, Turgut Özal imzası taşıyan Fransızca kitapta bu, oldukça ilginç bir üslupla formüle ediliyor: "Türkiye sanıldığı gibi Avrupa'ya yabancı değildir. Avrupa'nın ikinci kişiliği, negatif kimliğidir. Eğer Avrupa Türkiye'yi içine alırsa kendisiyle başı içinde olacak tüm gerçekliği içinde görecektir." (T. Özal, *La Turquie en Europe*, (Avrupa'da Türkiye), Plon, 1988, p.220.

18 Ancak, murisine bu kadar ilgisiz bir varis herhalde zor bulunur! Dünyanın her yerinde Bizans Enstitüleri varken Türkiye'de bir Bizans kürsüsü bile yoktur. Hatta, "Bizans ve Bizans dönemindeki İstanbul hakkında yazan tarihçileri sa-

7 gün, 24 saat hiç
uyumayan
sigorta

AGF Garanti Sigorta, şimdi günün 24 saati kesintisiz hizmet veriyor.
Nerede ve ne zaman ihtiyacınız olursa, AGF Garanti Sigorta,
haftanın 7 günü, günde 24 saat
bir telefonla yanınızda. Tıpkı gerçek bir dostun olması gerektiği gibi.

GARANTİ SİGORTA

"AGF GARANTİ SİGORTA DOĞUŞ Holding ve AGF International'in ortak kuruluşudur."

Genel Müdürlük: Büyükdere Cad. No: 32 Mecidiyeköy 80290 İstanbul

Tel: (0 212) 288 78 30 / 274 67 04 Fax: (0 212) 274 67 08

DEBANT'TAN İHRACATÇIYA BÜYÜK DESTEK

ENDÜSTRİYEL AMBALAJ MALZEMELERİ

BIG BAG

- Polipropilen kumaş
- Güvenli taşıma yükü:
300 kg'dan 2.000 kg'a kadar
- Güvenlik faktörü: 5.1'den 8.1'e kadar
- Uluslararası standartlarda test sertifikalı

POLİPROPİLEN ÇUVAL

- Ventilli ya da açık ağızlı
- Polietilen astarlı ya da astarsız
- İstenirse bir ya da iki yüzü baskılı
- Çeşitli boyut ve ağırlıkta

SLING/SLING BAG

Yükleme sapanı-Torbalı yükleme sapanı)

Torbalanmış ürünler için

Yükleme, boşaltma, kaldırmada tek
seferlik kullanım

Güvenli taşıma yükü:

1.000 kg'dan 2.500 kg'a kadar

Güvenlik faktörü 5.1'den 7.1'e kadar

Uluslararası standartlarda test sertifikalı

DEBANT
G R U P

Debant, çimentodan gübreye, madencilikten tarıma, gıdadan metalurjiye kadar pek çok alanda kullanılan her türlü endüstriyel ambalaj ve taşıma malzemesi üretir, ihtiyaçlarınıza mükemmel ürünlerle cevap verir. Değişen ihtiyaçlarınız için yeni çözümler geliştirir. Debant'ın geniş ürün çeşitleri beş kıtada onlarca ülkede her gün yeniden kullanılmakta ve her gün Debant'ın endüstriyel ambalaj sanayiine getirdiği yaratıcılığı tekrar tekrar kanıtlamaktadır. Çünkü Debant'ta çözümler sonsuzdur.

a member of

a member of

yıp dökmek için sayfalar gerekmektedir. Ve bu yapıtların yalnızca on tanesi Türkçeye çevrilmiştir ve birkaç sanat tarihi veya arkeoloji makalesinin dışında, İstanbul tarihinin bin yıldan fazlasını kapsayan Bizans dönemine ilişkin hiçbir Türkçe yazılmış kitap yoktur." (M. Ali Kılıçbay, *Şehirler ve Kentler*, Gece Yay., Ankara, 1993, s.41)

¹⁹ Bk: Ural Ayberk, *La Turquie et les scénarios européens: approche politique*, (Türkiye ve Avrupa senaryoları: Politik yaklaşım), *Le rôle géostratégique de la Turquie*, (Türkiye'nin Jeostratejik Rolü) içinde, Iris, Paris, 1995 p. 85-100.

²⁰ Bütün ekonomik ve sosyal kriterlerde Türkiye AB ortalamasının altındadır, ama AB'nin Akdenizli üyeleriyle arasında uçumlar da yoktur.

²¹ Kişi başına ulusal gelire bakıldığında, en gelişmiş bölgesiyle (Kocaeli, 5924 \$) en geri kalmış bölgesi (Ağrı, 514 \$) arasında onbir katı geçen fark (5410 \$), olağanüstü bir bölgesel gelişmişlik farkına işaret ediyor. (Milliyet Ekonomi sayfası, 10.04.1996, Orijinal kaynak: *DİE 1987-1994 arası iller bazında GSYİH araştırması*)

²² Türkiye, üyeliğinin, Avrupa entegrasyonunu yavaşlatıcı değil aksine hızlandırıcı bir faktör olduğunu öne sürmüştür. Bu sava göre, Avrupa'nın entegrasyon süreci bir doyum noktasına ulaşmış, ancak yeni üyelerle tekrar ivme ve

dinamizm kazanacak hale gelmiştir. AB'de aynı saptamayı yapmış ya da bu görüşü beğenmiş olacak ki tutup yeni üyeler adlı, diğerlerine de yeşil ışık yaktı. Güney Kıbrıs'ın üyeliğinin masaya getirilmesi ise herşeyin üstüne "tüy dikti".

²³ On yıl önce bile görünen bu olasılık bugün daha da reeldir. Volker Nienhaus Haziran 1988'de Kıbrıs'ta yapılan "Türkiye'nin Avrupa'daki Yeri" konulu seminerde, İspanya'da olanın aksine, Türkiye'nin AB'ye tam üyeliği, yüksek enflasyon oranı ve siyasi istikrarsızlık yüzünden, ülkeden Avrupa'ya bir sermaye kaçışına neden olabilir, şeklinde görüş belirtmişti. (Nokta, n°23, 12.06.1988)

²⁴ Gümrük Birliği Anlaşmasıyla Türkiye iç pazarını dış rekabete, karşılığında hiçbir ödün almadığı üçüncü ülkelere tek taraflı olarak açmıştır. AB'nin karar mekanizmalarından dışlandığı halde, alınacak kararlara uyma yükümlülüğü ise büyük bir politik tavizdir. (Gümrük Birliği'nin anlamı üzerine Bk: Erol Manisalı, *Gümrük Birliği'nin Siyasal ve Ekonomik Bedeli*, Bağlam Yay, İstanbul, 1995)

²⁵ Avrupa'nın Türkiye'yi içine alıp almamasını gelecek yüzyılın Avrupası için hayat memet meselesi olarak gören yazarlar bile var. (Örn: Plerre Behar, *Une géopolitique pour l'Europe: Vers une nouvelle Eurasie?*, (Avrupa için bir jeopolitika: Yeni bir Avrasya'ya doğru mu?), Ed Desjonquères, Paris, 1992, s.145-161).

LÜTFEN NOT EDİNİZİ..

CEMİYETİMİZİN ÜYELERİYLE ARASINDAKİ KÖPRÜYÜ DAHA SAĞLAM KURABİLMESİ İÇİN ÇEVRENİZDEKİ ÜYE VE MEZUNLARIMIZLA İLGİLİ HER TÜR HABERİ VE ADRES DEĞİŞİKLİKLERİNİZİ LÜTFEN BİZE İLETİNİZ. İKTİSAT DERGİSİ ABONE ÜCRETİNİZİ, ÜYE AİDATLARINIZI VE BAĞIŞLARINIZI, AŞAĞIDAKİ BANKA ŞUBELERİNE YATIRABİLİR VEYA SEKRETERYAMIZI ARAYABİLİRSİNİZ.

İKTİSAT FAKÜLTESİ MEZUNLARI CEMİYETİ

Cumhuriyet Cad. Ceylan Apt. No: 27/6 80090 TAKSİM / İST.

Tel: (0212) 250 50 34 - 235 61 55 Faks: (0212) 235 73 43

YAŞARBANK Eminönü Şb. Hes. No: 6200416-6, AKBANK Taksim Şb. Hsp. No: 7102
VAKIFBANK Taksim Şb. Hes. No: 200630 8, İŞ BANKASI Beyoğlu Şb. Hsp. No: 46783
SÜMERBANK Beyoğlu Şb. Hes. No: 0342 0039 0992 0012 053

KATKILARINIZLA ZENGİNLEŞECEK DAHA GÜZEL BİR İKTİSAT DERGİSİNDE BULUŞMAK DİLEĞİYLE

1990'larda Kıbrıs Sorunu ve Türkiye

Faruk Sönmezoğlu (*)

Doğal olarak ülkelerin dış politikaları oldukça karmaşık bir etkenler dizisi tarafından belirlenir. Bu belirleyiciler olarak, beşeri (demografik faktörler, etnik yapı) veya fiziki (coğrafi konum, doğal kaynaklar) faktörler; ülkelerin iç yapılarına ilişkin sosyo-politik ve sosyo-ekonomik özellikler ve nihayet ülkelerin dış politikalarını üzerinde uyguladıkları uluslararası sisteme ilişkin özellikler sayılabilir. Bununla birlikte bazı durumlarda özgül bir sorunun bir ülkenin dış politikasının belirlenmesinde büyük bir önem kazandığı, kısmen ülke kamuoyu ve/veya yöneticilerinin tutumu kısmen de diğer ülkelerin konuyu gündemde tutmaları nedeniyle, o ülkenin diğer ülkeler ile olan ilişkilerinde bir "turnusol kağıdı" görevi gördüğü bilinmektedir. Bir başka deyişle, bu gibi sorunlar zaman zaman, ilgili ülkenin, rasyonel bir dış politika bakışına göre daha çok yukarıda belirtilen faktörlerce belirlenmesi gereken dış politika gündemine damgasını vurmakta, hatta bazı durumlarda bir bakıma o faktörlerin önüne geçebilmektedir. Örneğin Arap ülkeleri için Filistin sorunu ve İsrail'e karşı takınılan tavır, bu ülkelerin diğer ülkeler ile olan ilişkilerinde tek olmamakla beraber en önemli etkenlerden birisidir. Keşmir sorunu, gerek Pakistan gerekse Hindistan dış politikası açısından kurulduklarından beri büyük önem taşımış, her iki ülke de bu konuda rakiplerinin tezlerini destekleyen ülkelere karşı daima mesafeli olmuşlardır. Çin Halk Cumhuriyeti için ise Taiwan veya Milliyetçi Çin'e karşı takınılacak tavır, bu ülkenin diğer ülkeler ile olan ilişkilerinin en önemli referans noktalarından birisidir. Örnekler çoğaltılabilir.

II.Dünya Savaşı sonrası diplomasinde yer alan tüm Türk diplomatlarının kariyerlerinin bir noktasında mutlaka tanıştıkları bir sorundur Kıbrıs sorunu.

İşte son 40-45 yılın Türk dış politikası açısından da Kıbrıs sorunu benzer bir konuma sahiptir. II.Dünya Savaşı sonrası diplomasinde yer alan tüm Türk diplomatlarının kariyerlerinin bir noktasında mutlaka tanıştıkları bir sorundur Kıbrıs sorunu. Ülkenin Yunanistan ile olan ilişkilerinin son dönemlerinde giderek artan bir biçimde belirleyici olmuştur. Yine Yunanistan'ın Avrupa ile ilişkilerinin yoğunlaşması ile doğru orantılı olarak, Türkiye'nin başta İngiltere olmak üzere bu ülkelerle ilişkilerinde de Kıbrıs sorununun ele alındığını görmekteyiz. Güney Kıbrıs Yönetimi'nin

Avrupa Birliği'ne başvurması ile bu olgu en çarpıcı bir biçimde ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte, konunun, ülkenin dış politikasının sadece Yunanistan veya Avrupa ülkelerine ilişkin boyutunda yer aldığı da söylenemez. Türkiye'nin Amerika Birleşik

Devletleri ile olan ilişkilerinde de en azından 1964,1967,1974 krizleri, 1975-1978 silah ambargosu ve ABD'deki Yunan lobisinin Türkiye-ABD ilişkileri çerçevesindeki bir çok konuyu bu sorun ile ilişkilendirme çabalarıyla, Kıbrıs sorunu çok büyük bir önem taşımıştır. Uluslararası sistemin sıkı iki kutuplu bir görünüm arzettiği ve Soğuk Savaş'ın yoğun bir biçimde sürdüğü yıllarda özellikle Türkiye'nin konuyu bu global mantık içerisinde görmesiyle sorun iki ülke arasında ciddi bir sürtüşme oluşturmazken, 1964 krizi ve "Johnson Mektubu" ile birlikte durum değişmiştir. Bu yıllardan sonraki dönemde Türk-ABD ilişkilerinin en önemli katalizörünün Kıbrıs sorunu olduğunu söylemek bir abartı sayılmamalıdır. Madalyonun öbür yüzü de pek farklı değildir. 1960'lardan itibaren Türkiye'nin Sovyetler Birliği ile olan ilişkilerinin, farklı bloklarda yer alan bu iki ülkenin ilişkilerindeki donukluğun ötesinde, çok önemli ölçüde, doğrudan veya dolaylı olarak Kıbrıs sorunundan etkilendiği söylene-

(*) Prof. Dr., İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü

bilir. Türkiye, uzun yıllar hemen hemen tereddütsüz desteklediği ve lider ABD tarafından belirlenen blok politikasının zaman zaman kendi ulusal çıkarlarıyla uyumlayabildiğini, dolayısıyla kendisinin de buna uygun politikalar geliştirmesi gerektiğini yine Kıbrıs sorunu aracılığıyla görmüş, Sovyetler Birliği ile olan ilişkilerinde bu çerçevede önemli değişikliklere gitmiştir. Konunun Türk dış politikasına etkisi bu kadarla da bitmez. Türkiye'nin Orta Doğu ve İslam ülkelerine yönelik politikası da Kıbrıs sorunundan önemli ölçüde etkilenmiştir. Kıbrıs konusundaki tezlerine uluslararası platformlarda pek destek bulamayan Türkiye, Orta Doğu ve daha genel olarak İslam ülkeleri ile dayanışmayı artırarak, bu ülkelerin uluslararası platformlarda konuya ilişkin olarak kendi tezlerine yakın bir tutum almalarını sağlamaya çalışmış, bu paralelde 1967 Arap-İsrail Savaşı'ndan itibaren sürekli bir biçimde Arap ülkeleri yanında yer almış, bununla beraber söz konusu ülkelere pek fazla bir destek de sağlayamamıştır. 1965 ve 1975 yıllarında Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda Kıbrıs sorununa ilişkin olarak alınan ve Türk tarafının tezlerine tamamen ters düşen 2077(XX), 3395(XXX) sayılı kararlarda büyük ölçüde yalnız kalması da ülke dış politikası üzerinde önemli etkilerde bulunmuştur. Bütün bu söylenenler konunun Türkiye'nin dış politikası üzerindeki belirleyici etkisini ortaya koymaktadır.

Bu nedenle aşağıda önce konuya ilişkin olarak 1990 sonrasında ortaya çıkan gelişmelerden söz edilecek ardından da konuya ilişkin olarak Türk tarafının nasıl bir politika izlemesinin uygun olacağı değerlendirilmesi yapılacaktır.

1990 Sonrasında Kıbrıs Sorununa İlişkin Gelişmeler

1990'lara gelindiğinde Kıbrıs Türk tarafı, topluluklar arasındaki görüşmelerde bir ilerleme sağlanabilmesi için bir çerçeve öneri geliştirerek Genel Sekreter'e sundu. Bu çerçeveye göre, çözüm için üzerinde bir anlaşma sağlanması gerekli görülen noktalar şöyle özetleniyordu: İki topluluğun siyasal eşitliği, iki halkın ayrıca kendi kaderini belirleme hakkının tanınması, iki halkın ayrı dinsel ve ulusal kimliklerinin bulunmasının kabulü. Bunun ardından 1990 yılı Şubat

ayında Denktaş ile Vasiliu arasında New York'ta yapılan görüşmelerde Vasiliu, Türk halkının ayrı bir kendi kaderini belirleme ve kimlik arzusunu kabul etmeyince görüşmeler tıkandı. Bu tıkanmanın en temel nedenleri, taraflar arasında görüşme prosedürü ve amaçlar konusunda var olan ayrılıklardı.¹ Türk tarafı anayasal sorunları önce görüşmek isterken Rum tarafı aynı önceliğin adadaki Türk ordusunun geri çekilmesi, oluşacak yeni yapının nasıl bir garanti sistemi altına konulacağı ve "üç özgürlükler"² konularına verilmesini arzuluyordu. Ayrıca Denktaş "iki eşit taraf" görüşünü garanti altına almak, yeni federasyonun "iki eşit

topluluğun özgür iradesi ile oluşturduğu bir birlik-telik olabilmesi"ni sağlamak için Türk tarafının kendi kaderini tayin hakkının Rum tarafınca tanınmasını istiyordu. Buna karşılık Vasiliu da bunu, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ni tanıma anlamına geleceğini düşünerek kabul etmiyordu. Bu arada Yunanistan'da ortaya çı-

kan siyasal kriz sonucunda PASOK ve Papandreu iktidardan düşmüş, yerine Yeni Demokrasi Partisi ve başbakan olarak da onun lideri Konstantin Mitsotakis gelmiştir.

1990 yılı Mart ayında Kıbrıs sorununu ele alan BM Güvenlik Konseyi 649 sayılı kararı kabul etmiştir. Türk tarafının siyasal eşitliğinden söz eden karar Genel Sekreter'in iyi niyet girişimi çabalarına ilişkin tanımlamalar da getirmekteydi. Bu sırada KKTC'de önce Denktaş yeniden cumhurbaşkanı seçilmiş, ardından ülkenin siyasal gündemini karıştıran seçimler yapılmıştır.

Bu sırada, 1990 yılı Temmuz ayında Kıbrıs Rum Yönetimi, tüm ada adına Avrupa Topluluğu'na üyelik için başvurdu. Türk tarafı bu girişime tepki gösterirken BM Genel Sekreteri de Rum tarafının bu girişimini eleştiriyordu. Fakat bu tepkiler, AT Bakanlar Konseyi'nin 1990 yılı sonbaharında Rum başvurusunu normal bir süreç içerisinde değerlendirmeye başlamasını engellemeyi başarmadı.

27 Mart 1991 tarihinde BM Güvenlik Konseyi'ne bir rapor sunan Genel Sekreter de Cuellar, tarafların üzerinde anlaşmaları veya anlaşmaya çok yaklaştıkları noktaları açıkladı. Bu sıralarda ortaya atılan ilginç tezlerden birisi de, Türkiye Cumhurbaşkanı Turgut

Soğuk Savaş'ın yoğun bir biçimde sürdüğü yıllarda özellikle Türkiye'nin konuyu bu global mantık içerisinde görmesiyle iki ülke arasında ciddi bir sürtüşme, 1964 krizi ve "Johnson Mektubu" ile birlikte durum değişmiştir.

Özal'ın "Dörtlü Konferans" (Türkiye + Yunanistan + Kıbrıs Türk Tarafı + Kıbrıs Rum Tarafı) önerisi olmuştur. Yunan tarafının bu teklife cevabı "Dokuzlu Konferans" oldu (yani Özal'ın "dördü"ne ilave olarak Güvenlik Konseyi'nin "beşi"). ABD'nin önerisi ise "Beşli Konferans"dı (Özal'ın "dördü"ne ilaveten Kıbrıs Cumhuriyeti). Sonuçta ABD ve BM Genel Sekreteri "Dörtlü Konferans" önerisini benimseyerek yaz boyunca bu tür bir toplantı için gereken zemini oluşturmaya çalıştılar. Fakat, gerek Yunanistan'ın isteksizliği gerekse Türkiye'nin seçim atmosferine girmesi nedeniyle bu toplantı yapılamadı.

BM Güvenlik Konseyi 11 Ekim 1991 tarihinde Genel Sekreter de Cuellar'ın raporunu destekleyen 716 sayılı kararı aldı. Karar, söz konusu uluslararası toplantının yapılamamasından duyulan üzüntünün belirtilmesiyle başlıyordu. Günümüzde uluslararası kamuoyunun soruna bakışındaki temel noktalara işaret eden bu genel nitelikli karara göre; a) Kıbrıs Cumhuriyeti'nin bağımsızlığı, egemenliği ve toprak bütünlüğü korunmalı; b) adanın tamamının veya bir bölümünün bir başka ülke ile birleşmesi, her türlü ayrılma ve bölünme dışlanmalı; c) iki toplumlu ve iki bölgeci bir federasyon içinde tarafların refah ve güvenliğini sağlayacak yeni bir anayasa yapılmalıydı. Cuellar Kıbrıs ile ilgili son raporunu 19 Aralık 1991'de Güvenlik Konseyi'ne sundu. Rapor bir yandan "egemenliğin bölünmezliği"nden söz ediyor, diğer yandan da sonuçta ulaşılabilecek anlaşmanın her iki toplumun ayrı ayrı onayına sunulmasından söz ederek dolaylı da olsa her iki tarafın "kendi kaderini tayin hakkı"nı kabul ediyordu.

1992 yılında Butros Gali, Genel Sekreter olmasının ardından konuya ilişkin raporunu sundu ve sorunun çözümü açısından bir zemin oluşturabileceğini düşündüğü bir "Fikirler Dizisi"ni ortaya attı.³ Siyasal eşitlik, ulaşılabilecek bir sonucu her iki tarafın da kabulü, tek egemenlik ve tek uluslararası kişilik temel fikirlerdendi. Bunun ardından BM Güvenlik Konseyi 750 sayılı kararla, BM Genel Sekreteri'nin de katılacağı "Dörtlü Toplantı" öneriyordu. Bunun ardından Denktaş ve Vasiliu New York'a çağrıldı. Gali önce her iki liderle ayrı ayrı görüşecek, görüşler birbirine yaklaştıktan sonra birlikte toplanılacaktı. Fakat, görüşmeler sırasında Gali Denktaş'a çok baskı yapmaya ve ortaya koyduğu bir haritayı kabule zorlamaya başladı. Bu haritada Türk tarafına yüzde 28.2'lik bir toprak bırakılıyor ve Güzelyurt bölgesi Rumlar'a veriliyordu. Bu teklifi kabul etmeyen Denktaş da kendi haritasını ortaya attı. Bu haritada da Türk tarafına yüzde 29+ toprak bırakılıyor ve Güzelyurt Türk tara-

finda kalıyordu. Bir süre sonra görüşmeler tıkanınca Gali kendi haritasını raporuna ekleyip Güvenlik Konseyine sundu ve Konsey 26 Ağustos'ta kabul ettiği 774 sayılı karar ile bu haritayı resmileştirdi. Ardından 26 Ekim'de görüşmelerin son turu başladıysa da yine bir sonuç alınamadı ve 7 Kasım'da görüşmeler sona erdi. Ardından BM Güvenlik Konseyi bir öncekine benzeyen 789 sayılı kararı aldı.

1993 yılı başlarında Kıbrıs Rum tarafında Glafkos Klerides iktidara geldi. Bunun üzerine, 1993 yılı Mart ayında New York'ta bir Denktaş-Klerides görüşmesi gerçekleşti ise de bir sonuç alınamadı. BM Genel Sekreteri, yine "Fikirler Dizisi" temelinde sürdürülecek görüşmelerde bir başarı elde edilebilmesi için önce taraflar arasındaki karşılıklı güvensizliği aşmaya yönelik "Güven Artırıcı Önlemler" gerektiğini açıklamıştır. Ardından, 1994 yılının Şubatından Haziranına kadar bu zeminde görüşmeler sürdü. Sonuçta Türk tarafı, taraflar arasında güven artırmaya yönelik bir anlaşma imzalamaya hazır olduğunu ilan etti ise de Rum tarafının tutumu yüzünden böyle bir anlaşma gerçekleştirilemedi.

18-31 Ekim 1994 tarihleri arasında, BM Genel Sekreteri'nin yönlendirmesiyle Denktaş ile Klerides arasında resmi olmayan bazı temaslarda bulunuldu. Bununla birlikte Rum tarafının Avrupa Birliği üyeliği konusunu gündemde tutması nedeniyle bu çabalardan da bir sonuca ulaşılamamıştır. 20 Ocak 1995 tarihinde Rauf Denktaş on dört maddelik yeni bir barış planı ile Rum tarafını ön koşulsuz bir şekilde görüşmelere başlamak üzere masaya çağırmıştır. Türk tarafı, kendilerinin "geçerli bir çözüm için toprak" görüşüne karşı olmadıklarını açıklamış, Kıbrıs'ın Avrupa Birliği'ne üyeliği konusunun taraflar arasında bir çözüme ulaşılmasının ardından ele alınabileceğini belirtmiştir. BM çevrelerinin de içerisinde "olumlu unsurlar" bulunduğu işaret ettiği bu görüşler, 21 Ocakta Glafkos Klerides tarafından yapılan yazılı bir açıklama ile reddedilmiştir. Bu durum, Kıbrıs Rum tarafının esas stratejisini AB üyeliği üzerine kurduğunu göstermiştir.

Rum tarafının Kıbrıs sorununun çözümünü ikili görüşmelerden AB zeminine kaydırmaya çalıştığının ortaya çıkmasının ardından Türkiye ile Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti 28 Aralık 1995 tarihinde bir Ortak Deklarasyon yayınladılar.⁴ Bu deklarasyonun temel mesajı, Yunan tarafının AB'ye üye olma aracılığı ile sorunu bir oldu-bitti noktasına getiremeyeceği, Türkiye'nin buna izin vermeyeceğiydi. Taraflarca yayınlanan bu deklarasyonda Türk tarafının konuya ilişkin

tutum ve tezleri sergilendikten sonra, 1959 Londra ve Zürih Anlaşmaları gereği Kıbrıs'ın, Türkiye ve Yunanistan'ın üye olmadıkları herhangi bir siyasi ya da ekonomik birliğe katılamayacağı hatırlanmakta,⁵ bu tür konuların ancak Kıbrıs'ta nihai bir çözümün ve Türkiye'nin örgüte girmesinin ardından ele alınabileceği görüşü savunulmaktadır.

1996-1997 yıllarında konuya ilişkin olarak başlıca üç gelişme önem kazanmıştır: Kıbrıs'taki sınır gösteri ve çatışmaları, Kıbrıs'a yerleştirilmesi söz konusu olan Rus yapısı S-300 füzeleri ve Kıbrıs Rum tarafının AB'ye üye olma çabaları. 1996 yılı Ağustos ayında Rum motosikletlilerin giriştikleri sınır delme girişimleri ile belirginleşen sınır çatışmaları, ölümler, adadaki ortamı gerginleştirmiştir. 3 Haziran 1996 tarihinde bir Kıbrıslı Rum askeri BM denetimindeki bölgede bir Türk askeri tarafından vuruldu. Ardından, 11 Ağustos 1966'da Kıbrıslı Rum motosikletliler sınırı delmeye kalkarak, karşı gösteri yapan Türkler ve Türk askerleri ile çatıştılar. Bir Kıbrıslı Rum ölürken birçok kişi de yaralandı. Bundan üç gün sonra, Türk güvenlik kuvvetleri Türk bayrağını direktten indirmeye çalışan Rum göstericiye ateş açtı ve gösterici öldü. 8 Eylül'de ise Kıbrıs Rum tarafından açılan ateş sonucunda bir Türk askeri ölürken birisi de yaralandı. 13 Ekim'de ise Kıbrıs Türk sınırını ihlal eden bir Rum Kıbrıs Türk güvenlik kuvvetlerince vurularak öldürüldü. Bu gerginliğin bir nedeni olarak Kıbrıs Rum tarafındaki "aşırımlar" gösterilebilirse de, bu gelişmelerin esas olarak Kıbrıs Rum Yönetimi'nin siyasi bir tercihi olduğu söylenebilir. Gerçekten de, soruna görüşmeler yolu ile bir çözüm bulunamayan Kıbrıs'ta siyasi ve askeri anlamda herhangi bir olayın çıkmadığı dönemler uzadıkça; bu durumun adadaki statükoyu pekiştireceği, konunun uluslararası alanda unutulacağı ve bunun da Türk tarafına yarayacağı düşünülmektedir. İşte bu nedenle Rumlar adanın sakin olmadığını, tarafları ayıran sınırın sorun yarattığını kanıtlamak amacındadırlar.

Bölgede gerginliği artıran bir diğer gelişme ise Kıbrıs Rum Yönetimi'nin adaya Rus yapısı S-300 füzelerini getirme çabaları olmuştur. Rum Yönetimi'ne göre Türkiye'nin hava gücüne karşı bir önlem olan bu silahlar, menzilleri dikkate alındığında sadece savunma silahı niteliğinde olmayıp aynı zamanda Türkiye'nin bazı güney bölgelerini de vurabilme imkânına sahiptirler. Henüz adaya getirildiklerine dair bir bilgi bulunmayan bu silahların Kıbrıs Rum tarafına satışını Rusya Federasyonu'na yönelik girişimlerle önlemeye çalışan Türkiye, hem Kıbrıs Rum tarafını destekleyen hem de paraya ihtiyacı olan bu ülkeyi iknada başarılı

olacak gibi gözükmemektedir. Bileşmiş Milletler Genel Sekreterliği ve ABD'nin de bu silahların adaya gelmesine karşı olduğu bilinmektedir. Kıbrıs Rum Yönetimi'nin bu girişimden esas amacının ise bu silahların getirilmemesi için Türkiye'nin de adadaki kuvvetlerini geri çekmesinin sağlanması olduğu söylenebilir.

Nihayet, bu dönemde önem kazanan sorunlardan birisi de Kıbrıs Rum tarafının AB üyeliği çabalarıdır. AB 24 Şubat 1997 tarihinde Kıbrıs'ın üyeliği konusundaki açıklamasında, bunun gerçekleşebilmesi için adada siyasi bir çözümün şart olduğunu belirtmiştir. Bu açıklamaya sert tepki gösteren Yunanistan da birliğin Doğu'ya doğru genişlemesini veto edeceğini ifade etmiştir.

***Bölgede gerginliği artıran
bir diğer gelişme ise
Kıbrıs Rum Yönetimi'nin
adaya Rus yapısı S-300
füzelerini getirme çabaları
olmuştur.***

1997 yılı başlarında BM Genel Sekreteri Kofi Annan, Kıbrıs'taki tarafların yeniden görüşmelere başlamaları için çabalarını yoğunlaştırdı. Ardından 500 kadar Kıbrıslı Türk Güney'de kalmış olan Hala Sultan Tekkesi'ni ziyaret için Ledra Palas noktasından Güney'e geçtiler. Buna karşılık, paskalya döneminde Rumlar da Türk kesimindeki Karpaz bölgesinde yer alan Apostolos Andreas Manastırı'ndaki ayine katıldılar. Nisan ayında BM Güvenlik Konseyi'nden, BM Genel Sekreteri'nin Denktaş ile Klerides'in doğrudan görüşmeler yolu ile bir araya getirilmesi fikrine destek veren bir açıklama geldi. Ardından yapılan Denktaş-Klerides görüşmelerinden de bir sonuç alınamadı.

Sorunun Çözümüne İlişkin Bazı Değerlendirmeler

Türk tarafı konuya ilişkin olarak nasıl bir politika izlemeli? Çözüm için hangi türden öneri ve platformlara yakın, hangi türden öneri ve platformlara uzak durmalı?

Her şeyden önce, 1974 sonrasında adada ortaya çıkan statükonun Türk tarafı için nihai bir çözüm olduğu, dolayısıyla ortada konuşulup görülecek bir şey bulunmadığı tezi, Türkiye'nin dış dünya ile ilişkilerinin yoğunlaştığı; uluslararası örgütler ile olumlu ilişkilerin önemsendiği; ekonomik ve siyasi olarak,

özellikle Batı dünyası ile iyi ilişkilerinin birincil öneme sahip olduğu durumlarda pek gerçekçi değildir. Konuya ilişkin siyasal bir çözümün sağlanmasına daha fazla gerek duyan-duyması gereken taraf Rumlar olmakla beraber, mevcut durumun Kıbrıs Türk tarafında ve Türkiye'nin dış politikasındaki olumsuz etkilerini görmezlikten gelmek de zordur. Bu mevcut siyasi çözümsüzlük durumunun, nispeten Türk tarafının lehine olan adadaki statükonun pekişmesine yardımcı olacağı görüşünde haklılık payı olmasına karşın, bu durumun bölgedeki genel Türkiye-Yunanistan rekabetinde bu ülkeye Türk dış politikasını birçok konuda zorlamak açısından ne ölçüde fırsatlar yarattığı da hatırdan çıkarılmamalıdır. Hatta, Andreas Papandreu tipinde, yani Yunan dış politikasını tamamen Türkiye üzerine kuran Yunan politikacıları açısından adadaki mevcut çözümsüzlük durumunun Türkiye'yi genel düzeyde zorlamak açısından yararlı görüldüğü bile söylenebilir. Nitekim, Genel Sekreter Perez de Cuellar'ın arabuluculuğunda yapılan görüşmeler sonucunda Denktaş ve Kipriyanu 1985'te nihai bir çözüm üzerinde anlaşmak üzereydiler. Kipriyanu anlaşmayı imzalamayı son anda reddetti. Bunda, kendisinin politik endişeleri yanında kısa bir süre önce gördüğü Papandreu'nun tavsiyelerinin de rol oynadığı bilinmektedir. Mevcut durumun bir nihai çözüm olduğu tezi, olaya sadece Kıbrıs adası açısından bakan bir görüşü yansıtmaktadır. Oysa sorunun bu kadar basit olmadığı ortadadır. Dolayısıyla; Türk tarafının siyasi bir çözüme ulaşılması açısından bir telaş içinde olmasına gerek olmamakla beraber, kabul edilebilir siyasi bir çözümün önemi de gözardı edilmemelidir. Bu önemin fazlaca telaffuz edilmesine gerek olmamakla beraber, konuya ilişkin dış politika oluşturulurken dikkate alınması kanımca zorunludur.

Öte yandan, çok sayıda devletin yer aldığı uluslararası platformlarda Türk tezlerinin destek bulamayışının en önemli nedeni Türkiye'nin uluslararası platformlarda (örneğin BM Genel Kurulu) çoğunluk (örneğin bağlantısızlar grubu) eğilimlerine ters düşen davranışlar göstermiş olmasından ya da göstermesinden çok, doğrudan savunulan tezlerin birçok ülkenin klasik dış politika tercihlerine ters düşmesi, BM üyesi bir devletin topraklarının parçalanmasına yol açıyor gibi görünmesidir. Bu nedenle, kendi bünyelerinde farklı dini etnik gruplar bulunan birçok ülke (örneğin bağlantısızlar grubu içinde yer alan birçok ülke), Türkler'e antipati Yunanlılar'a sempati beslemekten çok, ulusal çıkarları gereği Türk tarafının tezlerine pek rağbet etmemektedir. Dolayısıyla, sorunun bu türden uluslararası platformlarda ele alınması Türk tarafı açısından sakıncalıdır. Türk tarafı, kanımca ne

İslam ülkeleri platformunda ne de yeni Türk devletleri platformunda bu konuda yeterli destek bulma imkânına sahip değildir. Bu nedenle, Türk tarafı açısından sorun ancak, temelde, Kıbrıslı taraflar veya Türkiye-Yunanistan arasında yapılacak görüşmelerle halledilebilir.

Bunun yanında, sorun irili-ufaklı Asya, Afrika ve Latin Amerika devletlerinin, bağlantısızların etkisinin büyük olduğu uluslararası ortamların (örneğin BM Genel Kurulu) dışına çıkarıldıkça (örneğin BM Genel Sekreteri'nin uzlaştırma girişimleri, topluluklar arası görüşmeler) Türk tarafının tezlerinin kabul görmesinde sağlanan nispi olumluluk (örneğin "1977 Denktaş-Makarios Dört Temel İlke Anlaşması", "1979 Denktaş-Kipriyanu On Madde Anlaşması", "BM Genel Sekreteri'nin 1985 Girişimi) kolaylıkla görülmektedir. Ayrıca, uluslararası platformlarda Kıbrıs Rum Yönetimi tarafından temsil edildiği genel kabul gören küçük ve güçsüz Kıbrıs devleti ile Türkiye gibi bir ülkenin siyasi ya da askeri açıdan doğrudan karşı karşıya gelmeleri durumunda, özellikle uluslararası kuruluşlardaki zeminlerde Rum tarafı Türk tarafına göre daha avantajlı olmaktadır. Dolayısıyla, uluslararası düzeyde sorun hiçbir zaman, Kıbrıs Rum tarafının "Kıbrıs Cumhuriyeti" titri ile yer aldığı bir toplantıya Türkiye'nin de katıldığı bir zeminde ele alınmamalıdır. Türk tarafı, ikili (Kıbrıslı Türkler ve Rumlar), veya dörtlü (Kıbrıslı taraflar + Türkiye ve Yunanistan) düzeyde yapılan ve yapılacak olan görüşmelerin sorunun çözümü açısından en uygun yöntem olarak görmelidir. Bunlardan hangisinin daha uygun olduğu bazı tercihler ile ilgilidir. Klasik hukuk ve diplomasi anlayışına daha bağlı, daha muhafazakar bir bakış açısından hareket edildiğinde, Kıbrıs sorununun Türk dış politikasının bir ögesi olmaktan (zor da olsa) kurtarılmaya çalışılması, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin mümkün olduğunca öne çıkartılması uygun olacaktır. Bunun için gerekli şart KKTC'nin güçlendirilmesidir. Doğrudan Türkiye'nin kapasitesi ile ilgili olan bu güçlendirme, gerek askeri ve ekonomik açıdan kendi ayakları üzerinde durabilen, gerekse siyasi açıdan temel insan haklarına, kişi hak ve özgürlüklerine saygılı, çağdaş bir demokrasinin oluşturulmasıyla mümkündür.

Kanımca, bugünlere kadar Türkiye tarafından konuya ilişkin olarak (ne derecede başarılı olduğu ayrı bir konu olmakla beraber) izlenen politika bu tür bir tercihi yansıtmaktadır. Kanımca, eğer ilk yapılan sap-tamadaki görüşler belirli ölçüde kabul edilebilirse, artık Türkiye ile Yunanistan arasında ele alınmasını gündeme getirmenin zamanı gelmiştir. Kıbrıs sorunu

bir Türkiye-Yunanistan sorunudur. Kıbrıs, sınırlı bir egemenlik anlayışıyla oluşturulmuş, kendisine özgü bir ulusa sahip olmayan suni bir devlettir. Farklı din, dil, kültür ve etnik kökene sahip farklı toplulukların bir arada olduğu başka devletlerin de var olduğu söylenebilir. Bu doğrudur. Fakat Kıbrıs'ın özelliği, bu etnik grupların her ikisinin de, şu veya bu oranda, hemen yakınlarında olan anavatanlarına bağlı olmalarıdır. Her iki toplum için de anavatanlarının bayrakları Kıbrıs Cumhuriyeti bayrağından önemlidir- ki bunun Kıbrıs Cumhuriyeti hüviyetini ellerinde bulunduran Rumlar açısından da en az Türkler kadar geçerli olması ilginçtir. Her iki topluluk için de anavatanlarının önemli günleri birincil öneme sahiptir. Bu tezi desteklemek açısından örnekleri çoğaltmak mümkündür.

Sorun bir bakıma Kuzey İrlanda sorununa benzetilmektedir. Benzer bir etnik/dini uzlaşmazlıkla boğuşan Kuzey İrlanda bağımsız bir devlet olsa aniden bir Kuzey İrlanda ulusu yaratılabilir mi? Bu devletin içindeki çoğunluğun devlet aygıtını ele geçirerek kendisinin Kuzey İrlanda Hükümeti olduğunu söylediği bir ortamda bölgeye huzur gelmesi mümkün müdür? Sorunun kalıcı çözümü- nün, Londra ile Dublin arasındaki ilişkilerden başka bir zeminde aranması söz konusu olabilir mi?

Sosyal olayların birbirlerine ancak bazı açılardan benzemelerinin getirdiği sınırlamaların bilincinde olarak bu örneklerin Kıbrıs sorunu açısından da oldukça açıklayıcı oldukları söylenebilir. Bu nedenle, artık, sorun Türkiye ve Yunanistan arasında doğrudan ele alınarak, hukuki, siyasi ve askeri değerlendirmeler çerçevesinde, adada her iki toplum düzeyinde ayrı ayrı onaylanmak kaydı ile kalıcı bir çözüme ulaştırılmalıdır. Yıllardır toplumlara acı veren bu sorunun bir defada ve radikal bir biçimde çözüm zamanı gelmiştir. Bu türden bir çözüm için gerekli fiili zemin de mevcuttur. Evet, adada mevcut olan bugünkü demografik yapı, Türkiye'nin müdahalesi sonucunda oluşmuştur. Bir başka deyişle, daha önce adada dağınık olarak yaşayan iki topluluk, Türkiye'nin askeri müdahale ile çizdiği sınırlarla belirlenen bir zeminde iki ayrı bölgede yaşamaya başlamışlardır. Bu sonuca, söz konusu yöntemin dışında barışçı yollarla ulaşılması şüphesiz çok daha arzulanır bir çözüm olabilirdi. Fakat sorumluları konusunda kararı tarihin vereceği bir dizi olay sonucunda bu türden bir çözüm gerçekleşmiştir. Bir çatışma, bir alt-üst oluş ile gerçekleşen bu gibi durum-

larda, birçok yönlendiricinin iradesi dışında gelişen olaylar olması kaçınılmazdır. Türk Kurtuluş Savaşı sırası ve sonrasında Anadolu'da, Ege Adaları'nda ve Batı Trakya'da benzer olaylar yaşanmıştır. Bu çatışmalar sonucunda tarafların yetkilileri, çatışmanın ortaya çıkardığı yeni duruma uyum amacı ağır basan bir anlayışla davranarak sorunu halletmeye çalışmışlardır. Çünkü, örneğin "zora dayanılarak gerçekleştirilen fiili durumların siyasi çözümlere temel oluşturamayacağı" ilkesini öne sürüp yeni duruma uygun davranıp ahali mübadelesini gerçekleştirmeselerdi, yakın geçmişte aralarında ciddi bir husumet doğmuş olan iki topluluk iç-içe yaşarken bir dizi sürtüşme ve çatışmanın ortaya çıkması kaçınılmaz olurdu. Oysa, bu gibi yüce değer-

lere dayalı ilke ve kurallar, insan ve insan gruplarının iyiliği, refahı içindir ve ancak bu amaca hizmet ettiklerinde gerçeklik kazanırlar. Bu ilkelerin uygulanması yolu ile bu amaçlara ulaşılamayacağı, belki de tam tersi sonuçların ortaya çıkabileceği belli ol-

duğunda, bu durum gerçekçi bir biçimde saptanarak konuya bu açıdan yaklaşılmalıdır. Bir başka deyişle insanların iyilik ve refahı adına konmuş olan ilke ve kurallar, gerektiğinde, bu amaçlara ulaşılabilmesi açısından uygulanmayabilenmelidirler.

Kıbrıs'taki bazı sorunların da taraflarca bu anlayış içerisinde ele alınması çözüme ulaşılmasını kolaylaştıracaktır. Adadaki iki topluluğun iç-içe yaşamaları (en azından kısa vadede) insanların iyilik ve refahı açısından olumlu bir katkı sağlamayacak, aksine, otuz - otuz beş yıldır yaşanan husumet dolu yakın geçmiş kısa bir süre içerisinde topluluklar arası çatışmanın yeniden başlamasına neden olabilecektir. Oysa, arada şu veya bu yönde bir siyasi çözüme temsil eden bir sınırın bulunması ve iki toplumun yan-yana yaşaması (adanın son yirmiiki yılında görüldüğü gibi) bu ihtimali oldukça azaltacaktır. Bu türden bir tezin, uygun bir ortam yaratılmadan, doğrudan Türkiye Cumhuriyeti tarafından ortaya atılarak savunulması güçtür ve doğru da değildir. Bunun birincil zemini, sivil toplum kuruluşlarının temas ve çalışmalarıdır.

Diğer taraftan, adada yaşayan iki topluluğun geçmişte iç-içe ve aralarında çok ciddi çatışmalar olmadan yaşadıkları, dolayısıyla iki topluluğu birbirinden ayıran bugünkü durum eskiye dönüştürülüp tarafları birbirinden ayıran "Berlin Duvarı" ortadan kaldırı-

larsa yeniden o günlere dönülebileceği tezi, ilk başta kulağa hoş gelmekle beraber gerçekçi değildir. Özellikle Osmanlı dönemi ve de İngiliz yönetiminin bir bölümü için yukarıdaki ifadenin birinci kısmı kabul edilebilir bir değerlendirmedir. Gerçekten de o dönemlerde topluluklar arası ilişkilerde ortaya çıkan sorunların, çeşitli insan-insan ilişkilerinin ötesinde bir yoğunluk taşıdığını söylemek güçtür. Fakat özellikle 19.yy sonu ve 20.yy başlarında, bütün uluslararası yapıyı saran milliyetçilik akımlarının etkisi, kısmen de İngiliz

sömürge yönetiminin böl ve yönet taktiklerinin sonucu topluluklar arası ilişkilerin giderek gerginleştiği görülmektedir. Esas olarak bu dönemde ağırlığını hissettirmeye başlayan enosis çabaları ile su üstüne çıkan ve zaman zaman topluluk liderliklerinin hataları ile de beslenen bu uyuşmazlıklar 1950'li yıllarda topluluklar arası çatışmaya dönüşmüştür. 1960 sonrasında ya-

Adadaki iki topluluğun iç-içe yaşamaları insanların iyilik ve refahı açısından olumlu bir katkı sağlamayacak, aksine, otuz - otuz beş yıldır yaşanan husumet dolu yakın geçmiş kısa bir süre içerisinde topluluklar arası çatışmanın yeniden başlamasına neden olabilecektir.

şanan çatışmalar ise, hangi nedenle çıkmış olursa olsun, sonuçları itibarıyla tarafların, özellikle de sayıca azlıkları nedeniyle bu olaylardan büyük ölçüde zarar gören Türkler'in kolayca unutabilecekleri olaylar değildir. Bu nedenle, yukarıdaki ifadenin ikinci kısmına katılmak kolay değildir. Toplulukların sorunsuz bir biçimde iç-içe yaşadıkları o "eski güzel günler" (aynen 1922 öncesinde Anadolu açısından söz konusu olduğu gibi, aynen iç savaş öncesi dönemde Bosna açısından söz konusu olduğu gibi) artık şu veya bu nedenle geride kalmıştır. Bu nedenlerin belirlenmesinin akademik bir anlamı olmakla beraber, sorunun bundan sonraki dönemlerde nasıl halledileceği açısından pek fazla bir önemi yoktur. Kıbrıs'ta 1974 öncesinde de sonrasında da acı çekenler olmuştur. Fakat 1974 öncesi ile sonrası arasında önemli bir farklılık söz konusudur. Benzetme yerinde ise, 1974, bir kriz sonrasında, Kıbrıs'ın ameliyat masasına yatırılma tarihidir. Doğal olarak, ameliyat sırası ve sonrasında sıkıntılı günler olmuştur. Fakat, 1974 öncesi sıkıntılar (çekenler açısından) giderek artan bir nitelik taşıırken sonrakiler giderek azalan bir görünümündedir. Dolayısıyla,

1974 ameliyatı ile oluşan ve temel nitelik muhafaza edilerek taraflar arasında yapılacak belirli düzenlemelerle daha da tatminkar bir duruma getirilebilecek olan bu yeni zemin, topluluklar arası ilişkileri düzenleyerek adada insanların acı çekmelerini önleyecek bir ortam yaratma açısından 1974 öncesine oranla daha az sakıncalıdır. En iyisi ameliyat masasına yatmamaktır. Fakat ameliyatın ardından da onu unutmak, ileriye bakmak gerekir.

Kaldı ki, günümüzde, geçmişte aralarında sorunlar yaşanmış olan toplulukların iç-içe yaşamalarının pek mümkün gözükmediği, etnik bazlı federasyonların giderek çözüldüğü, Bosna'da olduğu gibi yeniden oluşturulmaya çalışıldıklarında da ancak, iki toplumu doğrudan iç-içe yaşama durumunda bırakmayacak, son derece gevşek bir federasyon modeli düşünülmektedir. Çatışmalarda saldırgan taraf olan Sırlar'ın Bosna'ya ilişkin olarak bu konumunu kabul eden, bunu saldırıya uğrayan taraf olan Bosna yönetimine kabul ettiren dünya kamuoyunun oyunun, Kıbrıs'ta yıllarca ezilerek yok olmanın eşliğinden kurtulan Türk tarafının benzer konumunu kabul etmemekte direnmesi, Yunan tarafına bu yönde telkinlerde bulunmaması bir talihsizliktir. Burada dikkat edilmesi gereken nokta, Kıbrıs'ın Almanya, Lefkoşa'nın da Berlin olmadığıdır. Birleşmesi söz konusu olacak bir Kıbrıs milleti yoktur, ahalisi aynı dinin, dilin, kültürün parçası olan bir Lefkoşa şehri yoktur. Tersine, aralarındaki mevcut sorunları siyasi süreçlerle çözme durumunda olan taraflar vardır. Bu siyasal süreçlerde de tarafların ağırlıkları sadece nüfus oranlarına göre belirlenmez. Eğer öyle olsa idi Bosna barışını sağlayan anlaşmada, Bosna'daki nüfusun 1/3'ünden az olan Sırlar toprakların yaklaşık yarısını denetimleri altında tutamazlar ve kendilerinden "Sırp Cumhuriyeti" olarak bahsedilemezdi.

Nihayet, eğer bir uyuşmazlığın tarafları aralarındaki sorunu barışçı yollarla, diplomasi aracılığıyla çözmeyi arzuluyorlarsa, konuya ilişkin orijinal tezlerinden belirli bir ölçüde taviz vermeyi kabul etmek zorundadırlar. Tarafların pazarlık güçlerince, uluslararası yapının gevşek bir biçimde belirlenmiş bazı kurallarınca belirlenen bir çerçevede bu tavizlerin ölçüleri oluşur. Bir başka deyişle, taraflardan birisinin, diplomatik sürecin başlangıcındaki tutum ve tezlerinden hiçbir fedakarlıkta bulunmadığı bir durumda sorunu bu yolla çözmek imkansızlaşacaktır.

Durum Kıbrıs sorunu açısından da böyledir. Nitekim, soruna topluluklar arası görüşmeler yolu ile bir çözüm aranırken anlaşmaya çok yaklaşılacak durumlar

Keşfedilecek Yeni Lezzetler

Evet, Türkiye'de yine bir ilk, Kırlangıç adını taşıyor;
Kırlangıç Özel Sızma Serisi... Sarmısaklı, Kekikli ve Biberli
Sızma Zeytinyağları... Doğal, farklı ve keşfedilecek yeni lezzetler.
Siz de bu yeni lezzetlerin keşif yolculuğuna katılın.
Sofralarınıza, yemeklerinize yeni tatlar katın.

KIRLANGIÇ

Doğadan Süzülen Sağlık

ESİTTİR ESBANK

Genç Türkiye Cumhuriyeti'nin ekonomik atılım yıllarında, Anadolu'dan bir grup girişimci güçlerini birleştirerek Eskişehir Bankası'nı kurdu. Bundan tam 70 yıl önce... 1927 yılından bugüne, müşterilerinin çıkarlarına en az kendi varlığı kadar önem veren Esbank, her zaman *başarının sessiz ortağı* oldu. 70. yılında Esbank, geleceğe daha hızlı adımlarla ilerliyor. İnsanı ön plana çıkaran yaklaşımıyla, dürüstlük ve açıklık ilkeli hizmet anlayışı: Bu temel üzerinde şimdi yeni atılımlar, tümüyle yenilenen bir teknolojik altyapı, yeni şubelerle desteklenen bir hizmet ağı yükseliyor. Tümü de, bireylerin ve kurumların bir bankada özledikleri her şeyi Esbank'ta bulmaları, inançla, güvenle ve gönül rahatlığıyla, "Türkiye'de banka eşittir Esbank" demeleri için.

İnsan, deneyim, gelecek, hizmet... Banka eşittir Esbank.

Banka **ESBANK**

incelendiğinde (örneğin BM Genel Sekreteri'nin 1985 girişimi), tarafların orjinal tezlerinden belirli ölçülerde fedakarlıkta bulundukları görülmektedir. Bu çerçevede en uygun zemin, Rum tarafının, iki topluluğun iç-içe değil yan-yana yaşadıkları iki kesimli ve nispeten zayıf bir merkezi yapıya sahip bir federasyonu kabul etmesine karşılık, Türk tarafının da, bugün elinde bulundurduğundan daha az miktarda bir toprağı elinde bulundurmayı kabul etmesiyle oluşabilecektir.

Bu türden bir sürecin sağlıklı bir biçimde işleyebilmesi açısından ise ülkelerin siyasal rejimleri büyük önem taşımaktadır. Zira, iktidarın seçimlerle el değiştirdiği çok partili siyasal sistemlerde karar alıcılar, çözüm için gerekli olan (ve atılabilir olan) bazı adımları ülkelerindeki muhalefetin mevcut ya da potansiyel baskısından dolayı atamamaktadırlar. Bilindiği gibi, o anda doğrudan sorumluluk taşımayan muhalefet partileri dış politikaya ilişkin bir uyuşmazlık konusunda, genellikle hiç taviz verilmemesi gerektiğini savunurlar. Gerçekten de, özellikle Kıbrıs gibi her iki tarafın kamu oylarına mal olmuş bir sorun konusunda bu, her iki ülke siyasal hayatında da çok kolay saptanabilecek bir durumdur. Bu türden bir konuda, halk kitlelerini "daha fazlayı" talep eden sloganlar etrafında toplamanın çok kolay olduğu görülmüştür, görülmektedir. İşte bu zeminin muhalefet tarafından kendisine karşı kullanılması korkusu, zaman zaman iktidarları sırf bu nedenle diplomatik çözümünden uzaklaştırmaktadır. Dolayısıyla, konunun diplomasi yolu ile çözülebilmesi açısından, tarafların iktidarının, muhalafetinin, baskı gruplarının ve kamu oyunun önemli bir bölümünün, uyuşmazlığın karşılık olarak adımlar atılması yolu ile çözümünün tek değilse de en az kötü yol olduğuna iknaya çalışılmaları ve de bu sürece belirli düzeylerde katılarak sorumluluk almalarının sağlanması gerekmektedir. Ancak Amerikalılar'ın kendi siyasal sistemlerinde zaman zaman kullandıkları *bipartisanship* (her iki tarafı da kolla) politikasına benzer böyle bir süreç, karar alıcıları masa başında rahatlatacak, eğer diğer şartlar da uygun ise bir çözüme yönelebilmelerini mümkün kılacaktır.

Dipnotlar

¹ Süha Bölükbaşı, "Boutros-Ghali's Cyprus Initiative in 1992: Why Did It Fail?" *Middle Eastern Studies*, Vol:31, No:3 (July 1995), s.465.

² Bunlar seyahat özgürlüğü, yerleşme özgürlüğü ve mülk edinme özgürlüğüdür.

³ Bkz: *Annex to the Report of the Secretary General to the Security Council*, S/24472, 21 August 1992. Bu konuda detaylı bir değerlendirme için bkz: Bölükbaşı, "Boutros-Ghali's...", s.467-480.

⁴ Bu deklarasyonun İngilizce metni için bkz: *Cyprus and the European Union: The Turkish Cypriot View and Some Selected Articles*, Lefkoşa: United Nations Associations of Northern Cyprus, 1996, s.35-36.

⁵ Türkiye konuya ilişkin olarak 1997 yılı başlarında Profesör Maurice H. Mendelson, Dr. Christian Heinze gibi bazı Batılı uzmanlardan görüş istemiş, raporlar hazırlanmıştır. Raporlar genellikle, 1959/1960 antlaşmaları açısından Kıbrıs Rum tarafının Türkiye'nin onayı olmadan AB'ye üye olamayacağı görüşünü destekler niteliktedir. Bu raporlar için bkz: Maurice H. Mendelson, "Opinion of Professor M.H.Mendelson O.C. on the Application of the Republic of Cyprus to Join the European Union," Türkiye Hükümeti'ne Sunulan 6 Haziran 1997 Tarihli Rapor, s.1-46; Christian Heinze, "On the Question of the Compatibility of the Admission of Cyprus into the European Union With International Law, the Law of the EU and the Treaties of 1959/1960," Türkiye Hükümeti'ne Sunulan Mart 1997 Tarihli Rapor, s.3-32.

AB'nin Akdeniz Politikası ve Türkiye

Gülten Kazgan (*)

I- Giriş

AB, dünyadaki güç dengesinde kendisine yeri iki boyut içinde aramakta: Bir yandan siyasal düzlemde derinleşerek bütünleşmesini güçlendirmekte, bir yandan genişleyerek bütünleşme sürecinde daha çok sayıda ülkeyi tam aday olarak kapsamakta. Bu ikinci düzlemde yeni tasarımı Akdeniz çevresindeki gelişmekte olan bir dizi ülkeyi 2010 yılına kadar bir serbest ticaret anlaşması yoluyla kendisine bağlamak. 1995 sonbaharında toplanan Barselona Konferansında açıkladığı bu hedefe göre Kuzey Afrika ve Ortadoğu'da bulunan on iki ülke önce tek tek AB ile serbest ticaret anlaşması imzalayacak, ikinci aşamada kendileri arasında da serbest ticareti gerçekleştirecek, AB etrafında ticaret serbestliğine dayalı bir alan oluşturacak. Bu on iki ülke (Cezayir, Kıbrıs, Mısır, İsrail, Ürdün, Lübnan, Malta, Fas, Suriye, Tunus, Türkiye, Gaza-Batı Şeria)'den Güney Kıbrıs halen tam üyelik görüşmelerine alınmış bulunuyor; dolayısıyla sayı şimdilik on bir ülkeye inmiş gözüküyor.

AB'nin Akdeniz alanındaki bu yeni girişimi Türkiye'yi doğrudan ilgilendirmekte, gümrük birliğinin son aşamasına geçiş için 6 Mart 1995'de alınan Ortaklık Konseyi kararları yoluyla bu girişimin bir parçası durumuna getirmekte. Nedeni, Türkiye'nin 2001 yılına kadar AB'nin Ortak Gümrük Tarifesi'ni tam yürürlüğe koymuş olma yolunda yaptığı taahhüt. Bu nedenle, Türkiye'de AB'nin serbest ticaret anlaşması imzaladığı her ülkeyle bir serbest ticaret anlaşması imzalayarak serbest ticaret alanının bir ögesi olacak.

AB'nin bu girişimini izleyerek ABD Ortadoğu'daki egemenliğini kaptırmamak için, AB'yi de yanına alarak, Kazablanka ve Amman Konfederasyonlarını topladı. Bir "işbirliği" zemini hazırlama amacına dönük olan bu Konferanslar da Türkiye'yi içermekte.

Türkiye'nin doğrudan kendi iradesiyle değil, dolaylı biçimde gümrük birliği anlaşmasıyla içine girdiği bu yeni anlaşmaların irdelenmesi, Türkiye'nin neler kazanıp neler kaybedebileceğine ışık tutabilir. Bu yazının amacı AB'nin Akdeniz çerçevesindeki bu yeni girişiminin niteliği ve gelecekte bu ilişkilerden neler beklenebileceği gibi temel konuların çözümlemesi olacaktır.

***ABD Ortadoğu'daki egemenliğini
kaptırmamak için, AB'yi de yanına
alarak, Kazablanka ve Amman
Konfederasyonlarını topladı.***

II- AB'nin Akdeniz Politikası ve İçsel Dengeleri

AB'nin altı üye olarak ilk kurulduğu aşamada, iki önder ülkesi Fransa ve Federal (bölünmüş) Almanya'ydı. Zaman içinde gelişen olaylar dizisi, bu dengeyi giderek bozdu: Önce Batı Almanya giderek güçlendi; Berlin Duvarı'nın yıkılmasını izleyerek Doğu Almanya'yla bütünleşti ve her bakımdan AB'nin birinci ülkesi konumuna yükseldi. Aynı zamanda Doğu Avrupa ülkelerinde AB'ne tam üye olarak alınması için yaptığı girişimlerle nüfuz alanını genişletme yoluna girdi. Gerçekte, Doğu Avrupa komünizm öncesi dönemde Almanya'nın "arka bahçesi" diye tanınıyordu, nüfuz alanı içinde bulunuyordu. Doğu Avrupa'nın tam üye olarak AB'ne katılması kesinlik kazanınca, Fransa-Almanya arasında başlangıçta bulunan denge iyice sarsıldı. Sanayi alanındaki gücü, parasının sağlamlığı, giderek genişleyen etki alanını dengelemek

(*) Prof. Dr., İstanbul Bilgi Üniversitesi

- Newsweek'den alınmıştır.

gerekiyordu. İşte Fransa'nın girişiyle başlatılan sürecin bir amacı AB içindeki dengelerin, Fransa ve İngiltere için yaratılacak nüfuz alanı yoluyla yeniden kurulması.

Akdeniz projesine içerilen ülkelerin büyük kısmı zaten İngiltere ve Fransa'nın eski sömürgeleri; bağımsızlıklarını kazanmalarını izleyerek imzalanan ticaret anlaşmaları yoluyla, İngiltere ve Fransa, 1960'lı yıllardan itibaren sömürge oldukları dönemde kurulmuş olan ticaret yollarını canlı tutmaya çalışmıştı. Serbest ticaret alanı yaratma girişimi ticaret anlaşmalarını izleyen bir sonraki aşama olacak. AB'nin Akdenizli üyeleri, başta Fransa, İspanya ve İtalya, bu ülkelerdeki durgunluğun kendilerine kitlesel göçler biçiminde bir akıma yol açacağından çekmekte. İşsizlik oranları zaten yüzde 10'un üzerinde olduğu, geçmişte göç etmiş bulunan etnik Arap nüfus, aşırı sağcı siyasal akımlara güç kazandırdığı ve toplumsal sorunlar yarattığı için, başta Fransa olmak üzere bu ülkeler göçleri bir biçimde dizginlemek istemekte. Bunun bir yolu olarak AB'den bu ülkelere akacak dolaysız yatırımları görmekte ve bu amaçla bu ülkeleri kendi standartları içine alarak yeniden biçimlendirmek istemekte; öyle ki, yatırımlar siyasal - ekonomik - toplumsal kaynaklı rizikolarla karşılaşmasın.

AB'yi düşündüren bir konuda şu: Japonya (hiç olmazsa 1991'e kadar yaşadığı dinamik, çok hızlı büyüme sürecinde) Uzakdoğu ve Güneydoğu Asya ülkeleri için bir "büyüme motoru" işlevini yerine getirdi. Bu süreçte kendisi hızla büyürken dışarı akan dolaysız yatırımlar, krediler, hızla artan ticari ilişkiler

çevre ülkelerde büyümeyi uyardı ve Japonya bundan yararlandı. Aynı işlevi ABD ve NAFTA şimdi Meksika ve Latin Amerika'da yerine getirmeyi hedefliyor. Oysa, sözkonusu Akdeniz ülkelerinin, birkaçı (İsrail, Türkiye gibi) hariç, diğerleri fevkalade durgun; petrol fiyatındaki artıştan 1974-1984 döneminde aldıkları ivme tükendiğinde, (birçoğu kişi başına gelir açısından değil), büyüme gerileme sürecine girdi (başta Cezayir ve Ürdün). Gerileme ya da durgunluk bu ülkelerde iç çatışmaları ya da ülkelerarası sürtüşmeleri teşvik ediyor, göçlere yeni bir ivme veriyor; bu ülkelere akabilecek ve gelişmelerine katkı yapabilecek sermayeyi de caydırıyor. Nitekim, Orta-

tadoğu-Kuzey Afrika'daki Arap ülkeleri, dünyada portfolyo yatırımı ya da dolaysız yatırım olarak gelişmekte olan ülkelere akan sermayenin sadece birincide yüzde 1'i, ikincide yüzde 4'ü kadar bir pay alabilmekte (1993-95 ortalaması). Aynı şekilde bir çoğunda yatırımın yıllık artış hızı negatif (Cezayir, Mısır) ya da sıfıra çok yakın (Tunus). Çoğunluğu petrol ihracatçısı olduğu halde (Cezayir hariç) kaynak dengeleri GSYİH'nın yüzde 5 ve daha fazlası açık vermekte.

Arap ülkelerinin tümünün petrol ihracatçısı olması ve petrolün bazılarında ihracatın yarısından fazlasını oluşturmasıysa, AB açısından bir diğer olumlu öğe: Hem petrol-doğal gaz akışı garantilenebilir, hem de emek yoğun malların ihracat yoluyla kendi sanayileri için yaratabileceği tehdit sözkonusu olmadan AB rahatça kendi ihracatını genişletebilir.

III- Akdeniz Ülkeleriyle Türkiye'nin Ekonomik İlişkileri

AB'nin çevresinde serbest ticaret alanı biçiminde toplamak istediği ülkeler Arap ülkeleri ve diğerleri olmak üzere iki grupta toplanabilir. Güney Kıbrıs tam üyelik görüşmelerine başlayacağına göre, serbest ticaret alanında Arap ülkeleri dışında sadece Türkiye ve İsrail bulunuyor. Arap ülkelerinin birbirleriyle ticari ilişkileri son derece zayıf; halen kendi aralarındaki dış ticaret, petrol dahil edilirse toplam ticaretin ancak yüzde 6-8'i, petrol dışarda tutulursa yüzde 10'u kadar. Oysa, Magreb ülkelerine AB'nin dış ticaret payı toplamın yüzde 70'nin de üzerinde. Zaten, Tunus ve Fas, Barcelona Konferansını izleyerek AB ile serbest tica-

ret anlaşmasını hemen imzaladı. Ancak, Arap ülkeleri kendi aralarında bütünleşme yaratmak için yoğun çaba içindeler. Gerçi şimdiye kadar aralarında kurdukları 60'dan fazla örgütün içinde etkin biçimde çalışan sadece Körfez İşbirliği Konseyi oldu, diğerleri kağıt üzerinde kaldılar. Ancak birleşme, bütünleşme arayışları hiç bitmedi. Bu arayışlar içinde Türkiye yer almıyor.

AB ile 6 Mart 1995 Ortaklık Konseyi anlaşmasının imzalanmasını izleyerek Türkiye'nin serbest ticaret anlaşması imzaladığı ilk ülke İsrail oldu. Refahiyet döneminde TBMM'ye getirilmesi geciktirilse

de, daha sonra oylamaya sunuldu ve yürürlüğe girdi. Bunu izleyerek Fas ile anlaşmanın imzalanması yolu açıldı. Zaten 1997 yılının sonu yaklaşırken AB ile serbest ticaret anlaşması imzalayan ülkeler sadece İsrail, Fas ve Tunus oldu; ayrıca Türkiye'yle gümrük birliği

Arap ülkelerinin tümünün petrol ihracatçısı olması ve petrolün bazılarında ihracatın yarısından fazlası oluşturmasıysa, AB açısından olumlu öge.

ği anlaşmasının "son aşaması" yürürlüğe sokuldu. AB'nin Mısır ile görüşmeleri henüz sonuçlanıp imza aşamasına giremedi. Bu açıdan Türkiye AB'ni yakından izliyor denebilir.

Türkiye'yle ilişkileri bakımından Akdeniz ülkelerini iki ayrı kategoride incelemek gerekmektedir: Siyasal, askeri ilişkilerin tamamladığı ekonomik ilişkilerin şimdiye kadar pürüzsüz yürüdüğü İsrail ve Türkiye'nin İsrail ile iyi ilişkileri başta olmak üzere çok çeşitli nedenlerle siyasal çekişmelerin ekonomik ilişkilere öncelik aldığı Arap ülkeleri. Bu çok çeşitli nedenlerin başında Irak ve Suriye ile Türkiye arasında GAP projesiyle bağlantılı "su sorunu" gelmekte; Suriye'nin Hatay bölgesi üzerindeki egemenlik hakkı talebi, Suriye'nin PKK'yı barındırması ve desteklemesi dolayısıyla Türkiye - Suriye ilişkilerindeki gerginlik bunların diğerleri. Gerçekte, Arap Birliği'nin Suriye'yi Türkiye karşısında destekliyor olması ve Suriye ile Lübnan'ın İsrail ile bitmeyen ilişkilerini geliştirmesi bütün Arap dünyasıyla Türkiye'nin ekonomik ilişkilerini zedeleyen temel neden olarak gözükmüyor.

AB'nin Akdeniz girişiminde içerilmiş olan ülkeler birkaç açıdan Türkiye için önem taşımakta: Bir kere,

Türkiye 1990'lı yıllara kadar bu bölgedeki ülkelere Irak, İran; Libya ve Suudi Arabistan dışında kalanlar ile zayıf ekonomik ilişkiler sürdürüyordu. Ne var ki Irak - İran savaşının bitmesi ve bunu izleyerek Körfez Savaşının patlaması ve BM ambargosunun gelmesi, Libya ile siyasal ilişkilerin bozulması durumu değiştirdi; gerek dış ticaret gerek müteahhitlik hizmetlerinde Irak ile Libya'nın payı giderek azaldı. Ancak, diğer Arap ülkeleri ve İsrail ile ilişkilerin gelişmesi telafi edici bir rol oynadı, öyle ki, bir bütün olarak Ortadoğu - Kuzey Afrika ülkelerinin Türkiye'nin dış ticaretindeki payı 1984'de yüzde 41'den 1995'de yüzde 13,7'ye gerilerken, bunlar içindeki Akdeniz ülkelerinin Türkiye'nin bu bölgeye ihracatındaki payı giderek arttı. İsrail'in önemiyse, şu noktada yatıyor: Akdeniz ülkeleri içindeki nüfus payına oranla İsrail'e yapılan ihracatın toplam ihracattaki payı üç katı fazla. Bunda, İsrail'in gelir düzeyinin bölge ülkelerinin 10 katı kadar olması- nın payı büyük.

Akdeniz ülkeleriyle ticaretin ikinci önemli olduğu öge; İsrail dahil Türkiye'nin dış ticaretinin artı bakiye verdiği tek ülke grubu Akdeniz grubu; 1991-95 arası yıllarda Türkiye'nin toplam dış ticaret hacmi (ihracat artı ithalat) içinde Akdeniz grubu yüzde 5,6 gibi bir paya sahipken bunlara yapılan ihracatın yüzde 9,2'sine eşit oranda artı bakiye sağlanabilmiş; artı bakiye daha önceki dönemde de gözleniyor. Oysa aynı dönemde, bu oran eksi bakiye olarak toplam dünya ticaretinde ve AB ticaretinde giderek artmış, hele AB ile ticarete ihracatın yüzde 90'ını aşmış. Türkiye'nin dış ticaretinde eksi bakiyenin giderek büyüdüğü bir dönemde Akdeniz grubunun artı bakiyesi, gözardı edilemeyecek bir öge olarak ortaya çıkmakta.

Üçüncü önemli öge; bu ülkelerin tarım ticaret bilançosunun sürekli eksi bakiye vermesi ve Suriye ile Tunus hariç, bu eksi bakiyenin giderek büyüyor olması. Gerçi Mısır'ın Nil sularını çöle yönlendirip çölü tarıma açma projesi hayata geçtiğinde Mısır (1992-93 ortalamasına göre tarım bilançosu açığı 2,2 milyar dolarla grubun en büyük açık veren ülkesi) devreden çıkabilir.

Tabii bu projenin gerçekleştirilmesi zaman alacaktır; bu nedenle Türkiye'nin GAP projesiyle beklenen tarım üretimi artışı Arap ülkelerinin tarım açık- larında kendisine hazır bir pazar bulacak gibi gözük- mektedir. Ancak, AB çerçevesinde imzalanacak ser- best ticaret anlaşması tarım ürünlerini içermediği, bunlar ayrı işleme tabi tutuldukları için, bu nokta ser- best ticaret anlaşmasından bağımsız bir olgu diye dü- şünülebilir.

Yoğunlaşan ticari ilişkilerin yasal nitelikte çatışma - çekişme olgusunu ne ölçüde giderebileceği tabii öngörülemiyor. Ancak, eğer ticari ilişkiler bu pürüzler aşılarak yoğunlaştırılabilirse, Ortadoğu - Kuzey Afrika'dan Türkiye'nin sağlayabileceği çıkarlar hiç de küçümsenemez. Dış Ticaret ilişkileri yanında, halen dış yatırımlara geçen Türk özel sermayesinin de, AB ile serbest ticaret anlaşmasını bu ülkelerin imzalamasıyla, daha az rizikolu pazarlar bulması mümkün olacaktır. Nitekim Türkiye'nin büyük holdingleri şimdiden Kuzey Afrika ülkelerinde yatırım atağına geçmiş bulunmaktadır Aynı durum müteahhitlik hizmetleri için de geçerlidir: Libya ve Irak pazarının kapanması ve Körfez savaşını izleyerek Kuveyt ile Suudi Arabistan'daki işleri ABD ve İngiliz şirketlerinin ele geçirmesinden sonra Türk şirketleri neredeyse bu bölgeden silinmiş bulunuyor. Bu yeni girişim, kapıyı aralamak için bir dürtü yaratabilir.

IV- Gümrük Birliği, OGT ve Akdeniz

Türkiye'de toplumun hayalci - ütöplast bir kesimi gümrük birliğini "tam üyeliğe geçiş" diye sunarken bir kesim de Türkiye'ye AB'den büyük çaplı dolaysız sermaye geleceğini, büyük mali yardımların akmaya başlayacağını bekliyor. Şimdilik bunların hiçbirisi gerçekleşmediği gibi Türkiye'ye büyük bir yük getirdiği, üstelik AB ile ilişkilerde gerginlikler yarattığı ortaya çıktı. Ayrıca, patlattığı dış ticaret ve cari işlemler açıkları da ihmal edilir gibi değil. Şu anda Türkiye'nin önündeki tek seçenek GB çerçevesinde kendisine yararlanabileceği alanları bulup hemen yararlanmak, işte bu açıdan önem taşıyor; çünkü Türkiye'ye yeni serbest pazarlar getiriyor. Tabii, OGT'nin getirdiği yükler de var; ancak hiç olmazsa yükleri az veya çok telafi etmek imkanı da yaratıyor.

Ayrıca, Türkiye'nin AB ile dış ticareti dokuma - giyim sanayinde donup kaldı. Bazı iktisatçıların (Frank Graham, P.Krugman) "dışsal ekonomilerin güçlü olduğu durumlarda daha fazla ticaret yararlı değil zararlı olabilir" dedikleri noktalara neredeyse geldi. Türkiye AB pazarına ihracatını çeşitlendiremiyor, bu nedenle açıkları giderek büyüyor. Oysa, Akdeniz ülkelerine ihracatta Türkiye mal çeşidini artırırken iç

pazarında da sanayini çeşitlendirebilir, iç üretim yapısının ilk sanayi devriminden kalan bir alanda donup kalmasını önleyebilir. Çünkü, gerek İsrail'e gerek Arap ülkelerine ihracatta mal çeşidi çok yüksek; sadece sanayiler-arası değil sanayi-içi ticaret de yapılabilir.

Türkiye'nin İsrail ile imzaladığı anlaşma, Arap dünyasıyla ilişkilerinde ciddi bir sorun olsa da, kendi içinde vaatkar. Bu ülkenin Ortadoğu'daki tek dostunun Türkiye olması bir yana, ileri teknoloji ve bilim düzeyi, işbirliğine hazır gözükməsi, imzalanan serbest ticaret anlaşmasının iki tarafın yararına olabileceğini göstermekte.

Eğer barış süreci Ortadoğu'da yerleşirse, tabii, İsrail ile ilişkilerin Arap ülkeleri açısından çıkardığı engel de ortadan kalkacaktır. Türkiye gerek dış ticaretteki pozitif bakiyeyi gerek mal çeşidini artırma olanağını kullanmak için Arap ülkeleriyle de ticareti yoğunlaştıracak anlaşmaları gecikmeden imzalamalıdır.

Türkiye-AB İlişkileri

Canan Balkır (*)

Türkiye, AET ile 12 Eylül 1963 tarihinde ortak üyelik statüsünü sağlayan Ankara Anlaşmasını imzalamıştır. Anlaşmada öngörülen "hazırlık" döneminin sona ermesini ve "geçiş" dönemine girilmesini simgeleyen Katma Protokol (1973) ilişkilerde yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Bu protokolle sadece Topluluğa değil, Türkiye'ye de bazı yükümlülükler getirilmiştir. Daha sonraki yıllarda ise Topluluğa yeni katılan üyelere verilen haklar ve Topluluğun ilişkilerini geliştirerek işbirliği yaptığı ülkelere tanıdığı tavizler Türkiye'nin elde ettiği ayrıcalıkları erozyona uğratmıştır. Bu koşullar altında ekonomisi zaten zor durumda olan Türkiye 1976 yılından itibaren Topluluk ile ilişkilerini dondurmuş, gümrük indirimlerini durdurmuştur.

1980 sonrası liberal ekonomi politikası benimseyen ve uluslararası ekonomi ile entegrasyon sürecine giren Türkiye 14 Nisan 1987'de Topluluğa tam üyelik için başvuruda bulunmuştur. Dünyaya ihracat yapan Türk sanayiinin Avrupa'nın rekabetinden korunması argümanı da önemini kaybetmişti. Topluluğun tam üyeliğe olumlu yanıt vermemesine rağmen, Türkiye dondurduğu gümrük indirimlerini uygulamaya koymuş ve gümrük birliği sürecinin önünü açmıştır. Nihayet 6 Mart 1995'de AB-Türkiye Ortaklık Konseyi gümrük birliği kararını almıştır.

Gümrük Birliği, 1830'lardan başlayarak Avrupa'da yerini alabilmek ve bir "Avrupa devleti" olmak için verilen uğraşın en önemli kilometre taşlarından biridir. Çünkü AB ile ilişkiler Türkiye açısından sadece ekonomik ve siyasal boyutta değildir. Aynı zamanda bir kimlik sorunudur. Tanzimat'tan beri batılılaşma sürecine giren ve Cumhuriyet döneminde batı ittifakının parçası olmak için OECD, NATO gibi uluslararası kuruluşlara katılan Türkiye için AB ile ilişkiler batılı-

laşma hedefinin en önemli unsurlarından birisidir. Bu bağlamda 1980 sonrası İslam ülkeleri ile ticari ve ekonomik bağların artması ve ülke içinde İslami akımların kuvvetlenmesi kimlik tartışmalarını ön plana çıkarmıştır.

1990'lı yıllarda Türkiye-AB ilişkilerinin odak noktasını gümrük birliği oluşturmaktadır. Bugün dünya ekonomisinin en önemli özelliği ekonomik bloklaşmadır. Avrupa Birliği (AB), Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması (NAFTA) ve Asya-Pasifik bloku

uluslararası ekonominin yeni merkezleridir. Ticaret serbestleşmesi blokların içinde gerçekleşmektedir; bloklar arası ticaret ise kontrollü gelişmektedir. Bu blokların içinde AB yüzde 48 ile dünya ticare-

tinde en önemli paya sahip olup, bunun yüzde 70'ini kendi üyeleri arasında yapmaktadır. Türkiye AB ile gerçekleştirdiği gümrük birliği sonucu dünya ticaretini önemli ölçüde elinde bulunduran bu blokta yerini almayı hedeflemiştir. Zaten dünya ticaretinin yüzde 80-85'i, AB, APEC ve NAFTA çerçevesinde yürütülen blok içi ticaret olduğuna göre, blokların dışındaki alternatif yüzde 15'e oynamaktadır.

Türkiye'nin Gümrük Birliği doğrultusunda aldığı kararlar hem GATT, hem de Dünya Ticaret Örgütü çerçevesindeki yükümlülükleriyle de paraleldir. Fakat ne yazık ki, Gümrük Birliği gibi önemli bir sürecin ilk iki yılında Türkiye'de iç siyasi istikrarın olmadığı bir dönem yaşanmıştır. Avrupa'da ise Maastricht kriterleri nedeniyle uygulamaya konulan sıkı para ve maliye politikaları, üye ülkelerin ithalatını olumsuz etkilemiştir. Bütün bunların sonucunda ortaya çıkan tablo Gümrük Birliği'ni sadece dış ticaret yansıması olarak görenler için bile tüm süreci mahkum etmeleri için yeterlidir.

6 Mart 1995 tarihli Ortaklık Konseyi kararı ile Türkiye-AB ilişkilerinde çok önemli bir dönem başladı. Bu dönemi sadece Avrupa ile gümrük birliğine gi-

AB ile ilişkiler Türkiye açısından sadece ekonomik ve siyasal boyutta değildir. Aynı zamanda bir kimlik sorunudur.

(*) Prof. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, İşletme Fakültesi, İngilizce İktisat Öğretim Görevlisi

dilmesi olarak algılamak gerekiyor. Bu dönemde aynı zamanda Türkiye'nin ekonomik ve idari açıdan yeniden yapılanması gerçekleşecek. Daha doğrusu gerçekleşmek zorunda. Çünkü Türkiye'nin girdiği gümrük birliği ileri bir entegrasyon modeli. Gümrük vergisi ve eş etkili vergilerin kaldırılması ve üçüncü ülkeler için ortak gümrük tarifesi uygulamasının ortak rekabet politikası devlet yardımları, fikri ve sınai mülkiyet hakları, tüketicinin korunması, standardizasyon gibi politikalara uyumu da gerektiriyor.

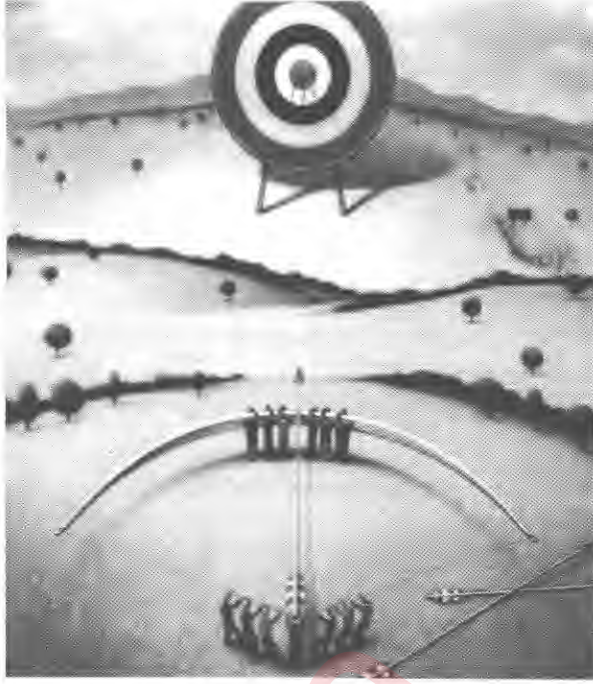
Birinci Yılın Değerlendirmesi: Başlanılan Noktaya Dönüş

Gümrük Birliği'nin ilk yılı politik açıdan 1995 yılını aratacak olaylarla dolu geçti.

Avrupa Birliği'nin 21. yüzyıla yönelik derinleşme ve genişletme stratejisini çizecek olan Hükümetlerarası Konferans'a Türkiye davet edilmedi. Ve hatta, konferansla ilgili bilgi verilecek **ülkeler listesi**ne bile sokulmadı. Halbuki, aynı listede Malta, Kıbrıs ve AB üyeliğini reddetmiş olan Norveç de vardı. Böylece konferans sonuçlarından **etkilenecek olan** Türkiye, alınan kararları en son duyan **ülkelerden** biri oluyordu.

Türkiye ise ekonomik uyum ve özellikle demokratikleşme konusunda verdiği sözleri **unutmuş** gibi, sadece koalisyonlarla meşguldü. Ayrıca, birçok beklenmedik olay da AB ile Türkiye'nin arasını açıyordu. Avrupa Parlamentosu'nun üç önemli kadın parlamenterleri ile ilgili uygunsuz sözler sarfeden bakan kabinede kalıyor, Metin Göktepe'nin ölümünden sonra, cezaevlerindeki açlık grevleri ölümlerle sonuçlanıyor ve bütün bunlar Avrupa'da şaşkınlıkla karşılanıyordu. Yunanistan'la önce Ege Denizinde Kardak kriziyle başlayan sürtüşme, daha sonra Kıbrıs'la sürüyor ve olaylarda önce tarafsız görünen Avrupa Parlamentosu'nun süreç içinde Yunanistan'ın yanında yer aldığı görülüyordu.

Belki de bardağı taşıran son damla, Avrupa İnsan

Hakları Mahkemesi'nin 16 Eylül 1996 tarihinde köyü boşaltılan köylülere Türk hükümetinin tazminat ödemesiyle ilgili kararıydı.

Bütün bunlara dayanarak, 19 Eylül 1996 tarihinde toplanan Avrupa Parlamentosu, Türkiye'ye yapılacak yardımı durdurma kararını aldı. Böylece, bir yıl önce gerçekten olumlu trende giren ilişkiler, bir yıl sonra yeniden başladığı noktaya dönüyordu.

Sonuçta, Gümrük Birliği süreci Türkiye'nin Avrupa'ya ve Avrupa'nın Türkiye'ye bakışını fazla de-

ğiştirememişti. Hele Refah Partisi'ni koalisyon ortağı olarak gören Avrupa Parlamentosu'nda Gümrük Birliği öncesi yaşanan iyimserliğin kaybolduğu, 19 Eylül tarihli oylamada belliydi. 319 kabul, 20 red ve 23 çekimser oyla Türkiye'ye yardım durduruldu.

Gümrük Birliğinin ilk yılı ekonomik değerlendirmelere göre de şanssız bir yıldır. Gümrük Birliği ekonomiyi kurtaracak sihirli bir değnek olarak sunuldu ve birinci yıl uygulaması beklentiler açısından olumlu geçmeyince de, önemli bir hayal kırıklığı yaşandı.

Dış ticaret açısından, ihracat yerine ithalat patlamış, iki taraflı dış ticaret miktarı artarken, buna paralel dış ticaret açığı da büyümüştür. AB'deki durgunluk tekstil başta olmak üzere, Türk ihraç kalemlerinin talebini olumsuz etkilerken, Türkiye'deki yüksek büyüme ise özellikle hammadde ve yatırım malları talebini artırıyordu.

İkinci önemli faktör olan yabancı sermayeye bakınca, iki koalisyon, bunların protokollarının hazırlanması ve ekonomide beklenen yapısal değişikliklerin olmaması, yabancı sermayenin gelmeyişi'nin arkasındaki en önemli nedenlerdendir. Fakat, işin ilginç yanı, son 11 ayda gelmeyen yabancı sermaye, 12. ayda gelmiş ve sonuçta 1996 yılında gelen yabancı sermaye, 1995 yılındakini aşmış ve izin verilen yabancı sermaye toplamı 3.8 milyar dolar olarak, 1995 yılına göre yüzde 30'luk bir artış göstermiştir.

Türkiye'ye Mali Yardımda Haksızlık

Mali yardım ise Türkiye'nin Gümrük Birliği'nden önce de hayal kırıklığı yaşadığı bir konu. 1980 yılında imzalanan dördüncü mali protokol, Yunanistan vetosu nedeniyle yürürlüğe giremedi. Gümrük Birliği sonrası da AB tek taraflı deklarasyonla vereceğini söylediği ve beş yıla yayılacak olan 2.5 milyar ECU'lük yardımın bir lirası bile 1996'da gelmedi. Nedeni ise politik... Avrupa Parlamentosu, Türkiye'nin 1996 yılında söz verdiği demokratikleşme adımlarını atmadığı, insan hakları ihlallerinin sürdüğü gibi gerekçelerle ve 16 Eylül tarihli Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin köyü boşaltılan köylülere tazminat verilmesine yönelik kararına da dayanarak, 19 Eylül 1996 tarihinde Türkiye'ye yapılacak tüm mali yardımı durduruyordu.

Böylece Türkiye'nin yardımla ilgili talih-sizliği devam ediyor ve 1963'ten itibaren aldığı toplam yardım 827 milyon ECU olarak kalıyordu. Gümrükleri ve fonları sıfırlaması

Gümrük Birliği ekonomiyi kurtaracak sihirli bir değnek olarak sunuldu ve birinci yıl uygulaması beklentiler açısından olumlu geçmeyince de, önemli bir hayal kırıklığı yaşandı.

nedeniyle bir yılda yaşadığı kamu geliri kaybı bile telafi edilmiyordu.

AB'nin ise Gümrük Birliği'nden kısa dönemde bir kaybı olmadığı gibi Türkiye'ye yönelik ihracatını artırmış ve Türkiye pazarını kendi standartlarına ve rekabet kurallarına daha uyumlu hale getirmiştir.

Türkiye için Gümrük Birliği'nin olumlu ekonomik etkileri daha çok orta ve uzun vadede ortaya çıkacak dinamik etkilerdir. 2001 yılına kadar yapılacak olan üçüncü ülkelerle serbest ticaret anlaşmaları süreci refahı artırıcı en önemli faktördür. Bu ülkelere gümrüksüz giriş, ihracatı olumlu etkileyeceği gibi, Gümrük Birliği'nin "ticaret saptırıcı" etkilerini azaltacaktır.

Somut Vaad Yok

İçinde bulunduğumuz 1997 yılı da, Türkiye-AB ilişkileri açısından olumlu geçmedi. Refahiyol Hükümeti sırasında bozulan ilişkiler, Almanya ile gerginleşen diyalogla devam etti ve AB'nin Kıbrıs Rum kesimi ile müzakerelere başlayacağı deklarasyonu ile doruk noktasına çıktı.

Halbuki 1997, Avrupa'nın geleceğinin yapılandığı

bir dönem oldu. Çünkü hem NATO hem de AB genişlemesi gündemdeydi. Bu ikisi arasında doğrudan bağ olmasa da, NATO'nun genişlemesinin başarısı AB'nin doğruya açılımını olumlu etkileyecektir.

1993 Kopenhag zirvesinde verilen tarihi karar Orta ve Doğu Avrupa ülkelerine AB üyeliği yolunu açmıştı. Aynı zirvede üyelik koşulları olarak, demokratik kurumların istikrarlı işleyişi, hukuk devleti, insan hakları ve azınlık haklarının korunması, pazar ekonomisinin işlemesi, AB içindeki pazar güçleri ve rekabet baskısıyla başedebilme kapasitesi gibi kriterler benimsendi. Kopenhag zirvesi kararları çerçevesinde de Aralık 1994 Essen zirvesinde üyeliğe başvuran ülkelerle ilgili "üyelik öncesi strateji" hazırlandı. Bu strateji doğrultusunda özellikle Orta Avrupa ülkeleri uyumu gerçekleştirme konusunda hızlı adımlar atıldılar.

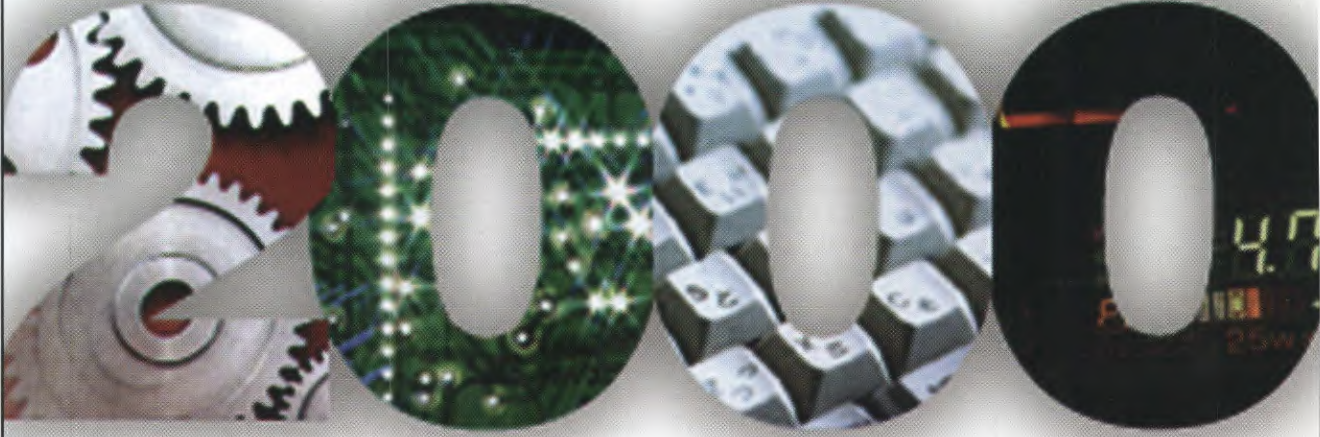
Genişleme stratejisini belirleyen toplantılardan 1997 yılında da Türkiye'ye yönelik iyi niyet cümlelerinden başka bir şey çıkmadı; AB'ne tam üyelik başvurusu yapan diğer ülkelerle aynı kriterler ve objektif ölçülerin uygulanacağını belirtilmesinin bir başarı gibi gösterilmesine rağmen...

Türkiye, bu olumlu fakat hiçbir somut vaad içermeyen tavıra karşılık, Kıbrıs, Ege, Güneydoğu gibi birçok konuda somut adımlar atmak zorundadır. Bu sorunlar çözülmeden Türkiye'nin 1993 Kopenhag zirvesinde aday ülkeler için tespit edilen objektif kriterler testini geçemeyeceği açıktır. Yunanistan, diğer üye devletlerin baskısına veya en azından baskı yaptıklarına dair kamuoyu yaratmalarına rağmen, mali işbirliği paketi üzerindeki vetosunu kaldırmadı. Bu nedenle Türkiye, Gümrük Birliği sonucu artan rekabetin yarattığı olumsuz etkileri hafifletecek finans yardımını alamadı. Zaten yaklaşık son 20 yıldır Türkiye-AB ilişkileri adeta finansman özürü...

"Türk halkının Avrupa'da geleceği vardır" diyen Yunan Dışişleri Bakanı Pangalos'la birlikte Türk-Yunan ilişkilerinde esen bahar havası da son dönem yerini serin rüzgarlara bıraktı. Bu iki ülke, 1920'lerden beri savaşmamalarına ve 1952'den itibaren güvenlik açısından müttefik olmalarına rağmen bir türlü aralarındaki anlaşmazlıkları çözemedikleri gibi, giderek derinleştiriyorlar. Her iki ülkenin ve bölgenin uyum ve işbirliğinden kazanacakları çok şey olmasına rağmen, Kıbrıs konusu çözüme kavuşmadıkça, atılan adımlardan herhangi bir sonuç alınamayacağı bellidir.

Kıbrıs iki devlet arasındaki ilişkileri etkileyen kilit faktördür. Yunanistan, Kıbrıs sorununda Türkiye'ye karşı AB üyeliğini kullanma seçeneğine sahip olup, soruna çözümü AB çerçevesi içinde aramıştır. AB ise

Türkiye'yi

'li yıllara
taşıyan
bütün
yatırımcılarımıza
teşekkürler!...

Halk Leasing;

T.C. Halk Bankası ve OYAK'ın
ortaklığıyla kurulmuştur.

HALK LEASING
FİNANSAL KİRALAMA A.Ş.

İSTANBUL

19 Mayıs Cad. No:1
Golden Plaza Kat:2
80220 Şişli-İstanbul
Tel : (0212) 230 92 48 - 234 48 79
Fax: (0212) 230 46 69

ANKARA

Kuveyt Caddesi No:1/5
Kavaklıdere-Ankara
Tel: (0312) 428 05 26
Fax: (0312) 428 05 27

İZMİR

Hürriyet Bulvarı 4/1 Kavala
Plaza No:208 Konak-İzmir
Tel: (0232) 484 11 20
Fax: (0232) 484 12 49

ADANA

Turan Cemal Beriker
Bul. Güzeller İş Merkezi
No:76 Kat:7 D:19 Adana
Tel: (0322) 458 65 01-459 19 02
Fax: (0322) 459 19 03

Daha açık söylemek gerekirse bugün, Türkiye'de ve dünyada milyonlarca insan, televizyon yayınlarını Beko Elektronik'in ürettiği renkli televizyonlardan izliyor. Türkiye'nin dünya çapındaki elektronik üreticisi Beko Elektronik, başta İngiltere, Almanya, Fransa, Rusya, İspanya, Danimarka ve Avustralya olmak üzere dünyanın birçok ülkesine üstün teknolojinin ve yüksek kalitenin ayrıcalığını sunuyor.

BEKO
Bir dünya markası

Beko Elektronik A.Ş. Beylikdüzü Mevkii Büyükçekmece/İstanbul Tel: 0212 872 20 00

Kıbrıs Türklerinin rızası olmadan tüm Kıbrıs'ı tam üye yapamayacağının bilincindedir. Bu gerçek çerçevesinde ilişkileri yumuşatmak misyonunu 1997'de Almanya'nın liberal demokrat Dışişleri Bakanı Klaus Kinkel üstlenmişti. Aslında, Türkiye'nin ilk başvurusunu yaptığı 1959 yılından beri, Türkiye'nin AB'deki konumunu belirleyen Almanya, bu rolü sürdürmek niyetinde olduğunu her fırsatta belirtmektedir.

Zürih ve Londra anlaşmalarına göre Yunanistan ve Türkiye ikilisinin bir arada bulunmadığı uluslararası organizasyonlarda Kıbrıs yer alamayacaktır. Bu nedenle AB'nin Kıbrıs ile müzakereyi başlatırken, Türkiye ile başlatmamaları bu anlaşmalara aykırı olup; ayrıca, bu kararı almış olmaları Kıbrıs'taki çözümü zorlaştırmaktadır.

2020 Yılında Avrupa

İngiliz gazeteci Hamish McRae "2020 Yılında Dünya" adlı kitabında yeni yüzyılın başındaki Avrupa tablosunu da çiziyor.

McRae'ye göre Avrupa, 2020 yılında süper devlet değil, sadece bir "birlik" olacak. Gündemdeki en önemli tartışma konusu olan AB'nin derinleşmesi mi, yoksa genişlemesi mi gerektiği konusunda yazar, her ikisinin de yapılacağını, fakat giderek daha fazla ilerlemenin mümkün olmadığı bir noktaya gelineceğine işaret ediyor. 2020 yılına doğru Orta ve Doğu Avrupa ülkeleriyle halen tam üye olmayan EFTA ülkeleri de AB'nin üyesi olacaklardır. Tam üyelik konusunun belirsiz olduğu iki ülke ise Rusya ve Türkiye. Yazara göre tarih iyi okunursa -ki, yazar Ortaçağ Avrupası ile bugünkü Avrupa arasında önemli paralellikler kuruyor-, Rusya AB'nin parçası olurken, Türkiye dışarıda kalacaktır. Yazar, Türkiye'yi "AB ile giderek daha çalkantılı bir hale gelecek olan Ortadoğu arasında bir tampon devlet olmaktan öte bir gelecek beklememektedir" demekte. Bu görevi için AB ülkeleri, "Türkiye'yi desteklemeye ve korumaya çalışacak, fakat AB içinde görmek istemeyeceklerdir, çünkü aradaki kültürel ve dini farklılıklar çok fazladır". Ayrıca, yazara göre AB, 2020'den çok önce politik sınırlarına ulaşmış olacaktır.

Yukarıda çizilen senaryo çerçevesinde AB'nin 2000'li yılların ilk çeyreğindeki görüntüsü kaba hatlarıyla şöyle olacaktır: "Daha geniş ama daha çok kat-

manlı, farklı üyelik kategorilerine sahip bir birlik". Bu birliğin çekirdek grubunu Almanya, Fransa ve Belçika ülkeleri oluşturacak, ve Birlik dış politikayı kapsamayacaktır.

Bu çekirdek grubun dışında, ekonomik bütünleşmesini tamamlamış, fakat tüm karar mekanizmalarına katılmayan ikinci bir grup ülke olacaktır ki, bunlar İtalya, İspanya, Portekiz, İrlanda, İsveç, Danimarka, Finlandiya, Norveç (katılma kararı alırsa), Avusturya, İngiltere ve Yunanistan'dır. Üçüncü kuşak ise daha

gevşek bir birliği tercih eden ülkeler olacaktır. İsveç, Polonya, Çek ve Slovak Cumhuriyetleri, Baltık devletleri. Hatta bu gruba kendi çıkarını AB dışındaki pazarlara yönelmede arayan İngiltere ve AB'nin küçük ortağı olmak yerine Doğu Avrupa ile ilişkilerini geliştirmeye özen gösteren Yunanistan da dahil edilebilir.

2020'de Avrupa, politik uyumlaştırmayı tamamlayamamış, yaşlı nüfusuyla dünya ekonomisindeki gelişmelere öncü olmak yerine, gelişmeleri takip eden ve dünya politikasında bir kuvvet olarak kalabilmek için birlik içindeki dayanışmayı kuvvetlendirmeye çalışan bir tablo çizecektir.

Avrupa'nın Nihai Biçimi Olmayacak

McRae'ye göre Avrupa'nın nihai bir biçimi olmayacağı gibi, büyük Avrupa hedefinin 2000'li yıllarda önemi kalmayacaktır. Önemli olan, giderek karmaşıklaşacak sistem içinde ülkelerin kendi konumlarını belirlemeleridir. Almanya, 2000'li yıllarda da kilit ülke konumunu sürdürecektir. Topluluk bütçesinin önemli bir kısmını karşılayan Almanya, büyük olasılıkla AB bütçesinin dörtte üçünü tüketen "ortak tarım politikası"nın ortadan kalkmasında önemli rol oynayacaktır.

Sonuç olarak, 2020'de Avrupa, politik uyumlaştırmayı tamamlayamamış, yaşlı nüfusuyla dünya ekonomisindeki gelişmelere öncü olmak yerine, gelişmeleri takip eden ve dünya politikasında bir kuvvet olarak kalabilmek için birlik içindeki dayanışmayı kuvvetlendirmeye çalışan bir tablo çizecektir. Fakat, ekonomide uzmanlaşmış ve ticaretin milli gelirdeki payı artmış bir Avrupa'nın kendi içinde ticareti daha da arttırarak zenginleşmesinin imkansız olduğunu anlayarak dünyanın diğer bölgeleriyle ticareti artırmanın arayışına girmesi, Avrupa'yı uzun dönemde dünya ekonomisinde ve politikasında güce ulaşmış söz sahibi bir bölge yapabilir. İşte Türkiye'nin tam üye olmaya çalıştığı Avrupa'nın 2000'lerdeki görünümünü etkileyecek faktörler...

Uluslararası Sistemdeki Değişimlerin Işığında Petrol, Orta Doğu ve Türkiye

Meliha Benli Altunışık (*)

İki kutuplu uluslararası sistemdeki değişme Soğuk Savaş'ın sona ermesi Türkiye'nin içinde yaşadığı coğrafyadaki gelişmelerle birleşince Ankara'nın dış politika seçeneklerinin ve tanımlamalarını yeniden gözden geçirme zorunluluğunu getirdi. Orta Doğu ve petrol bağlamında bu süreç iki noktada yoğunlaştı. Birincisi, Körfez Savaşı ve bu Savaş sonrası bölgede yaşanan değişikliklerin Türkiye'deki karar vericiler tarafından algılanması, değerlendirilmesi ve buna bağlı olarak politikalar oluşturulmasıdır. İkinci olarak ise, Orta Doğu petrolüne bağımlı Türkiye'nin uluslararası sistemdeki değişimlerden direkt olarak etkilenen Kafkasya ve Orta Asya bölgesindeki petrol kaynaklarının dünya pazarların ulaştırılmasında söz sahibi olma isteğidir. Bu makalede bu iki nokta kısaca irdelenecektir.

Körfez Krizi ve Türkiye

1989 yılından itibaren Sovyetler Birliği bir değişim ve dağılım süreci yaşarken ve Soğuk Savaşın sona erdiği ilan edilirken Orta Doğu bölgesinin bu gelişmelerden en çok etkilenecek bölgelerden biri olacağını tahmin etmek güç değildi. Ancak uluslararası sistemdeki bu önemli gelişmelerin somut etkileri o zamanlar henüz açıkça görülüyordu. Tam da bu belirsizlik ortamında Körfez Krizi patlak verdi. 2 Ağustos 1990'da Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesiyle başlayan kriz, ABD'nin oluşturduğu ve başını çektiği çok uluslu gücün Irak'ı yenmesiyle sona erdi. Körfez krizi özellikle iki konunun altını çizmesi bakımından önemliydi. Ön-

celikle, Orta Doğu petrollerinin dünya ekonomisi için önemi ve ABD için bu bölgedeki statükonun sürdürülmesinin gereği bir kez daha vurgulanmış oldu. Gerçekten de dünyanın bilinen petrol rezervlerinin yaklaşık yüzde 67'sini barındıran Körfez bölgesinde istikrar ve ucuz Körfez petrolüne uygun fiyatlarda ulaşmak ABD'nin İkinci Dünya Savaşı'ndan beri Orta Doğu politikasının en önemli amaçlarından birisi oldu. ABD hükümeti bu konuda ödün vermeyeceğini-hem de tam uluslararası sistemde ABD konumunu pekiştirirken-

ABD Soğuk Savaş sonrası dönemde tek hegemonyacı güç olarak Orta Doğu'da yerini sağlamlaştırmış ve buna bağlı olarak bölgede yeni bir güç dengesi oluşturmuştu.

açık bir biçimde göstermişti. İkinci olarak, Körfez Krizi uluslararası sistemdeki değişimlerin, yani tek kutuplu bir dünyanın, bölge için anlamının kesin ve net bir şekilde dostlar ve düşmanlarca anlaşılması bakımından önemliydi. Bu gerçeği göremeyen

Saddam Hüseyin rejimi pahalı bir bedel ödemişti. Gerçekten de Soğuk Savaş döneminde ABD'nin bu şekilde bir müdahalesi çok zor olabilirdi. ABD Soğuk Savaş sonrası dönemde tek hegemonyacı güç olarak Orta Doğu'da yerini sağlamlaştırmış görünüyordu ve buna bağlı olarak bölgede yeni bir güç dengesi oluşuyordu.

Bugün Körfez Savaşı'nın bitiminden yaklaşık altı yıl sonra ABD'nin bölgedeki hegemonyasının gittikçe artan sorunlarla karşılaştığı görülüyorsa da, Savaş'ın hemen sonrasındaki ortam oldukça farklıydı.

Türkiye de hemen yanibaşında olan bu krize kayıtsız kalmadı ve müttefiki ABD'nin politikalarına destek verdi. Ankara'nın Körfez krizindeki rolü dolaylı bir katılımdı. En önemlisi Türkiye krizin başlamasından kısa bir süre sonra, 7 Ağustos 1990'da, Ker-

(*) ODTÜ, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Öğretim Üyesi

kük-Yumurtalık petrol boru hattını kapattı. 1977 yılında açılan ve 1987 yılında da kapasitesi artırılan bu boru hattından günde yaklaşık 1,5 milyon varil petrol akıyordu. Bu da Irak'ın petrol ihtiyacının yaklaşık yüzde 50'sini oluştuyordu. Yani Türkiye'nin bu kararı Irak'ın ekonomik ve askeri gücüne büyük bir darbe vurdu.

Körfez Savaşı sonrasında Orta Doğu bölgesinin en önemli sorunlarından biri olarak Irak'ın geleceği sorunu ortaya çıktı. Savaş sırasında ve sonrasında Irak'a BM aracılığıyla uygulanan yaptırımlar bu ülkenin toprak egemenliğini ve Saddam rejiminin siyasi ve ekonomik gücünü oldukça olumsuz bir biçimde etkiledi. Öncelikle BM Güvenlik Konseyi'nin 661 sayılı kararıyla Irak'a ve Irak'tan ticarete ambargo konuldu. Ayrıca, Irak'ın kitle imha silah programlarının sona erdirilmesine ve bu sürecin BM'ce denetlenmesine karar verildi. Son olarak da, Irak'ın kuzeyi ve güneyinde oluşturulan uçuş yasağı bölgeleri ve özellikle Kuzey

Irak'ta, 36. enlemin kuzeyinde, Bağdat'ın egemenliğinin tamamen dışında yaratılan, ve "Güvenli Bölge" denilen otonom Kürt bölgesi ile Irak'ın toprak bütünlüğü örselendi.

Bütün bunlardan daha da önemlisi bugüne değin Irak'ın geleceği ne olacak sorusuna kesin ve net bir cevap verilmedi. Öyle görünüyor ki başlıca bölgesel ve bölge-dışı aktörler statükodan memnunlar ve bu belirsizlik durumu bu memnuniyet devam ettikçe de sürecek. En önemli aktör olan ABD şimdilik statükoyu yeğler görünüyor. Bunun başlıca nedeni de diğer olasılıkların, Washington'da halen hakim olan görüşe göre, ABD'nin çıkarlarına uygun olmamasıdır. Bu olasılıklardan biri olan Irak'ın dağılmasının ABD açısından çeşitli sakıncaları vardır. Öncelikle böyle bir durum ABD'nin "çifte kuşatma" politikasının diğer muhatabı İran'ın Körfez'de etkinliğini iyice arttırmasına yol açacağı için istenir değildir. Öte yandan İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkan "sınırların değişmemesi" ilkesine de ne ABD'nin, ne de Washington'un bölgedeki müttefiklerinin ihlal edilmesini istedikleri bir ilkedir. Irak'taki mevcut rejimin tekrar tüm Irak üzerinde egemenliğini kurması da yine ABD'nin kabul edemeyeceği bir olasılıktır. Yeni bir siyasi elitin Hüseyin rejiminin yerini alması ise özellikle muhalefetin çok bölünmüş olması dolayısıyla zor görünmektedir.

Öte yandan ABD'nin bölgedeki iki önemli müttefiki için de statüko, bugünkü konjonktürde, yeğlenen bir durumdur. İsrail için zayıf bir Irak şimdilik iyi bir çözümdür. Bu ülke Arap-İsrail Barış Süreci sonuçlanmadan Irak'ın normal bir aktör olarak Orta Doğu sahnesine dönmelerini istemiyor görünmektedir. Diğer taraftan 1982 yılından beri düşme eğiliminde olan petrol fiyatları yüzünden mali sorunlarla boğuşan Suudi Arabistan için ise Irak petrolünün yeniden dünya piyasalarına dönmesi bir tehdit oluşturmaktadır. Kuveyt'in işgalinden hemen önce Irak dünya pazarlarına günde 3 milyon varilin biraz üstünde petrol ihraç etmekteydi. Körfez Krizi sırasında uygulanmaya başlanan ambargo ile bu miktarın hemen hemen hepsi dünya piyasalarından çekildi. Buna rağmen, Kriz sırasında kısa bir dönem hariç, petrol fiyatları önemli bir ölçüde artmadı. Bu nedenlerle Suudi Arabistan Irak'ın bu dönemde tekrar dünya petrol pazarına dönmelerini istememektedir. Nitekim 1996 yılında BM Güvenlik Konseyi'nce Irak'ın "insani amaçlar için" sınırlı miktarda petrol satmasına izin verilmesi bile petrol fiyat-

larının varil başına 4 ila 5 dolar düşmesine yol açtı. Bu olay Suudi Arabistan'a ve bölgedeki diğer petrol üreticisi ülkelere Irak'ın bu konjonktürde petrol ihracatına başlamasının kendileri için olası olumsuz etkilerini göstermiş oldu.

Ancak tüm bölge ülkeleri ve bölge-dışı aktörler Irak'taki statükodan memnun değiller. Irak'ın geleceğine ilişkin bütün bu belirsizliklerden en olumsuz etkilenen ülkelerin başında ise Türkiye gelmektedir. Irak'taki statükonun yarattığı ekonomik ve siyasi

olumsuzluklar Ankara tarafından sık sık gündeme getirilmekte ve bu çerçevede Irak'ta savaş öncesi duruma dönülmesi Türkiye'nin politikasının değişmeyen bir ögesi olmaktadır. Öncelikle Körfez krizinden beri Irak'a uygulanan yaptırımlar yüzünden Türkiye'nin ekonomik kaybı oldukça fazla oldu. Ambargo nedeniyle Türkiye Irak'ta sa-

Irak'taki statükonun yarattığı ekonomik ve siyasi olumsuzluklar Ankara tarafından sık sık gündeme getirilmekte ve bu çerçevede Irak'ta savaş öncesi duruma dönülmesi Türkiye'nin politikasının değişmeyen bir ögesi olmaktadır.

hip olduğu önemli pazarı ve boru hattı gelirlerini kaybetti. Zararın hepsi Ankara'ya göre 1996 sonu itibarıyla yaklaşık 30 milyar dolardır.

Ancak 1995 yılında BM Güvenlik Konseyi ilk defa "insani amaçlarla" Irak'ın her 90 günde 1 milyar değerinde petrol satmasına izin verdi. Bağdat yönetimi bu satıştan elde edeceği gelirin üçte ikisini sadece yiyecek ve ilaç alımı için kullanabilmiş, geri kalanını ise savaş tazminatı olarak Kuveyt'e vermek zorunda kalmıştır. Aralık 1996'da tekrar BM Güvenlik Konseyi'nin 986 sayılı kararı çerçevesinde geliri yiyecek ve ilaç ithalinde kullanılmak üzere bu sefer Bağdat'ın 2 milyar dolarlık petrol satmasına izin verildi¹. Bu kararlar Kerkük-Yumurtalık boru hattı açılmış ve bu petrolün yaklaşık yarısı Türkiye'den dünya pazarlarına aktı.²

Ayrıca, belki de Türkiye'yi daha da fazla kaygılandıran Körfez Savaşı'nın bittiği 1991 yılından beri PKK'nın gücünü arttırması oldu. Ankara Bağdat'ın Kuzey Irak'ta egemenliğini kaybetmesinin ve burada bir itelik Kürt entitesi oluşmasının PKK'nın burada Türkiye'ye karşı gerçekleştireceği saldırılar

için üsler oluşturmaya uygun bir ortam yarattığını sık sık vurgulamaya başladı. Bu durum Türkiye'nin Kuzey Irak'a askeri müdahalelerinin de gerekçesini oluşturdu. Öte yandan, Irak'la ticaretin büyük ölçüde sona ermesi Güney Doğu Anadolu bölgesine olumsuz ekonomik etkilerinin de dolaylı olarak bu bölgedeki istikrarsızlığı beslediği yine Ankara tarafından sıklıkla yinelenmeye başlandı. Bu bağlamda 688 sayılı BM Güvenlik Konseyi kararı çerçevesinde Irak'ın toprak bütünlüğünün korunması ve Kuzey Irak'taki otorite boşluğunun sona ermesi Türkiye'nin Kuzey Irak politikasının temelini oluşturdu.³

Irak'taki belirsizliğin ve bu durumun Ankara için yarattığı sorunların yanı sıra, genel olarak Türkiye'nin Orta Doğu politikası Soğuk Savaş dönemine oranla çok daha karmaşık bir hale geldi. Suriye ile ilişkiler PKK ve su sorunu sarmalında gittikçe bir fasit daireye dönüşürken, diğer bir Orta Doğulu komşu İran ile ise Ankara'nın ilişkileri yine Tahran'ın PKK'ya ve Türkiye'deki İslami radikalizme destek verdiği iddiaları ile zaman zaman krize girdi. Öte yandan Ankara Soğuk Savaş dönemindeki çekingenliğini bırakıp, İsrail ile ekonomik, siyasi, kültürel ve en önemlisi askeri ilişkilerini görülmemiş bir boyutta ilerletti. Soğuk Savaş sonrası Orta Doğu'daki gelişmeler ve iki ülkedeki siyasi ve askeri elitlerin bu gelişmeleri değerlendiriş biçimleri bu iki ülkeyi birbirine yakınlaştırdı. Bazı konularda farklılıklar olmasına karşın, bu elitler genel olarak iki ülkenin birbirine ihtiyaçları olduğuna karar verdiler.

Kısacası Soğuk Savaş sonrası dönemi Orta Doğu'sunun en önemli özelliklerinden biri Türkiye'nin uzun zamandır olmadığı bir biçimde bölge sahnesinde bir aktör olarak yerini alması oldu. Bunun gerçekleşmesinde ise en önemli rolü Türkiye'deki siyasi ve askeri elitlerin Türkiye'nin "ulusal güvenlik sorunu"nu yeniden tanımlamaları oynamıştır. Bu tanımlamanın bir yönü Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Türkiye'ye dış tehditin "güney"den geldiğini söylemektedir. Buna bağlı olarak ise Türkiye'ye "iç tehditlerin", yani PKK ve İslami radikalizmin, direkt olarak Orta Doğu'daki güçlere ya da bölgedeki gelişmelere bağlanmasıdır. Türkiye'nin Orta Doğu'daki rolü büyük ölçüde bu yeniden tanımlama çerçevesinde gerçekleşmektedir.

Orta Doğu Petrollerine Bağımlılığı Azaltma Çabaları

Özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan itibaren artan enerji ihtiyacına paralel olarak Türkiye'nin petrol ihra-

catı arttı. Ankara ihtiyacı olan petrolün büyük bir kısmını ise Orta Doğu'dan almaya başladı. Bu bağımlılık 1973-1974 petrol krizinden sonra Türkiye'nin Orta Doğu politikasını büyük ölçüde etkiledi. Gerçekten bu dönemde Ankara özellikle petrol üreten Arap ülkeleriyle ilişkilerini büyük ölçüde geliştirmiş ve siyasi yönden de Arap ülkeleri ile 1960'ların ortalarında başlayan yakınlaşmasını arttırmıştır. Türkiye 1980'li yıllarda petrol ithal ettiği kaynakları çeşitlendirme çabası içine girdiyse de oldukça sınırlı bir düzeyde kaldı. Öte yandan Sovyetler Birliği'nin 1991'de dağılması ve Kafkasya ve Orta Asya'da yeni devletlerin kurulması ile Türkiye'nin önünde bu bölgelere ilişkin olarak yeni olanaklar açıldı. O dönemde bu ülkelerle olan ortak dil, kültür, etnik ve dinsel bağların iyi ilişkilerin gelişmesinin temelleri olduğu sık sık vurgulandı, diğer yandan, bu bölgede olası bir İran etkisinden korkan ABD de Türkiye'nin bu bölgede aktif rol oynaması ve bir model olması fikrini destekledi.

Bu çerçevede Türkiye bölgenin petrol ve doğal gaz kaynaklarına da ilgi göstermiş, Ankara hem petrolün üretiminde hem de taşınmasında rol almak istemiştir. Bu isteğin arkasında yatan nedenlerden birisi siyasi ve stratejik nedenlerdi. Açık denizlere kıyıları olmayan bu ülkelerin petrolünün Türkiye'den dünya piyasalarına ulaşması Ankara'ya göre bir yandan bu ülkelerin bağımsızlıklarını pekiştirmek ve Rusya'ya olan bağımlılıklarını azaltmak, diğer yandan ise, Türkiye'nin bölgedeki ağırlığını arttırmak açısından önemliydi. Ayrıca böyle bir boru hattı Türkiye'ye getireceği maddi kazanç yanında Türkiye'nin Orta Doğu petrollerine ve Rus doğal gazına olan bağımlılığını azaltabilirdi.

Ankara bu çerçevede Bakü-Ceyhan petrol boru hattı projesini ortaya attı. Daha 1992 yılında Ankara'da toplanan Türki devletler zirvesinde bu konu gündeme getirildi. Ancak Ankara'nın diplomatik çabaları

asıl 1995 yılında yoğunlaştı. O zamanki başbakan Tansu Çiller bu konuyu hükümetinin en önemli iki dış politika hedefinden birisi yaptı.⁴ O zamandan bu yana hep aynı yoğunlukta olmasa da Ankara bu amacını gerçekleştirmek için uğraşırken, ana boru hattı ile ilgili karara henüz varılmadı.⁵

Kısacası uluslararası sistemdeki değişiklikler Türkiye'nin coğrafyasında çeşitli fırsatlar ve kısıtlar yarattı. Türk dış politikası ise halen bu değişimlere uyma süreci içinde. Kesin olan tek şey ise Türkiye'deki siyasi ve askeri elitin bu değişimleri algılayış ve değerlendirilme biçiminin sonucunda Türkiye Orta Doğu

bölgesini artık gözardı edemeyeceği bir noktaya gelmiş görünmektedir.

Dipnotlar

¹ Yiyecek ve ilaç başından beri ambargonun dışında tutulmuş, ancak Irak'ın petrol satamaması özellikle yiyecek ve ilaçta dışa bağımlı olan Irak'ın durumunu zorlaştırmıştır.

² "İnsani amaçlı petrol" anlaşmasının süresi Aralık 1997'de bitecektir. Irak 1997 yılında procedural sorunlar yüzünden meydana gelen gecikmeleri eleştirerek, BM Genel Sekreterliği'ne 1998 yılı için aynı koşullarda anlaşma yapmayacağını bildirmiştir.

³ Türkiye'nin Körfez Savaşı Kuzey Irak politikası için bkz. Mahmut Bali Aykan, "Turkey's Policy in Northern Iraq, 1991-95," Middle Eastern Studies, Vol.32, No.4, 1996.

⁴ Diğerleri Türkiye'nin AB ile Gümrük Birliği anlaşması imzalamasıydı.

⁵ Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için bkz. Meliha Altunışık, "Turkey and the Changing Oil Market in Eurasia" in L. Rittenberg (eds) The Political Economy of Turkey in the Post-Soviet Period Westport, CT. Greenwood Publishing Company, Şubat 1998.

Globalleşme ve Türkiye'nin Balkan Ekonomi-Politikası

Nurcan Özgür (*)

A) Globalleşme ve Dış Politikada Ekonomik Faktörün Önemi

Yaşamın farklı yönlerinde değişik tepkisel görünümler çağrıştıran globalleşme olgusu bu çok yüzlülüğü bağlamında çeşitli zeminlerde ele alınabilir. Devletlerin dış politika oluşumları çerçevesinde globalleşmenin etkisini incelemek hedeflendiğinde ve uluslararası politika kuramının gelişim seyrinde devletin temel aktör olduğu inancının yaygın paylaşıldığı döneme uzanan bir geri-perspektif çizildiğinde, globalleşme olgusunun devletler açısından ortaya çıkardığı en önemli sonucun, bizzat devletin kendi varlığının sorgulanması, yeniden şekillendirilmesi ve yeni bir hak/görev parametreleri ile donatılması şeklinde belirttiği sonucuna varılabilir.¹ Ancak bu konunun, bu çalışmayı her bakımdan oldukça aşan, çok karmaşık ve iç içe girmiş boyutlar içerdiği ortadadır. Bu nedenle, doğrudan: "Globalleşme devlet aktörünün dış politika boyutunu nasıl etkiledi? sorusuyla başlanabilir.

Cevap arayışına devletin dış politika çıktılarının konumsal dağılımı ile girilirse, globalleşmeyle birlikte sistem düzeyinde uluslararası güç kompozisyonundaki yeni oluşumlar bağlamında çokyönlü bağımlılığın artmasına karşın, alt-sistem kademesinde devletlerin dış politika amaç, strateji ve araç yelpazelerinde seçenek ve öncelik sıralamasında çeşitlenme gözlemlendiği söylenebilir.

Güncel devlet dış politikasının temel amacı hâlâ varlık ve bütünlüğünü güvenlik altında tutmak olsa

da, tek başlarına varlık, bütünlük ve güvenlik amaçlarının içeriği salt askeri veya siyasi olmaktan çıkmış ekonomik ve toplumsal nitelik kazanmıştır. Güç, askeri karakterinden çok, ekonomik, kültürel, teknolojik özellikleri ile galibiyet unsuru sayılır hale gelmiştir. Bunun yanında askeri güç bir diplomasi aracı olarak değer kazanmaya başlamıştır. Savaş olgusu sorun çözücünden çok, diplomasinin psikolojik aletleri arasına girer olmuş, kamuoyunun kendi kaderini belirleme

hakkının bilincine varması ile eskisine nazaran kolayca başvurulamayan "çıkış noktası" olmuş, siyasi ve özellikle ekonomik dış politika araçları gerek statükoyu korumada, gerekse statükoyu kendi lehine düzenleme girişimlerinde tercih edilmişlerdir.

Özellikle iki kutupluluğun çemberinin parçalanmasından sonra mikro ölçek-

lerin, alt sistemlerin belirleyicilik konumlarında ağırlık kazanmaları, aktör devletlerin dış politikalarında sayıca daha çok, daha çeşitli, daha karmaşık ve türlü boyutlarda etken ve koşulları dikkate almaları gereğini doğurmuştur. Bu çerçevede güç, güçlü olmak salt ülkesel veya askeri değil, öncelikle ekonomik ve büyük ölçüde buna bağlı olan teknolojik düzeyde anlam kazanmaya başlamıştır. Çünkü askeri güçte insani boyut kendi ölçeğinde özgün önemini nispeten korumakla birlikte, askeri endüstri kompleksi olgusu çerçevesinde askeri gücün düzeyini belirlemede ekonomik ve ona bağlı bilgi-üretim faktörleri nispi öncelik kazanmışlardır. Tabii, burada ekonomik faktörün etkin olabilirliliğinin de diğer yandan siyasi veya askeri yöntemlerle sağlanan güvenlik ortamı gerektirdiği gözardı edilmemektedir. Ancak bu iki dış politika boyutunun güncel uluslararası ortamda yaşamsal besinini ekono-

Globalleşmenin belki de en acımasız yüzü, gelişmişlik seviyeleri ile varlık ve bütünlüklerini sürdürme mücadelesi içinde bulunan uluslararası politika aktörleri arasında Hayekçi piyasa mantığıyla biçimlenmiş "McDonnalds, Coca-Cola..." değerlerini her tarafa bulaştırma eğilimidir.

(*) Arş. Gör., İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü

miden aldıkları, ekonomik bağılılığın veya mağlubiye-
tin/galibiyetin, bir aktörü kolayca siyasi/askeri bağımlı-
lık, mağlubiyet veya galibiyete sürükleyebildiği orta-
dadır.

Globalleşmenin belki de en acımasız yüzü, eşitsiz gelişmişlik seviyeleri ile varlık ve bütünlüklerini sürdürme mücadelesi içinde bulunan uluslararası politika aktörleri arasında Hayekçi piyasa mantığıyla biçimlenmiş "McDonalds, Coca-Cola..." değerlerini her tarafa bulaştırma eğilimidir.³ Kendisine global niteliğini kazandıran ise bu görevini, salt devletlerarası düzeylerde değil, farklı, çok ve karmaşık güç merkezleri, şirketler, örgütler, finans kuruluşları gruplar vs. arasında ördüğü düzenli ve devingen global ilişkiler/bağlarla gerçekleştirme stratejisidir. Bu stratejinin motoru salt yekpare devlet-aktör değil, her biri kendi ulusal ve ulusallüstü etkinlik, önem ve otonomi kapasitelerine sahip sayısız birimlerden oluşmaktadır.⁴ Birçok küreselleşme kuramcısının hemfikir oldukları nokta ise küreselleşme ile başlayan sosyo-ekonomik süreci dikkate almayan aktörlerin politikalarında başarısız kalacakları hususudur. Bu bağlamda, özgün jeopolitik konumu ile Türkiye'nin bir yanda pazarın küreselleştiği bir dünya, diğer yanda alt-kimliklere ayrılmış iç ve dış bölgesel alt-sistemler arasında birliktelik, uyum sağlama durumunda kaldığı söylenebilir. Bu çerçevede Balkanlar ikinci derecede küresel sistemdeki süreçlerden etkilenen ve aynı zamanda mikro-sistemlere parçalanmış bir alt-sistem olma özelliğiyle uygun inceleme zemini oluşturmaktadır.

Bu irdeleme süjesi bağlamında Türkiye'nin Balkan alt-sisteminde ekonomi politikası ele alınacak ve bölge ekonomisi içerisinde taşıdığı ağırlıkla Türkiye'nin genel bölgesel politikasına etkisi ve içerdiği olanaklar tartışmaya çalışılacaktır.

B) Türkiye'nin Balkan Politikasında Ekonomik Unsurun Yeri

Eğitilmiş nüfus, son yıllarda bakımsız da kalsa yaygın ve nispeten gelişmiş bir altyapı, işlenmemiş doğal kaynakları, "Avrupalı" olma iradesi, jeopolitik konumları ve çok yönlü henüz yeterli ölçüde, tatmin edilmemiş yatırım, ithalat tüketim talebi barındıran ekonomik yapılar sunan Balkan ülkeleri Türkiye açısından kolayca kendi lehine dönüştürebileceği yatırım ve pazar olanakları taşımaktadırlar. Bu olanakların kullanımı, Türkiye'nin Balkan ekonomi-politiğini saptama sürecinde, kendisi, bölge ülkeleri, uluslararası alanın "baş aktörleri" gibi çeşitli açılardan dış ticaret, yatırımlar, dış ekonomik yardımlar vb. etkenleri "mat-

ris ilişkileri" bağlamında değerlendirmeye gereklilik arz eden bir konu oluşturmaktadır.

1) Türkiye'nin Balkan Ekonomisinde Yeri

Herşeyden önce ABD, Almanya, İtalya, Fransa, İngiltere, Japonya, Rusya gibi ülkelerin başlıca ticari partneri oldukları Türkiye'nin dış ekonomik ilişkilerinde Balkan ülkelerinin gereken konumda olmadıkları söylenebilir.

1996-97 dönemleri dikkate alındığında, *ticari ilişkilerin* en gelişmiş olduğu Bulgaristan, Romanya ve Yunanistan "En Çok İthalat Yapılan Kırk Ülke" listesinde sırasıyla 27., 24. ve 30., "En Çok İhracat Yapılan Kırk Ülke" listesinde ise 30., 13. ve 25. sırayı işgal etmektedirler. Bu üç ülke dışında kalan ülkeler ise marjinal partnerleri kapsayan "diğer" grubuna dahil olmuş bulunmaktadırlar.⁵

Balkan ülkelerinin dış ticaret bilançolarında Türkiye'nin diğer ekonomik rakip sayılabilecek ülkelere kıyasla yeri tartışıldığında da bazı coğrafi, kültürel, siyasi, tarihsel avantajlarına rağmen olması gereken konumun altında kaldığı söylenebilir (Tablo 1,2).

Tablo 1 ve 2'de görüldüğü üzere Türkiye'nin kendi ekonomik çapında bölgeye yönelik belirli bir dış ticaret hacmine sahip olması ile birlikte, bölgede ekonomik politikalar yürüten diğer aktörlerle kıyaslandığında sayısal ölçüler bağlamında yetersiz ve Romanya, Bulgaristan ve 1996 rakamları ile nispeten Arnavutluk'ta yoğunlaşmış, diğer ülkelerde ticaret alanında varlığı ölçülemeyecek kadar zayıf bir mevcudiyeti olduğu görülmektedir. Verilerde, Türkiye'nin, nispeten daha istikrarlı ve büyük pazarlar sunan Romanya ve Bulgaristan'la ticari ilişkilerinde daha aktif olduğu, daha sınırlı piyasa kapasitesi olan bölge ülkelerine ise daha az ilgi gösterdiği dikkati çekmektedir (Tablo 1,2). Gene Tablo 1'de sunulan bölge ülkelerinin dış ticaretlerinde, Türkiye'nin genelde (var olan veriler çerçevesinde), ihracat eden değil, ithal eden partner olduğu göze çarpmaktadır. Öyle ki, Bulgaristan ve Arnavutluk'un Türkiye'ye yönelik ihracat oranlarında 1993-96 döneminde sırasıyla %2.4 ile %4.8'lik bir artış gözlenirken, Türkiye'den ithalat oranlarında azalma (Romanya) ya da düzeyini koruma (Bulgaristan, Makedonya) eğilimi hakim olmaktadır. Sadece Arnavutluk'un ithalat oranında %1.1'lik bir artış meydana gelmiştir. Bulgaristan ile ilgili olarak benzer, negatif dengeler Yunanistan ve İtalya açısından da söz konusu iken, Arnavutluk dış ticaret dengesinde Yunanistan'ın lehine, diğer partnerlerin ise nispeten aleyhine bir değişime yaşanmıştır (Tablo 1).

Tablo 1: Balkan Ülkelerinin Başlıca Dış Ticaret Partnerleri ile Karşılaştırmalı İthalat/İhracat Değerleri (%)

Ülkeler	Yıl	İ/E	ABD	Almanya	İtalya	Fransa	Rusya	Yunanistan	Türkiye
Bulgaristan 1*	'93	İ	3.9	11.9	4.7	2.5	30.2	3.6	1.8
		E	3.4	6.6	5.9	2.5	13.5	6.1	5.4
	'96	İ	2.2	10.8	6.1	3.1	28.4	3.8	1.8
		E	2.2	8.8	10.0	2.6	9.8	6.8	7.8
Romanya 2*	'93	İ	7.6	21.1	12.6	10.4	15.6	-	3.0
		E	1.4	14.3	8.3	4.5	4.5	-	5.7
	'96	İ	3.8	17.1	15.6	5.0	12.6	-	1.9
		E	2.3	18.1	16.7	5.6	2.0	2.3	5.0
Arnavutluk 3*	'93	İ	2.5	12.4	31.2	8.7	-	18.5	3.0
		E	3.7	4.3	41.0	1.8	-	18.0	1.4
	'95	İ	0.3	4.6	37.9	-	-	26.8	4.1
		E	3.4	6.1	51.5	-	-	9.9	6.2
Bosna-Hersek 4*	'93	İ	Savaş nedeniyle bu yıla ait net veriler saptanamamıştır						
		E							
	'96	İ	1.1	12.3	15.6	-	-	-	-
		E	12.3	14.4	10.1	-	-	-	-
Hırvatistan 5*	'93	İ	2.7	21.2	18.9	-	5.6#	-	-
		E	2.1	22.9	21.2	3.4	4.4#	-	-
	'96	İ	2.7	20.6	18.2	-	3.2#	-	-
		E	2.0	18.6	21.0	1.9	3.8#	-	-
Yunanistan 6*	'93	İ	3.7	16.9	14.0	7.9	2.3	-	-
		E	4.6	24.4	12.0	6.4	2.2	-	-
	'95	İ	3.2	16.5	18.8	8.1	2.7	-	-
		E	3.2	22.3	14.0	5.5	2.4	-	-
Türkiye 7*	'93	İ	11.4	15.4	8.7	6.6	5.2	-	-
		E	6.4	23.8	4.9	5.0	3.3	-	-
	'97	İ	8.7	15.8	9.5	6.4	4.3	0.8	-
	" "	E	8.0	20.7	5.1	4.5	7.8	1.0	-
Makedonya 8*	'94	İ	3.5	16.8	11.3	-	2.7	-	3.3
		E	3.2	12.6	10.5	-	6.4	-	3.4
	'95	İ	3.6	16.5	10.4	-	3.6	-	3.2
		E	2.5	12.7	9.8	-	7.2	-	3.2

İ) İthalat E) İhracat #)Eski Sovyetler Birliği ülkelerinin tümüne ilişkin yaklaşık 2/3'ü Rusya'ya ait sayılabilir. " ") Ocak-Ağustos 1997 dönemine ait.

Kaynaklar: 1*) 1996 hk.: EİÜ, *Country Report: Bulgaria*, 3th quarter 1997, (UK:1997), s.31 ve 1993 /3*) hk.:: EİÜ, *Country Report: Bulgaria, Albania 1996-97*, (UK:1997), s.37; 2*) EİÜ, *Country Profile: Romania 1997-98*, (UK: 1997), s.42; 4*) EİÜ, *Country Profile: Bosnia and Herzegovina 1997-98*, s.22; 5*) EİÜ, *Country Profile: Croatia 1997-98*, s.58; 6*) EİÜ, *Country Profile: Greece 1996-97*, s.58 ve Hellenic Foreign Trade Board, *Greece*, (Athina: 1997); 7*) DEİK, *The Turkish Economy by Figures*, May 1996; 8*) A. Jikov, V. Kandikyan, "Nadvorešno-Ekonomskite Odnosi vo Makedoniya vo Tranzitsioniyot Period", Friedrich Ebert Stiftung, *Ekonomskata Tranzitsiya vo Makedonia Bugaria*, (Skopje, 1997), s.38.

Bununla birlikte, üstte, resmi verilere göre çıkarılan bu sonuçlar, bölge pazarını paylaşan farklı taraflarca şüpheyle karşılanmakta, gerçeği yansıtmadıkları ileri sürülmekte ve farklı değerlere tabi tutulmaktadır. Bu konuda ileri sürülen açıklamalar, bölge ülkelerinin ithalatlarını gerçekleştiren kişilerin, 1989 sonrasında yeni yeni yetişen küçük "bavul" tüccarlarının olduğu, bu yoldan mal akışının kayıt dışı kalabildiği ve 1994-95'lere dek gümrük düzenlemelerinin sağlıklı bir denetimin altına alınmadığı şeklindedir.⁶ Bu açıklamalar, Türk, İtalyan, Yunan menşeli mallar-

la dolu olan bölge pazarları ile ilgili resmi kayıtlarda Türkiye'nin veya Yunanistan ve İtalya'nın neden negatif dış ticaret dengelere sahip göründüklerini de kısmen ortaya koymaktadırlar. Türkiye açısından bu mübadele şekli nispeten aynı hızıyla devam ederken, AB ile Avrupa Anlaşmaları'nın imzalanması ve Alman, İtalyan, Yunan vs. kökenli ticaret firmalarının bölgeye girmesi ile AB üyesi ülkeler açısından dikkate değer bir azalma yaşanmıştır.

Ancak genel olarak, bölge ticareti ile ilgili istatis-

tikler konusunda resmi ve gayri resmi düzeyler arasında ciddi tutarsızlıkların var olduğunun dikkate alınma gereği bulunmaktadır.

Tablo 2. Türkiye Balkan Ülkeleri ile Dış Ticareti (000,\$)

Ülkeler	1993		1995	
	İthalat	İhracat	İthalat	İhracat
Bulgaristan	243.244	86.217	287.227	112.142
Romanya	300.775	151.653	257.615	225.082
Yunanistan	120.461	118.129	158.615	141.938
Arnavutluk	1.768	38.015	777	41.447
Hırvatistan	16.029	14.376	7.652	15.017
Makedonya	17.593	33.761	31.546	49.921
Slovenya	45.875	30.209	24.379	19.928
Bosna-Hersek	788	2.292	127	5.839

Kaynak: Turan Aydın, *Bosna Hersek Dosyası*, (İstanbul, Şubat 1996)

Benzer bir durum, bölge ülkelerine yönelik Türk yatırımlarının ölçü ve dağılımlarına ilişkin istatistiklerde de gözlemlenmektedir. Ancak var olan rakamlar genelinde tartışıldığında, yatırımlar alanında da Türkiye'nin gereken etkinlikte olmadığı dikkati çekmektedir. Örneğin, 1997 rakamlarıyla Türkiye'nin *Bulgaristan*'da toplam yatırım tutarı 2.4 milyon dolar iken, firma sayısı bazında 1.626 Türk firması tarafından temsil edilmekte⁷ ve bu iki grupta sırasıyla 6. ve 10. ülke durumundadır.

Gene, 1997 itibarıyla 300.000 Arnavut'un illegal biçimde çalıştığı⁸, *Arnavutluğa* en çok yatırım yapan 2. ülke olan Yunanistan, 1993-94 dönemi itibarıyla Arnavutluğa ağırlıklı olarak Karadağ-Yunanistan arasındaki Kuzey-Güney Koridoru, ilave sınır kapılarının açılması ile taşımacılığa yöneltilen⁹ 1 milyar 331 milyon drahmi tutarında 16 yatırım projesi uygulamaya koyarken Türkiye'nin buraya ilişkin yatırımları ile ilgili verilere ulaşılmamaktadır.

Polonya'dan sonra Orta-Doğu Avrupa'nın ikinci büyük pazarı olan *Romanya*'da Aralık 1996 tarihi itibarıyla yabancı yatırımlar 2.2 milyar dolara ulaşmıştır¹⁰. Bu miktar bazında, Banca Turco Roma'nın verilerine göre Türkiye, yabancı yatırımlar arasında firma sayısı bakımından Almanya ve İtalya'dan sonra %8'lik bir oranla (4818 şirket) üçüncü, sermaye yatırımları açısından, kayıtlı 109.2 milyon dolarlık sermaye ile, yani %4.9 sermaye oranıyla Güney Kore,

Almanya, İtalya, ABD, Hollanda, Fransa ve İngiltere'den sonra sekizinci sırada yer almaktadır.¹¹

Keza, Türkiye'ye tarihsel ve kültürel değerleri ile en eski ve en yakın partner olarak bakan¹², iki ülke arasında işbirliği, yatırım ve ticaretin geliştirilmesi yönünde sık sık teklifler sunan¹³ *Makedonya*'da 1994'te toplam 19.1 milyon doları bulan yabancı yatırımların %2'si Türkiye'ye aittir. Yatırımların %58'ini İtalya sağlamış bulunmaktadır.¹⁴

Yunanistan ile var olan siyasi ilişkilerin doğrudan ekonomik ilişkilere yansıtıldıkları dönüşümlüğünde ise, burada yatırımlardan söz etmenin (sentetik) zorluğu öne çıkmaktadır. Konuya Bosna-Hersek ve Hırvatistan açısından bakıldığında, savaş nedeniyle, yatırım, işbirliği ve ticaretten çok, ekonomik yardım projeleri ağırlık kazanmaktadır. Bu çerçevede önerdiği yardım bağlamında, Avrupa Komisyonu, ABD, Japonya, Hollanda ve Dünya Bankası'ndan sonra 6. yardım yapan ülke olan Türkiye, Bosna-Hersek'in Yeniden Yapılanma Programı çerçevesinde 80.50 milyon dolar yardımda bulunacağını vaatmiş, 1991-95 döneminde bunun 30 milyonunu, geri kalanın yarısını da büyük kısmıyla çekinceli (tavizli) kredi olarak sunmuştur¹⁵. Savaş sonrasında gerek Bosna-Hersek, gerekse Hırvatistan'da geniş yatırım potansiyeli olmakla birlikte, Türk girişimcilerinin bu yönde herhangi bir somut, uygulamaya konmuş girişiminden henüz haberdar olunamamıştır.

1989 sonrası geçen dönem içerisinde Türkiye ile en gelişmiş ekonomik ilişkiler düzeyine ulaşan Balkan ülkesi Romanya olmuştur. İki ülke ticaret hacminde (ihracat ve ithalat bazında) 1991-92 yılları arasında ihracatta %73,5, ithalatta da %29 oranında artışlar yaşanırken, 1996 yılında her iki artış orana %3,6 civarında gerçekleşmiştir. Şubat 1997 itibarıyla Türkiye, Romanya'nın ithalatında Almanya, İtalya, Rusya, Fransa, G.Kore, ABD, Avusturya, İngiltere, Macaristan, Hollanda, İran ve Ukrayna'dan sonra 13'cü, ihracatında ise Almanya, İtalya ve Fransa'dan sonra 4'cü sırada yer almıştır¹⁶. Dış ticaret dengesi bakımından ise, 1996 yılında Türk tarafından ithalatın %58 oranında artması, ihracatın ise %6.7 azalma sonucu iki ülke arasındaki ticaret dengesi genelde Türkiye'nin aleyhine biçimlenmiştir. Dengedeki bozulmanın başlıca sebeplerinden biri, 1995'te Romanya'nın AB dışındaki ülke ürünlerinin gümrük tarifelerini yükseltmesi olmuştur. Gene, bazı AB ürünlerine uygulanan kısıtlamaların kaldırılması ile AB'nin payında meydana gelen yaklaşık %50'lik nispi artış. Romanya'nın toplam ticareti içinde 1994'te %18,3 olan KEİ ülkeleri payı-

nın 1995'te oransal olarak %12.7'ye düşmesinin belirleyici sebeplerinden biri olmuştur.¹⁷ Aynı dönem içerisinde, petrol ve doğal gaz enerjisi bakımından Orta-Doğu Avrupa'nın en büyük kaynağına sahip olan Romanya'da (217 milyon ton petrol ve 452 milyar metre küplük rezervler) en büyük enerji yatırımlarını üstlenen Sheel, Amoco, Enterprise, Oil, Canadian Occidental şirketleri 25 yıllık imtiyazlar ve vergi teşvikleri almışlardır.¹⁸

Türkiye ile Romanya arasında imzalanan Serbest Ticaret Anlaşması ile AB'ye tanınan tavizler karşılıklı olarak yansıtılırken, diğer yandan tarafların yükümlülükleri arasında ekonomik denge sağlanmasına özen gösterilmiş ve haksız rekabetin önlenmesi, ödemeler,

iç vergilendirme, devlet tekelleri, yapısal uyum ve kurumsal düzenlemelere ilişkin hükümler dahil edilmiştir. Anlaşmada Türkiye, Romanya'ya karşı uyguladığı Anti-damping vergilerini iyiniyet ilkesi çerçevesinde gözden geçireceğini ifade ederken, romanya,

İç siyasal istikrarsızlık ve onun sonucu hükümet politikalarında yaşanan tutarsızlıkların en etkili olduğu 1993 sonrası dönem olmuştur.

işlenmiş tarım ürünlerine ilişkin olarak AB'ye uyguladığı gümrük vergisi rejimini Türkiye'ye yansıtacağını taahhüt etmiş, iki taraf Harmonize Sistem ve Kombine Nomenklatür'ün Anlaşma'nın ek protokol maddelerine etkilerinden kaçınacakları ve Menşe Protokolünün uygulamasına ilişkin çabalarda bulunacakları konusunda hemfikir olmuşlardır. Anlaşma ile her türlü miktar kısıtlamalarının, eş etkili önlemlerin ve gümrük vergilerinin türlerine göre 1998 ve 2002 yıllarına kadar aşamalı olarak kaldırılması, iki ülke arasındaki 670 milyon dolar olan ticaret hacminin iki katına çıkarılması öngörülmüştür. Daha az olmakla birlikte benzer başarı Bulgaristan ile ekonomik ilişkilerde de görülürken, diğer Balkan ülkeleri ile ilişkiler hakkında kağıt üstünde kalmış iş konsey protokolleri, proje önerileri, anlaşma metinleri dışında tatmin edici bilgiye ulaşılamamaktadır. Neticede, Makedonya, Hırvatistan, Bosna Hersek, Yugoslavya, nispeten Arnavutluk ve Yunanistan ile ekonomik ilişkiler, Türkiye'nin bölge ekonomi-politiğinde bulunmaları gereken yerin oldukça altında yer almaktadırlar. Bu devletlerden birçoğu ile, Arnavutluk'la imzalanan 1992 Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunmasına İlişkin Anlaşma, 1994 Çifte Vergilendirmenin Önlenmesine İlişkin Anlaşma, 1995 Bosna-Hersek ile Ticaret ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması, Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Çifte Ver-

gilendirmenin Önlenmesine İlişkin Anlaşmalar¹⁹, Romanya ile 1991 Yatırımların Karşılıklı Korunması ve Teşviki Anlaşması, makedonya ile 1993 Turizm Alanında İşbirliği Anlaşması²⁰, Dostluk, İşbirliği, İyikomşuluk vs. türünden akitler imzalanmış, ancak aşağıda bir kısmına değinilecek çeşitli sebeplerden dolayı uygulamaya koyulamamışlardır.²¹

2) Türkiye'nin Balkan Ekonomi-Politikasını Etkileyen Faktörler

Türkiye'nin coğrafi olarak kendisine bu denli yakın olan, Avrupa ile Karadeniz Havzası ekonomilerinin eklemlenebileceği kavşak işlevi barındıran ve ekonomik öncelikler bakımından sürekli artan önem taşıyan²², bölge veya uzak Batı Avrupa ülkeleri tarafından Batı'ya entegre edilmeye çalışılacak derecede ekonomik açıdan önemsenen Balkanlar ekonomisine katılım ölçüsünü belirleyen iç ve dış çeşitli etkenler bulunmaktadır. Bu bağlamda, şöyle bir tasnif yapılabilir:

a) İç Etkenler

- İç siyasal istikrarsızlık ve onun sonucu hükümet politikalarında yaşanan tutarsızlıkların en etkili olduğu 1993 sonrası dönem olmuştur. Bu tarihten itibaren tekrar tekrar süregelen hükümet değişimleri dış politikalarda kararlılığı, sürekliliği ve tutarlılığı olumsuz etkilemektedir.

- Üstteki sebebe bağlı diğer bir idari problem de, bölgenin yeterince tanınmaması ve bölgeye dönük belirlenmiş politika ve stratejilerin olmamasına dayanmıştır. 1989 reformlarından sonra bölge halkları arasında iletişimin yaygınlaşması, söz konusu kamuoylarının birbirlerini sansürlü tarih ders kitaplarının dışında bizzat yakından tanıma imkanı sağlamış ve ikili ilişkilerde önemli teşvik unsuru oluşturmuştur. Bununla birlikte ülkelerarası sicil toplum ilişkilerinin henüz kurulmamış olması, üst kademelerden merkezden salık verilen güvensizlik ve önyargıların canlanmasına verimli ortam sağlayabilmektedir.

- Devlet teşvikleri, dış yatırım, ticaret ve yardımlarla ilgili içi ve dış, ikili ve çok taraflı siyasi ve normatif tabanın oluşturulmamış olması veya yetersiz kalmasının altında yatan diğer önemli bir sebebin de gümrük tarifelerinde indirim anlaşmaları, bölgeye yönelik yatırımlarda bölge devletleri ile yatırımların teşvik edilmesini sağlayacak güvence, vergi muafiyet veya indirimlerinin sağlanması konusunda yeterli gayretin gösterilmemesine dayandığı söylenebilir. Özellikle, uzun yıllar boyunca, egemen dış politika mantalite-

sinde ekonominin siyasal zemini hazırlama gereğinin dış politika kadrolarının sorumlulukları arasında görülmemesi veya göz ardı edilmesi ile sık sık hükümetlerin dış politika karar alıcılarını çoğu zaman dışlayan icraatlarına terk edilmesi, dış ekonomik politika oluşumunu engelleyici etkide bulunmuştur.

- Özellikle de, Balkanlar'a genelde salt kültürel ve tarihsel, yeni dönemde bir de askeri perspektifle bakma alışkanlığının yerleşmiş olması, Türkiye'nin bölgesel ekonomik gelişimi ile ilgili problemlerin arka plana itilmesine yol açmıştır. Bu nedenle, 1989'dan sonra bölge ekonomilerinde ortaya çıkan birçok olanak yeterince değerlendirilememiş. Balkanlar'a resmi bakış açısında etnik, dinsel ve tarihsel unsurlar hakim olmuştur. Türk hükümetleri, bölgeye yönelik bilinçli bir ekonomi-siyasi-askeri sentezli politika gereğini, ancak Almanya, İtalya, ABD, Japonya gibi ekonomik, dolaşısıyla siyasi ve gittikçe ekonomik güce paralel gelişen askeri güç odaklarının bölge piyasasına yerleşmesinden sonra görebilmişlerdir. Dolayısıyla, şu ana kadar elde edilen yetersiz başarılar, hükümetlerinin desteği olmadan, hükümetleri tarafından himaye edilen Alman, İtalyan, Fransız vs. rakipleri ile mücadele etmek durumunda kalan küçük ve orta çaplı girişimcilerin çabaları sonucu elde edilmiş, kısa vadede talep artışı, istihdam, işbirliği olanakları gibi bazı avantajlar sağlamakla birlikte, genelde uzun dönemde sağlıklı neticeler vaatetmeyen "bavul ticareti" ile sınırlı kalmışlardır.²³

- İdari platformdan ayrı olarak özel müteşebbislerin, özellikle de büyük ölçekli olanların, geniş ve de-

vamlı çoğalan talep piyasalarını, doğal kaynakların ve emek gücünün nispeten ucuz olduğu, mensup oldukları devletin siyasal desteğinin belirgin olduğu pazarları tercih etmeleri, büyük sermaye akımının Orta Asya ve Kafkaslar'a yönelmesine ve Balkanlar'a akan kaynağın çoğunlukla küçük veya orta düzeyde kalmasına yol açmıştır.

Genel hatlarıyla sıralanan bu içsel etkenlerin az veya çok oluşumunu etkileyen, biçimlendiren ve varlık ile yokoluşlarının çerçevesini saptayan birçok coğrafi,

siyasi, etnik, tarihsel vs. dışsal faktörün var olduğu söylenebilir.

b) Dış Etkenler

Türkiye'nin Balkanlar'da ekonomik etkinliğini belirleyen dış etkenler

i. Bir uluslararası aktör olarak Türkiye'ye ilişkin olanlar ve

ii. Bölge devletlerin özelliklerine ilişkin olanlar

şeklinde iki gruba ayrıştırılabilir. Bunlardan, Türkiye'nin dış politika ortamına ilişkin olanlar (jeopolitik konum, komşular, dış politika hedef ve yaklaşımları, ittifakları, alt sistemde rolü ve yeri vs.) ilk kategoriye, Balkanlar alt sistem aktörlerinin tarihsel, etnik, dinsel, siyasi, ekonomik, kültürel özellikleri ile dış politika amaç ve stratejileri vb. kriterler ikinci kategoriye dahil edilebilir. Bu iki kategori sık sık neden-sonuç ilişkisinde iç içe örülebildiğinden dolayı, dış etkenler, mümkün olduğunca bu iki kategori arasında var olan nedensel bağlantı koparılmadan açıklanmaya çalışılacaktır. İlk önce somut, bölge devletlerine ilişkin dış etkenler üzerinde durulabilir.

Bu çerçevede, bölgede siyasi ve alt-kültür entegrasyonlarında yaşanan istikrarsızlıkların özel teşebbüslere güvensizlik aşıladıkları, caydırıcı rol oynadıkları ve girişimcilerin mensubu oldukları devletin desteğine gereklilik doğurdıkları söylenebilir. Öyle ki, bölge ülkelerinde var olan olumlu veya olumsuz tarihsel önyargılar ve sınıraşan alt-kültürel uzantılar, girişimleri olumlu veya olumsuz etkileyebilmektedir. Örneğin,

Bulgaristan'da bilinen sebeplerden dolayı önceki yıllarda daha güçlü olan olumsuz tarihsel önyargılar Türk sermayesinin girişini zorlaştırırken, aynı ülkede Almanya'ya yönelik olumlu tarihsel önyargılar Alman sermayesinin girişini kolaylaştırmıştır. Bu bağlamda, Türkiye açısından Romanya, Makedonya, Bosna Hersek, Hırvatistan, Arnavutluk ve son yıllarda kamuoylarının yakınlaşması ile birlikte artan biçimde Bulgaristan olumlu bir görünüm arz etmektedir. Buna karşılık, gene bilinen sebeplerle Yugoslavya ve Yunanistan Türkiye'ye yönelik olumsuz yaklaşımları ile tanınır. Burada Arnavutluk farklı bir örnek olay sergilemektedir. Arnavutluk, Kuzey Epir ve Arnavut mültecileri ile ilgili ciddi sorunlara rağmen, burada var olan Yunan azınlığı ile ortaklaşa çalışan birçok Yunan girişimcisi eliyle Yunanistan ve İtalya'dan gelen sermayeye daha açık görünürken²⁴, Türkiye ile ilgili belirgin olumsuz tarihsel önyargılar taşımasına rağmen, iki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerin gereken gelişme düzeyine ulaşmadığı görülmektedir. Bunun kendi içerisinde ayrıca işlenebilecek birçok sebebi bulunmaktadır.

Türk girişimcilerine caydırıcı etkide bulunan bölge ülkelerinin ekonomik düzenlerine ilişkin diğer bazı sebepler, asgari sermaye kısıtlamaları, tarife sınırlamaları, teminat mevzuat kargaşası, kanun boşlukları, çek-senet kullanımının henüz yerleşmemiş olması, mal satışlarının konsinye usulü yapılması, dış yardımların genelde Vişegrad ülkelerinde yoğunlaştırılması ile Balkan ülkelerinin dış yardımlardan faydalanarak ekonomik reformlarını gerçekleştirememeleri sonucunda özelleştirme, mali sistem, iletişim ile ilgili yetersizlikler olmuştur²⁵.

Arnavutluk, Bosna-Hersek, Hırvatistan gibi uzak mesafelerde bulunan ülkelerle yapılan ticarette karşılaşılan diğer bir sorun da, Bulgaristan, Makedonya ve söz konusu ülke sınırların geçişlerinde yapılan resmi ve gayri resmi ödemelerle yükselen ulaştırma maliyetinin ürün fiyat avantajlarını zayıflatmasıdır. Bu durum, halihazırda finansman desteğinden yoksun Türk firmalarını uzak pazarlara yönelmekten vazgeçirebilmektedir.²⁶

Diğer AB üyesi devletlerin AB fonlarını kullanarak bölgede ekonomik pozisyonlarını güçlendirmeleri de, Türkiye'nin etkinlik konumunun nispi gerilemesine neden olabilmışlerdir. Bunun yanısıra, AB üyesi ülkelerle Balkan ülkeleri arasında yapılan ticari anlaşmalar (Avrupa Anlaşmaları), AB ülkelerine birçok imtiyazlar sağlayan içeriktedirler. Bölge devletleri bunlarla AB ülke girişimcilerine vergi muafiyeti/indirimi, gümrük kolaylıkları gibi ayrıcalıklar sunarken, AB dışındaki devletlere yüksek gümrük tarifeleri uygulama eğilimine girmekte veya AB girişimcilerinin tarifeleri düşünülünce/sıfırlanınca, AB dışındaki ülke-

lerin mevcut değerleri yüksek kaldığından rekabet güçleri azalmaktadır. Türkiye, Ortaklık Konseyi'nin 2/95 sayılı kararına göre, 2001 yılında, mal türlerine ilişkin birtakım düzenlemelerle ortak gümrük tarife sistemine girme durumunda olacaktır²⁷. Romanya ile gümrüklerin ise, 2001'den sonra sıfırlanması düşüncesi müzakerelere konu olmaktadır.²⁸ Ancak bu konu kapsamında henüz tamamlanmamış birçok

sorun bulunmaktadır. Bunlardan biri, Türk banka sisteminin bölge ülkelerinin çoğunda temsilcilikler açmamış olmasıdır. Bu tür temsilciliklerin açılması ekonomik ilişkilerin belirli bir düzeye gelmesini gerektirdiğinden, şu anda, Ziraat Bankası'nın sadece Bulgaristan, Romanya ve Makedonya'da açılmış üç şubesi bulunmaktadır. Banka sistemindeki bu tür aksaklıklar, ekonomik faaliyetlerde doğrudan nakit transferini zorlaştırmaktadır.

AB-Balkanlar ekseninde var olan diğer bir sorun da, Türkiye'nin AB'ye aday adayı alınmaması ile birlikte bölge devletlerinden adaylık başvurusunda bulunanlara olumlu yanıtların verilmesi ile ilgili olmuştur. Lüksemburg'dan çıkan bu sonuç, Türkiye'nin bölge devletlerinden daha alt statüye oturtulduğu izlenimini yaratmıştır. Diğer yandan, Avrupa yapılarına tam entegrasyonu yegane hedef edinen Bulgaristan, Romanya gibi bazı bölge devletleri, bölgesel düzeyde Türkiye ve Yunanistan'dan geldiğini ileri sürdükleri tehdite karşı gerçek güvencenin AB'ye tam üyelikte yattığına inandıklarından Türkiye ile AB arasında meydana gelecek bir anlaşmazlık durumunda AB'nin yanında hareket edecekleri, AB üyelerine öncelik tanımaya eği-

limli olacakları ve Türkiye ile pazarlıklarında aday adaylığına kabul edilmiş olmalarını bir koz olarak kullanmaya yatkınlık gösterebilecekleri söylenebilir.

Bununla birlikte, Yunanistan'ın AB üyesi olması, AB'ye tam üyelikte ısrarlı olan Balkan ülkelerinde kendisine Türkiye'ye nazaran nispi bir öncelik sağlamaktadır. Bu durum özellikle Bulgaristan'da daha belirgin nitelik arz ederken, Romanya'da daha belirsiz görünümündedir. Ancak, buna karşın, Türkiye'nin ABD ve İskandinavya, Akdeniz devletleri ile yakın münasebetleri ve bölgesel düzeyde askeri ve siyasal önemi, jeopolitik konumu da kendisine, Balkan ülkeleri ile ilişkilerinde AB'yle ilgili sorunları yeterli ölçüde telafi edecek bir vazgeçilmezlik ve önem kazandırmaktadır.

Yunanistan ile olan sorunların, AB üyelik tartışmaları, Almanya faktörünün bölge çıkarları ve bu bağlamda Türkiye'nin Almanya tarafından algılanma şekliyle örtüşmeleri de, Türkiye'nin bölgeye nüfuzunu zorlaştıran önemli bir dış etken konumundadır. Almanya'nın ekonomik olarak bölgeye yerleşmiş olması siyasal ve askeri etkinliğini de arttırmaktadır. Türkiye'yi bir partnerden çok, bir rakip şeklinde algılaması, Türkiye'nin bölgede ve AB'de etkinliğini yıpratmaktadır.

Son olarak da Türkiye'nin farklı ve birbiriyle özleri bakımından çatışan 4 farklı coğrafya, kültürel, dinsel ve tarihsel alan arasında yerleşmiş olması ile iç sorunlardan dolayı zaten yetersiz olan ekonomik gücünü, zengin alternatifler sundukları kadar, yüklü maliyete de neden olan farklı bölgeler arasında paylaşım durumunda kalmasının kendisini, dış ekonomik stratejide öncelikler sıralaması yapma durumunda bıraktığını belirtmek gerekir.

Bu sıralamada Balkanlar, nispeten sınırlı pazarları, etnik sorunları, siyasal istikrarsızlıkları ve stratejik olmayan doğal kaynakları ile geniş talep piyasası, stratejik enerji ve maden kaynakları, üretken ve sürekli çoğalan nüfus yapısı sunan Orta Asya, Kafkaslar ve güney sınır güvenliği, petrol meselesi, kültürel-dinsel açıdan önem taşıyan Orta Doğu'ya nazaran daha geri planda önem taşıyan bölge olarak algılanmak durumundadır. Bu öncelik sıralamasının özel girişimcilerin kar-maliyet değerlendirmeleri ile de örtüşmesi, dış girişim ve kaynak dağılımında nispi dengesizliğe yol açmaktadır.

Alt-sistem düzeyinde tartılarak, Türkiye'nin bölgede, ekonomik gücü diğer "bölge devletleri tarafından dikkate alınma durumunda sayılan" Yunanistan'ın nispeten gerisinde kaldığı izlenimi öne sürülmektedir. Ancak sistemin tümüne tepeden bir bakış, Türkiye'nin BDT devletleri, Ortadoğu ve Balkanlar'a farklı ölçülerde serpilmiş ekonomik ağırlığını belirginleştirirken, Yunanistan'ın ekonomik varlığı salt Balkan coğrafyasında ve kısmen Akdeniz bölgesinde hissedilir nitelik arz etmektedir. Bu sonuçlamanın, iki ülkenin jeopolitik ve jeokültürel özelliklerinden kaynaklanan farklı sebepleri bulunmaktadır.

Yunanistan, bütün ekonomik ve siyasal gücünü, tek bir alt-sistemin aktörleri ve benzer kültürleri arasında yerleşmiş olmanın kendisine sunduğu alternatifsizlikten dolayı, kendi güvenliği ve bölgesel politikası açısından tek alt-sistem olan Balkanlar'a ve onun Akdeniz uzantılarında yoğunlaştırırken, Türkiye, kendisine tarihsel, dinsel kültürel ve siyasal nüfuz aletleri sunan ve Balkanlar'a nazaran sistem ve alt-sistem düzeylerinde siyasal, ekonomik ve askeri bakımdan çok daha büyük stratejik önem barındıran BDT jeopolitiğine, kendi genel kapasitesi ölçüsünde, belirgin güç yoğunlaştırmasına gitmiştir. Her iki alt-sistem konjonktüründe Batı Avrupa, ABD ve Japonya'ya nazaran yetersiz kapasitede kalması ile birlikte (ki bu başta iç ekonomik kapasitesi ile ilgili bir husustur), rasyonellik açısından böyle bir öncelik sıralamasının gerçekçi bir seçim olduğu söylenebilir.

Ancak bu olgular, ekonomik yetersizliklerin siyasal düzenlemelerle maksimum ölçüde telafi edilme gayretlerinin geçmiş yıllarda yeterince gösterilmemiş

olduğu izlenimine tatminkar gerekçe sağlayamamaktadırlar. Çünkü, genelde küçük ve orta ölçekli girişimin yöneldiği Balkan ekonomileri ile Türk girişimcilere uygun koşullar, kolaylık, güvenlik ve öncelikler sağlamayı amaçlayan ikili ve çok taraflı siyasal anlaşmaların, bölge devletlerinin AB'ye aday

Balkanlar açısından bakıldığında ise, özellikle bölge devletlerinin AB'ye aday adayı olarak tanındıkları ve ekonomilerde Almanya, Fransa, İtalya, Rusya gibi devletler piyasa paylaşımını ileri aşamaya götürdükleri bir dönemde Türkiye'nin bölgesel ekonomik etkinliğini arttırmaya yönelik bir takım çabalarına pek sıcak bakmaları beklenemez.

adayı kabul edildikleri tarihten önce ve özellikle de 1991-94 döneminde yapılmaları, Türkiye'ye, uygun zamanlama sonucunda, bölgede oldukça düşük maliyetle elde edilmiş ve sağlam siyasal zemin üzerinde geliştirilmiş ekonomik potansiyel sağlayabilirdi. Güncel konjunktür koşullarında değerlendirildiğinde, bu tür bir girişimde, başarının maliyeti üstte sıralanan iç-dış etkenlerden dolayı nispeten yüksek ve daha fazla çaba gerektirir görünmektedir. Bu durumda, Türkiye'nin elinde, kendi içlerinde birçok al-

ternatif sunan birkaç genel seçenek kalmaktadır.

1. bölgede arta kalan boşlukları doldurmak;
2. yerleşmiş bulunan mevcut ekonomik-siyasal aktörlerden daha güçsüz olanlarını yerlerinden etmek, elemek veya ortallıklar kurmak ve
3. yeni siyasal, ekonomik ve askeri nüfuz kanalları yaratmak.

Bu üç seçenektan en az maliyetli birincisi görünmektedir. Bu konuda, özellikle inşaat, ulaştırma ve tarım sektörlerinde, genelde tekstil, gıda ve teknoloji alanlarında yoğunlaşmış bulunan Almanya, İtalya, ABD'nin yanısıra girişimlerde bulunulabilir ve ekonomik müteşebbise siyasal öncelik ve kolaylıklar sağlama çabasına girişilebilir. Bu konuda en önemli başarı, üstte değinilen Romanya ile 29 Nisan 1997 tarihinde imzalanan Serbest Ticaret Anlaşması olmuştur²⁹.

Güncel iç siyasal yapılarında Batı yanlısı demokratik güçlerin iktidarda olması bakımında da Balkan ülkelerinin, ilişkilerin tekrar canlandırılması için elverişli koşullarda bulundukları söylenebilir. Bu durum, özellikle Türkiye açısından olumsuz tarihsel önyargıların olduğu ülkelerle ilişkilerde özel bir önem arz etmektedir. (Bulgaristan, Yugoslavya). Şöyle ki, örneğin, Bulgaristan'da Bulgar Sosyalist Partisi'nin iktidarda olduğu dönemde parti kadrolarının kişisel ilişkileri ve dünya görüşleri bağlamında Türkiye ile ilişkilerde nispi durgunluk dönemine girilirken, Yunanistan ile ilişkilerde nispi canlanma, gelişme süreci başlamıştır. Bunu kullanan Yunanistan, AB imkanları dışında, BSP iktidarı dönemlerinde (1990-1991 ve 1994-1997) ekonomik ilişkiler alanında birçok öncelik kopartabilmiştir.

C) Sonuç Yerine

Globalleşme ortamında siyasal ve askeri politikaların başarısında ekonomik gücün belirleyici faktör olduğu söylenebilir. Her ne kadar alt-kimliklerin Dahrendorf'un vurguladığı gibi, küreselleşmeye tepkisel olarak gürültülü bir biçimde mücadele alanına dökülmesi söz konusu ise de³⁰, son kertede, alt-kimliklerin varlık, son ve biçimlerini tayin eden ekonomik alt yapıları, ekonomik boyutları olmaktadır. Ulusal ve ulusal üstü eşitsiz gelişmenin aşırı dengesiz biçimde kutuplaşması, tepkisel biçimde alt-kimlik farklılıklarına oturulmuş gerekçelendirmeler de üretebilmektedir. Tersine bir durum ise, alt-kimliklerin kendilerini sunmasını değil belki, ancak radikalleşmesini engelleyici etkide bulunmaktadır.

Bu bağlamda Türkiye'nin Balkanlar'da güçlü ekonomik pozisyonlar elde etmesi, hem siyasi ve askeri hem de bunları negatif biçimde uyarabilen etnik, dinsel ve tarihsel önyargılarla ilgili sorunlarda kendisine avantajlı pozisyon sağlamaktadır. Örneğin, bölge devletleri ile kurulabilecek ikili Serbest Ticaret Anlaşmaları'nın ekonomik ve siyasi olmak üzere iki yönlü fayda sağlayacakları söylenebilir. Bu anlaşmalar Türk girişimcilerini bölge devletlerden gümrüksüz/gümrük vergi indirimine tabi olmuş ürünler ithal etme suretiyle girdi maliyetlerini azaltmalarına ve AB üreticileriyle eşit rekabet koşullarında çalışma olanakları sağlayabilirler. Uzun vadeli siyasal sonuçları itibariyle de bu tür anlaşmalar, bölge devletleri ile Türkiye arasında karşılıklı tamamlayıcı ekonomik bağımlılık yaratarak siyasi ve alt-kimlik sorunlarının çözümünü kolaylaştırıcı etkide bulunabilirler. Ancak bu görüldüğü kadar kolay bir hedef değildir. Tepkisel bir dış politika değil, inisiyatifli, belirlenmiş, uzun vadeli bölgesel

ekonomi-politikasının oluşturulmasını gerektirmektedir. Türkiye gibi, avantajlı olduğu kadar, idaresi zor bir jeopolitiğe sahip devletler için bunu sağlamak daha da zor görünmektedir.

Balkanlar açısından bakıldığında ise, özellikle bölge devletlerinin AB'ye aday adayı olarak tanındıkları ve ekonomilerinde Almanya, Fransa, İtalya, Rusya gibi devletlerin piyasa paylaşımını ileri aşamaya götürdükleri bir dönemde Türkiye'nin bölgesel ekonomik etkinliğini arttırmaya yönelik birtakım çabalarına pek sıcak bakmaları beklenemez. Bu tür anlaşmalar için çok daha uygun bir dönem, AB'ye girme umutlarının zayıf olduğu ve üstte belirtilen ekonomik güçlerin henüz bölgeye yerleşmedikleri 1991-93 yılları olmuştur. Ancak bu dönemde bölge makroekonomilerindeki sorunlar özel girişimcileri caydırırken, hükümetler tarafından da değerlendirilmemiştir. Şüphesiz bu dönemde bölge devletleri ile ikili Dostluk ve İşbirliği Antlaşmaları, Askeri İşbirliği Program ve Anlaşmaları imzalanmıştır. Ancak bunların içeriği ağırlıklı olarak güvenliğin sağlanması ile ilgili olmuş ve görüldüğü üzere, Türkiye'nin bölgede "tehdit kaynağı" imajına karşı bölge devletlerinin güvence arayışlarını yeterli ölçüde karşılamamıştır.

Stratejik jeopolitik konumundan kaynaklanan geniş alanlara açılma potansiyeli, stratejik önemi sorunlu olmakla birlikte dinamik ekonomisi, askeri gücü ve deneyimli diplomasisi ile gene, jeopolitik konumundan kaynaklanan kültür, demokrasi, kimlik sorunlarına rağmen gerçek anlamda bölgesel güç olan Türkiye'nin, demografik, ekonomik, siyasi ve askeri açıdan kolayca hazmedilebilecek boyutlarda olan bölge devletleri tarafından "tehdit kaynağı" olarak algılanmasının doğal olduğu söylenebilir. Türkiye, ne siyasi, ne

de askeri anlaşmalarla yeterli derecede bölgeye yerleşmemiştir. Ekonomik alanda yapılan girişimler ise, çoğu zaman hükümetler, işadamları, şirketler, komisyonlar düzeyinde gerçekleştirilen oturum ve görüşmelerle sınırlı kalmış, uygulamaya yeterli düzeyde geçilememiştir.

Bu bağlamda Türkiye'nin bölgeye ekonomik olarak yerleşmesi için ne yapılabilir:

Herşeyden önce, iç ekonomik istikrarın sağlanamaması ve sorunlu bir ekonomiye sahip olmasından dolayı, Türkiye'nin, bölge pazarlarını paylaşan diğer ekonomik rakiplerin yanarı yerleşmesi, sıkı vadede, en azından iç ekonominin dengelerinin oturmasına dek oldukça zor bir

uygulama gibi görünmektedir. Çünkü, enflasyonist etkiler sonucunda pahalılaşan üretim AB fiyat endeksleri ile aynı kalite düzeyinde yeterli derecede rekabet edememektedir. Dolayısıyla, üstte vurgulandığı gibi, Serbest Ticaret Anlaşmalarının imzalanması büyük önem taşımaktadır. 1990-91 yıllarında bu bölgelere giren ilk girişimciler küçük Türk girişimcileri olmuşlardır. Bölge ülkelerinin ilk küçük girişimcileri de Türk girişimcileri ile kurulan ortaklıklarda yetişmişlerdir. Ancak o dönemde bölge halklarının ödeme gücündeki zayıflık, Türk tüccarlarının, bölge pazarlarına kalitesi düşük, ucuz mallar ihraç etmelerini gerektirmiştir. 1993'lerden sonra AB üyesi ülkelerin Balkan pazarına kaliteli ve ucuz ürünlerle girişleri, siyasal güvence ve kolaylıklara kavuşturulmamış Türk girişimcilerini rekabet edemez hale getirmiş, Türk mallarına da "kalitesiz" damgasını vurmuştur. Söz konusu dönemin siyasi ve ekonomik konjonktürü, Türkiye'nin bölgede sahip olduğu stratejik önem ve önceliğinin değerlendirilerek Serbest Ticaret Anlaşmalarının kurulması için elverişli bir ortam sunmuş, ancak bundan yeterli derecede istifade edilememiştir.

Bölge devletlerde var olan Türk topluluklarının Türkiye'den önemli bir beklentileri ise, Türkiye'nin desteği ile kendi girişimciler tabakasını kurmaları olmuştur³¹. Bu konuda son yıllar içerisinde karşılıklı işadamları heyetleri arasında bir görüşmeler süreci başlatılmış bulunmaktadır. Ancak bu noktada, Türk topluluklarına mensup bölge ülke girişimcilerinin herşeyden önce vatandaşı oldukları ülkenin tabiyetinde girişimci statüsünde kabul edilmeleri ve etnik mensubiyetin ayrıcalık olarak gözetilmemesi gerektiği, aksi politikanın etnik ayrımcılık savı temelinde Türkiye aleyhinde iddialara zemin oluşturabileceği sakıncasına da bu noktada dikkat çekilmektedir.

Eximbank yoluyla yatırım proje ve ihracat kredilerinin sağlanması da özel girişimcilerin vurguladıkları bir gereklilikleri durumundadır. Ancak bu kredilerin geri ödenmesi ile ilgili sorunlar yaşandığından, küçük bir pürüz karşısında kalan Eximbank kredilerini kolayca Orta Asya gibi daha verimli bölgelere kaydırabilmektedir. Orta Asya, Kafkaslar elbette ki, Türk dış politikasının çıkar yelpazesinde öncelikli seçenekler durumundadır, ancak Balkanlar'ın ihmal edilmesi de Türkiye'nin Avrupa'ya yolunu, Orta Asya-Avrupa yollarına çıkışını kapatır, daha ki problemleri de olsa, nispeten küçük boyutları ile Balkanlar, Türkiye'nin az bir maliyetle etkin ve bölge devletlerle gelişen ilişkiler içerisinde olduğu bir bölge olmak durumundadır.

Balkanlar'ın bu geçiş vasfının yanında Rusya ile ekonomik ilişkilerin daha ileri safhaya geliştirilmesi

Romanya hariç, Balkan ülkeleri gibi küçük pazarlara finansman sıkıntısı olmayan büyük sermayeyi çekmenin zorluğu ortadadır.

gereği daha da net biçimde ön plana çıkmaktadır. 1996 yılı itibarıyla Rusya'daki Türk yatırımlarının 60 milyon dolar civarına yaklaşımları, yeterli olmamakla birlikte, umut verici işaretler sunmaktadır. Bu

çerçevede, 1989 yılından başlamak üzere Eximbank yoluyla Rusya'ya 1150 milyon dolar kredi verilmiş ilave 350 milyon dolarlık yatırım kredisi ile ilgili görüşmeler de başlatılmış durumdadır³². Özellikle ortak girişimler her iki ülke açısından faydalı sonuçlar vaat etmektedir. Bu bağlamda, Ukrayna ve diğer BDT ülkeleri ile nispeten daha gelişmiş olan ekonomik ve siyasi ilişkilerin daha da geliştirilmesi, Orta Asya ve Kafkaslar'da bölgesel güç pozisyonunun daha da güçlendirilmesi, aynı zamanda, Türkiye'nin Balkanlar'da ve genelde prestij gücünü de artırıcı etkide bulunmaktadır.

Türkiye ile yaklaşık olarak aynı coğrafyaya etkinliğini yayma çabasındaki Japonya ile ilişkilerin işbirliği şeklinde geliştirilmesi de (her ne kadar Japonya'nın ağırlıklı olarak Orta Asya ile ilgilendiği düşünülse bile), Balkanlar'a ilgisinin özellikle Almanya'nın bölgede hakim duruma gelmesi ile yoğunlaşmaya başladığı, yoğun pazar arayışına giriştiği ve finansman açısından güçlü partner olabileceği gerçeği karşısında değer kazanmaktadır.

Hükümet değişikliklerinden yararlanarak Yugoslavya ve Yunanistan ile halihazırda var olan ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi, Türkiye'nin onursuz bir

politika izlediği anlamına gelmeyecek, aksine, bu yönde manevra kabiliyetini arttıracaktır. Siyasal sorunlara rağmen, Yunanistan ile ticaret hacminin 1994'te 300 milyon dolardan 1996'da 518.9 milyon dolara, Yunanistan'a ihracatın %12.2, ithalatın %41.2 oranında artması, iki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerini, özellikle bankacılık, ortak yatırımlar, deniz taşımacılığı, turizm alanlarında geliştirme potansiyelinin var olduğuna işaret etmektedir. Bu konuda, Ekim 1996'da hükümet politikalarından nispeten bağımsız başlatılan Türk-Yunan Forumu ayrı bir önem taşımaktadır. Bu forum çerçevesinde öngörülen, Öncelikli Kalkınma Bölgesi olan Makedonya-Trakya'da %100'e varan vergi muafiyeti ve %45 üzerine çıkan yatırım indirimleri, vize ve bürokratik sorunların aşılması durumunda uygun koşulları sunacaklardır³³.

Yıllardır, bilgilendiren, girişimleri planlayan ve yönlendiren ekonomik raporların ve planların hazırlanmamış olması, girişimcileri bölge piyasasına el yordamıyla girme durumunda bırakıp başarılarını zorlaştırırken, Türk sermayesinin daha kararlı biçimde bölgeye açılmasında yavaşlatıcı etkide bulunmuştur. Son yıllarda DEİK, TİKA, İTO, İSO, DTM gibi kuruluşlar bu yönde faaliyete girişmiş durumdadır. Bunlardaki Balkan ülkeleri departmanlarının bilgi ve kaynak açısından oldukça zengin oldukları söylenebilir. Bununla birlikte, ticaret hacmi ile paralel gelişen enformasyon birikiminde Romanya ve Bulgaristan'ın dışındaki Balkan ülkelerine de biraz daha fazla yer ayırmaları gereği bulunmaktadır.

Romanya'da demiryolları, gemi taşımacılığı (Prut nehri, Köstence-Samsun feribot hattı, Güney Köstence Limanı), petrol üretimi, hava ulaşımı, enerji, telekomünikasyon sektörleri Türk girişimcilerine geniş işbirliği olanakları sunmaktadırlar³⁴. Diğer yandan, Türk girişimcisi, bölge emek gücünden yararlanıp daha düşük maliyetle ürünler üreterek bölge pazarına girme olanağına da sahip bulunmaktadır. Ancak bunların değerlendirilmesi, Türk firmalarının finansman olanaklarının artırılmasına ve tekliflerini kredi paketleri ile desteklemelerine bağlı bulunmaktadır. Bu çerçevede finansman sorunu, Yunan, İtalyan, Alman ve Hırvat firmalarının Arnavutluk'ta yaptıkları şekilde, ortak girişimler kurma yoluyla bir ölçüde yumuşatılabilir³⁵.

Romanya hariç, Balkan ülkeleri gibi küçük pazarlara finansman sıkıntısı olmayan büyük sermayeyi çekmenin zorluğu ortadadır. Bununla birlikte, söz konusu pazarların küçük ve orta ölçekli girişimciler için uygun ortam sundukları söylenebilir. Ancak bu tür kü-

çük ve orta ölçekli şirketler de çalışmalarında uzun dönemli ön araştırma maliyetine yer vermediklerinden ve koşullardan kolayca etkilenebilir olduklarından dolayı devlet desteğine gereklilik duyarlar. Diğer yandan, bu tür şirketlerin koşullardaki olumsuz değişiklikleri daha az zararlı aşabildikleri de bir gerçek. Ancak daha başarılı ve koordineli olmaları açısından, Türk-Balkan İş Konseyleri, Rumeli İşadamları Derneği, TUSİAD, TÜRKTRADE, Türkiye Müteahhitler Birliği, Türkiye İhracatçılar Meclisi, Fuar Komisyonları türünden işadamları örgütleri çerçevesinde koordinasyon içerisine dahil edilmeleri ve ilgili bakanlıklarla iletişimlerinin kurulması, Balkan piyasasına hazırlıklı girmelerini sağlayıcı bir girişim olacaktır.

Balkan ülkeleri, doğal kaynakları açısından petrol, gaz gibi stratejik kaynaklara büyük miktarlarda sahip olmamakla birlikte (Romanya, kısmen Arnavutluk hariç), doğanın kendilerine kazandırdığı bol ve çeşitli kara ve renkli madenler, mineraller ve özellikle de ağaç ve su kaynakları (hidroenerji, hidroelektrik santralleri) barındırmaktadırlar. Bu varlıklar AB kökenli sermaye tarafından değerlendirilmiş durumdadır. Türkiye'de, araştırma kurumları ile girişimci sektör arasında işbirliğinin yeterince kurulmamış olması, Türk girişimcisinin yeni alanlara açılma olanaklarını kısıtladığından ve benzer birçok başka sebepten dolayı, bu tür hammadde alanları zamanında değerlendirilmemekte ve genelde "geriden yetişmeci", "arta kalanla yetinme" seçenekleri ile başbaşa kalınmaktadır.

Gene, Karadeniz Ekonomik İşbirliği süreci çerçevesinde, AB üyeliği iddiasında olan Balkan ülkelerinin, AB ile ilişkilerinde KEİ üyesi Yunanistan'ı köprü olarak görme eğiliminde oldukları söylenebilir. KEİ bağlamında ekonomik ilişkilerin bölgesel entegrasyon yönünde geliştirilmesinde, AB adaylığında bulunan bölge ülkelerinin EFTA ülkeleri ve AB ile imzalamış oldukları ticaret anlaşmalarının, Türkiye'nin AB ile Gümrük Birliği süreci içerisinde birbirlerini tamamlayan süreçler şeklinde değerlendirilmeleri, bu ülkelerle Serbest Ticaret Anlaşmaları'nın ve bölgesel ekonomik bütünleşmelerin kurulmasını teşvik edici bir unsur oluşturacaktır.

Daha somut düzeyde, çeşitli tasarlarda, teklif mektuplarında, anlaşma metinlerinde, etüd çalışmalarında yazılıp kalmış ya da ilgili devletler tarafından salt birer diplomatik araç olarak kullanılır olmuş bazı projelerin de, Türkiye'nin bölgesel etkinliğini arttırmakta değerlendirilme olanağı taşıdıkları söylenebilir. Bunlar kısaca şöyle özetlenebilir:

- Bosna-Hersek'te savaşın bıraktığı yıkımların ta-

mir edilmesinde üstlendiği rol arttırması, uzun vadede Türkiye'nin bölgesel ekonomik varlığını kalıcı niteliğe kavuşturmasına yol açacaktır.

- Romanya ile aktedilen Serbest Ticaret Anlaşması'nın Menşe Protokolü'nde öngörülen Menşe kümülasyonu sistemi'nin sunduğu olanakların bölgesel düzeyde geliştirilmesinde³⁶ bölge ülkelerinin AB ile imzaladıkları ekonomik anlaşmalar verimli zemin olarak kullanılabilme potansiyeli taşımaktadırlar;

- Trans-Balkan Linki projesi, İzmir-Durres-Trieste ferri hattı, Rusya-Romanya-Bulgaristan-Türkiye petrol taşıma projeleri, Doğu-Batı Ulaşım Koridoru projelerinin geliştirilmesi büyük finansman gerektirmekle birlikte, uzun vadede büyük yararlar sağlayacak projeler niteliğindedirler³⁷. Bunların önemi AB'de 2010'a kadar sonuçlanması planlanan Trans-Avrupa Ağı projesi bağlamında daha da değer kazanmaktadır³⁸.

- Askeri İşbirliği Anlaşmaları çerçevesinde bölge devletlerinin askeri-endüstri komplekslerinin geliştirilmesinde Türkiye önemli rol oynayabilir.

- Türkiye, İslam Konferansı Örgütü çerçevesinde kurular AMG'nin (Assistance Mobilization Group) koordinasyonunun üstlenmiştir. Bununla ilgili çalışmalarını da devam ettirme süreci içerisinde. Gene, Bosna-Hersek'e yönelik çalışan birçok kuruluşun, Pan-European Transport projesi çerçevesinde Batı Avrupa'dan başlayarak Beldgrad-Yunanistan ve Macaristan-Ukrayna güzergahlarından Doğu Avrupa'ya uzanacak yolların kesiştikleri³⁹ Zagreb ve Split'te yerleşmiş olmaları, Hırvatistan-Bosna-Hersek-Türkiye üçgeninde işbirliği kurma olanaklarının geliştirilmesi gereği işaret etmektedir⁴⁰.

Sonuç olarak, siyasetle ekonominin iç içe geçtiği küreselleşme sürecinde devletin, dış ekonomik girişimin siyasal zeminini iç ve dış boyutları ile sağlama işlevi çerçevesinde bir ekonomi-politikasına sahip olma gereği bulunmaktadır. İç ekonomisi zayıf bir devletin ya ekonomisini düzeltmesi, ya da ekonomik girişimle-

Siyasetle ekonominin iç içe geçtiği küreselleşme sürecinde devletin, dış ekonomik girişimin siyasal zeminini iç ve dış boyutları ile sağlama işlevi çerçevesinde bir ekonomi-politikasına sahip olma gereği bulunmaktadır.

rin mali güçsüzlüğünü, siyasal düzenlemelerle telafi etmesi gerekir (ki bu da ekonomik bakımda güçlü olmayı gerektirir). Ancak bir devletin dış ekonomik ilişkileri ile ilgili istatistikleri bütünüyle veya kısme devletin kendisinde bulamıyorsanız, burada berilre, orta ve uzun vadeli bir dış ekonomi politikasının eksikliğinden söz edilebilir.

1989'dan sonra Türk girişimcilerinin Balkan piyasasına açılmaları, Türkiye'nin Balkan ülkeleri ile ekonomik ilişkilerinde önemli gelişmelere yol açmış, ancak bu süreç, Türkiye'nin hızlı gelişen iç ve dış olaylar karşısında uzun ve orta vadeli politikalar geliştirmemesi sonucunda tepkisel ve geliş güzel bir nitelik taşımıştır. Bu nedenle belirli bir Balkan ekonomi politikasından bahsetme olanağı tam manasıyla bulunmamakla birlikte bu yönde birçok olanak değerlendirilmeye açık durumdadır.

Kaynakça

Arıboğan, D. Ülke Globalleşme Senaryosunun Aktörleri, İstanbul: Der Yayınları, 1996.

Aydın, Turan. "Turkey's Rising Economic Capacity". *Perceptions*. Ankara: mfa.gov.tr, 1997

Baltac, Vasile. *Industrial and Energy Policies in Romania*. Bucureşti: Ministry of Industries, t.y.

Banca Turco Romana. *Romanya Ekonomisi*. 31.2.1997

Bosnia and Herzegovina Reconstruction Progran-Donor Database, May 1997

Dahrendorf, Ralf. *Sivremenniyat Sotsialen Konflikt*. Sofia: TSİD, 1993.

DEİK. *Arnavutluk*. İstanbul:Nisan 1994

DEİK. *Bosna-Hersek Ekonomisi ve Türkiye-Bosna Hersek Ekonomik İlişkileri*. İstanbul: Mayıs 1996

DEİK. *The Turkish Economy by Figures*. May 1996

DEİK. *Romanya Ekonomisi ve Türkiye ile ilişkileri*, İstanbul: Mart 1997

DİE. *En Çok İthalat İhracat Yapılan Kırk Ülke* Ankara: die.gov.tr, 1997

DEİK. *Orta Avrupa ve Balkan Ülkeleri*, İstanbul: Ocak 1992.

DEİK. *Yunanistan Ülke Raporu*. İstanbul: 1997

DEİK. *Hırvatistan Ekonomisi ve Türkiye ile ilişkileri*. İstanbul: Eylül 1997

DEİK. *Bosna Hersek Dosyası*. İstanbul: Mayıs: 1996

EİÜ. *Country Report: Bulgaria*. 3th quarter 1997 UK:1997

EİÜ. *Country Report: Bulgaria*. Albania 1996-97 UK: 1997.

EİÜ. *Country Profile: Romania* 1997-98 UK:1997.

EİÜ. *Country Profile: Croatia* 1997-98.

EİÜ. *Country Profile: Greece* 1996-97.

EİÜ. *Country Profile: Albania* 1997-98. UK: 1997.

EİÜ. *Country Profile: Albania* 1996-97. UK: 1997.

Jikov, A., V Kandikyan Nadvoreşno-Ekonomskite Od-nosi vo Makedoniya vo Transitsioniyot Period," Friedrich Ebert Stiftung. *Ekonomskata Tranzitsiya vo Makedonia i Bugaria*. Skopje, 1997.

Hellenic Foreign Trade Board. Greece. Athina: 1997.

Kazgan, Gülten Prof. Dr.. *Küreselleşme ve Yeni Ekonomik Düzen*, İstanbul: Altın Kitaplar, 1997

"Makedonya Türk Girişimci Bekliyor," *İş Hayatı* Sayı 5. Mayıs-Haziran 1996

Mustafa Bereketli ile "Türk Girişimcilerinin Balkan Ülkelerinde Sorunları" konulu özel görüşme notları. İstanbul: 28.12.1997.

Özcan, Gencer, "Türk Dış Politikasında Süreklilik ve Değişim: Balkanlar Örneği," K. Saybaşı G. Özcan (der) *Yeni Balkanlar*, Eski Sorunlar. İstanbul: Bağlam Yayınları. 1997.

"Regional Economic Cooperation in the Balkan Region," *Hellenic MFA*. Athina:mfa.gov.gr, 1997.

"Romanya ile Gümrükler İniyor," *Sabah* 31 Mayıs 1996.

Rujin, Nano. *Evropskata Ideja od Utopija do Realnost*. Skopje: Studentski Sbor, 1996.

Timur, Taner. *Küreselleşme ve Demokrasi Krizi*. Ankara İmge Yayınları, 1996.

T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı *Bulgaristan*. Ankara: Kasım 1997

"T.C. Dışişleri Bakanlığına Gönderilen Teklif Mektupları. İstanbul Ticaret Odası. Makedonya Dosyası içinde.

T.C. Resmi Gazete Sayı 21870. 7 Mart 1994.

torgovo-Promiışlennaya Palata Rosiiskoi Federatsii. *Vaş Deloboi Partner Turtsia*. İstanbul: Arme, 1997.

"Türkiye ile Arnavutluk Arasında Dostluk, İyi Komşuluk ve İşbirliği Antlaşması," *TC Resmi Gazete* Sayı 21880, 20.3.1994

"Türkiye-Arnavutluk Sağlık İşbirliği Protokolü". *T.C.Resmi Gazete*. Sayı 22086. 19 Ekim 1994.

Türkiye Cumhuriyeti Dış Ticaret Müsteşarlığı. *Serbest Ticaret Anlaşmalar Serisi No:3 Türkiye-Romanya Serbest Ticaret Anlaşması*. Ankara: 29 Nisan 1997.

Türkiye-Arnavutluk Ekonomik, Ticari, Sanayi ve Teknik İşbirliği Karma Komisyonu Dördüncü Dönem Toplantısı Protokolü, Ankara: 21-24 Kasım 1994.

Uludağ, Ramazan. "Gümrük Birliği Uygulamasında Neredeyiz?" *Maliye ve Sigorta Yorumları*. SAYI 220 15 Mart 1996

Dipnotlar

¹ Küreselleşme olgusu bağlamında ulus-devlet sorunu konusunda ayrıntılı bkz: Gülten Kazgan, Prof.Dr., *Küreselleşme ve Yeni Ekonomik Düzen*, (İstanbul: Altın Kitaplar, 1997), s.215-220 ve 227-233.

² Burada devlet aktöründen kastedilen uluslararası alandaki geniş anlamıyla devlet olgusudur.

³ Globalleşmenin ekonomi-politik eleştirisi için Bkz: Taner Timur, *Küreselleşme ve Demokrasi Krizi* (Ankara: İmge Yayınları, 1996), s.7-24.

⁴ Globalleşme ve aktör/güç olguları ayrıntılı Bkz: Ülke Arıboğan, *Globalleşme Senaryosunun Aktörleri*, (İstanbul: Der Yayınları, 1996), s.13-23.

⁵ Bkz: DİE, *En Çok İthalat İhracat Yapılan Kırk Ülke*, (Ankara: die.gov.tr, 1997), p.1-2.

⁶ DEİK Balkan Masası'nda Turan Aydın ile yapılan görüşme, 29 Aralık 1997.

⁷ T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, *Bulgaristan*, (Ankara: Kasım 1997)

⁸ EİU, *Country Profile: Albania 1996-97*, (UK: 1997), s.57-58.

⁹ DEİK, *Arnavutluk*, (İstanbul: 1994)

¹⁰ DEİK, *Romanya Ekonomisi ve Türkiye ile İlişkileri*, (İstanbul: Mart 1997), s.4.

¹¹ Banca Turco Romanya, *Romanya Ekonomisi*, 31.2.1997.

¹² Nano Rujin, *Evropskata Ideja od Utopija do Realnost*, (Skopje: Studentski Sbor, 1996), s.214-221.

¹³ "T.C. Dışişleri Bakanlığına Gönderilen Teklif Mektupları", İstanbul Ticaret Odası, *Makedonya Dosyası* (içinde).

¹⁴ "Makedonya Türk Girişimci Bekliyor," *İş Hayatı*, Sayı 5, Mayıs-Haziran 1996, s.30-31.

¹⁵ *Bosnia and Herzegovina Reconstruction Program-Donor Database*, May 1997.

¹⁶ Banca Turco Romana, loc. cit.

¹⁷ Türkiye Cumhuriyeti Dış Ticaret Müsteşarlığı, op. cit., s.8.

¹⁸ DEİK, *Romanya...*, op.cit., s.5-9.

¹⁹ DEİK, *Bosna-Hersek Ekonomisi ve Türkiye-Bosna Hersek Ekonomik İlişkileri*, (İstanbul: Mayıs 1996)

²⁰ T.C. Resmi Gazete, Sayı 21870, 7 Mart 1994.

²¹ "Türkiye ile Arnavutluk Arasında Dostluk, İyi Komşuluk ve İşbirliği Antlaşması," *TC Resmi Gazete*, Sayı 21880 (20.3.1994) ve "Türkiye-Arnavutluk Sağlık İşbirliği Protokolü," *T.C. Resmi Gazete*, Sayı 22086, 19 Ekim 1994, s.4.

²² Gencer Özcan, "Türk Dış Politikasında Süreklilik ve Değişim Balkanlar Örneği," K. Saybaşıllı, G. Özcan (der),

Yeni Balkanlar, Eski Sorunlar, (İstanbul: Bağlam Yayınları, 1997), s.223-224.

²³ Bavul ticareti konusunda ayrıntılı bkz: Turan Aydın, "Turkey's Rising Economic Capacity", *Perceptions*, (Ankara, mfa.gov.tr. 1997). s.1-3.

²⁴ EİU, *Country Profile: Albania 1997-98*, (UK:1997), s.16-17.

²⁵ DEİK, *Orta Avrupa ve Balkan Ülkeleri*, (İstanbul: Ocak 1992), passim.

²⁶ DEİK, *Arnavutluk*, (İstanbul: Nisan 1994), passim.

²⁷ Ramazan Uludağ, "Gümrük Birliği Uygulamasında Neredeyiz," *Maliye ve Sigorta Yorumları*, Sayı 220 (15 Mart 1996), s.57.

²⁸ "Romanya ile Gümrükler İniyor," *Sabah*, (31 Mayıs 1996).

²⁹ Anlaşma hakkında bkz: Türkiye Cumhuriyeti Dış Ticaret Müsteşarlığı, *Serbest Ticari Anlaşmalar Serisi No:3 Türkiye-Romanya Serbest Ticaret Anlaşması*, (Ankara: 29 Nisan 1997).

³⁰ Ralf Dahrendorf, *Sivremenniyat Sotsialen Konflikt*, (Sofia: TSİD, 1993).

³¹ Mustafa Bereketli ile "Türk Girişimcilerinin Balkan Ülkelerinde Sorunları" konulu özel görüşme notları, (İstanbul: 28 Aralık 1997).

³² Torgovo-Promişlennaya Palata Federatsii, *Vaş Delo-boi Partner Turtsia*, (İstanbul: Arme, 1997), s.77-82.

³³ DEİK, *Yunanistan Ülke Raporu*, (İstanbul:1997)

³⁴ Vasile Baltac, *Industrial and Energy Policies in Romania*, (Bucuresti: Ministry of industries, t.y.) passim.

³⁵ DEİK, *Arnavutluk*, loc.cit.

³⁶ Tamamen ya da "yeterli işleminden geçmiş" halde Türkiye veya Romanya'da elde edilmiş ürünlerle ilgili menşe kuralları Türkiye'nin Romanya ile birlikte Pan-Avrupa kümülasyonu sistemine katılmasına imkan tanıyan hükümler içermektedir. Bu kurallar çerçevesinde Türkiye, menşe kümülasyonu sistemi içinde yer alan ülkeler Serbest Ticaret Anlaşmalarını aksettigi tarihten itibaren Türkiye ile Romanya arasındaki kümülasyon hükümlerinin kapsamını bu ülkeleri de kapsayacak şekilde genişletecektir. Bkz: Türkiye Cumhuriyeti Dış Ticaret Müsteşarlığı, op.cit., Protokol D.

³⁷ *Türkiye-Arnavutluk Ekonomik, Ticari, Sanayi ve Teknik İşbirliği Karma Komisyonu Dördüncü Dönem Toplantısı Protokolü*, (Ankara: 21-24 Kasım 1994).

³⁸ "Regional Economic Cooperation in the Balkan Region," *Hellenic MFA*, (Athina: mfa.gov.gr,1997)

³⁹ DEİK, *Hrvatistan Ekonomisi ve Türkiye ile İlişkileri*, (İstanbul: Eylül 1997), s.9.

⁴⁰ DEİK, *Bosna Hersek Dosyası*, (İstanbul: Mayıs 1996), passim.

Uluslararası Sistemde Hegemonya Mücadelesinin Bir Yansıması: Boru Hatları

İlker Aktükün (*)

Aralık 1991'de SSCB'nin "resmen" dağılması uluslararası sistemde yürüten hegemonya mücadelesinin yeni bir evreye girmesinin de habercisiydi. "Sosyalist" kamp karşısında ABD önderliğinde yekpare bir bütünlük gösteren Batı'nın, çöküşten sonra kendi iç çelişkileri ve çıkar çatışmalarıyla giderek daha fazla yüz yüze kaldığı söylenebilir. Uluslararası sistemde hegemonya, tanımı gereği gücün toplumsal dağılımının istikrarlı bir biçimde sürdürülmesini dayatabilecek bir jeopolitik konumda tek bir gücün olduğu anlamına gelmektedir. Cox'a göre, kapitalist üretim ilişkilerinin

uluslararasılaşması sürecine anlam veren hegemonya kavramı, dünya düzeni, toplumsal güçler ve devletler arasında bir "eklemlenme noktası" olarak tanımlanabilir. Uluslararası sistemde hegemonik olmak isteyen devlet, kavramsal düzeyde evrensel olan bir dünya düzenini kurmak ve korumak zorundadır. Böyle bir durum, bir devletin dolaysız olarak diğerlerini

sömürdüğü bir düzeni ima etmekten ziyade, diğer devletlerin -hiç değilse hegemonya alanı içindekilerin-, kendi çıkarlarını hegemonik devletin çıkarlarına uyum gösterebilecek bir tarzda formüle ettikleri bir düzeni ifade eder.¹ Wallerstein'a göre, uluslararası sistemde böyle bir hegemonik devletin varlığı özünde, büyük güçler arasında askeri çatışmaların olmadığı bir "barış" dönemini ima etmektedir.² İçinde bulunduğumuz "soğuk savaş" sonrası dönemde ABD'nin mutlak

üstünlüğünü kaybettiği ve büyük güçler arasındaki güçlerden sadece birisi haline geldiği açıktır. Bu ise Wallerstein'ın deyişiyle daha az istikrarın ve daha az meşruluğun söz konusu olduğu bir dönemdedir.³ Dünya çapında yürüten hegemonya mücadelesinde ABD merkezli NAFTA, Almanya merkezli AB ve Uzak Doğu'da Japonya merkezli gruplaşmanın önplana çıktığı ve dünya sistemini üç kutuplu bir görünüm arzettiği genel olarak bütün uluslararası ilişkiler uzmanları tarafından kabul edilmektedir.⁴ Bu merkezlerden birinin "mutlak üstünlüğü" ele geçirmesi ise Arın'a göre beş temel işleve aynı anda yerine getirebilmesiyle mümkündür: dünya bankerliği, sermaye ihracı, üretim

potansiyeli ve sermaye malları ihracı, pazarların kontrolü, askeri ve siyasal kontrol.⁵ Bu işlevleri tek başına üzerine toplamaya çalışan merkezlerin dünya çapında hammadde ve enerji kaynaklarının ekonomik, askeri ve siyasal kontrolü için girdiği rekabet en sert mücadelelere tanıklık etmektedir. Zira I. Dünya Savaşı'ndan beri hegemonya mücadelesine konu olan topraklar, bu üç

Dünya çapında yürüten hegemonya mücadelesinde ABD merkezli NAFTA, Almanya merkezli AB ve Uzak Doğu'da Japonya merkezli gruplaşmanın önplana çıktığı ve dünya sistemini üç kutuplu bir görünüm arzettiği genel olarak bütün uluslararası ilişkiler uzmanları tarafından kabul edilmektedir

merkezin karşısında hala çözülmemiş sorunlar ve çatışma alanları olarak durmaktadır. Avrupa'da çok uluslu imparatorlukların çökmesinden beri Balkanlar dünya sisteminin yumuşak karnı olarak gündemdedir. Orta Doğu ve Afrika'nın birçok bölgesi Versailles'dan beri çatışma alanı olarak durmaktadır. Güney Asya'da, ABD ve Japonya arasındaki mücadele hala sonuçlanmamıştır. Şimdi bunlara SSCB'nin boşalttığı Orta Asya ve Kafkasya da eklenmiştir.

(*) Arş. Gör., İ.Ü. İktisat Fak. Uluslararası İlişkiler Bl.

Zengin doğal kaynakları ve barındığı enerji kaynakları ile üçüncü bin yılın en önemli coğrafi alanlarından biri olmaya aday olan Orta Asya ve Kafkasya şimdiden en sert çatışmaların odağında yer almaktadır. Hazar Denizi petroleri, Türkmenistan'ın doğal gazı ve Kırgızistan'ın altın ve uranyum yatakları üçüncü bin yılda dünya çapında hegemonya kurmak isteyen merkezlerin iştahlarını kabartmaktadır. Sadece Kazakistan'da tespit edilen 32 milyar varillik petrol rezervinin 1930'da Suudi Arabistan'da bulunandan sonraki en büyük kaynak olduğunu belirtirsek sert rekabetin nedenleri konusunda bir fikir edinebiliriz.

Hazar Petrollerinin Üretim Hedefi (000) Ton

Yıl	2000	2005	2015
Azerbaycan	18.500	61.00	64.500
Kazakistan	26.000	51.000	56.500
Toplam	44.500	112.000	121.000

Mücadelenin ilk basamağında, Avrasya petrollerinin hangi güzergahı kullanarak dünya pazarlarına açılacağı konusunda bir rekabet yaşanmaktadır. Üç büyük merkez, Avrasya petrollerinin, denetimleri altındaki en yakın coğrafyaya akıtılmasını istemektedir. Ancak bu mücadele sadece üç büyük merkezin kendi aralarında yürümektedir. Bir yandan "küresel güç" olmaya çalışan Rusya ve Çin, diğer yandan bölgesel güç olmaya çabalayan Türkiye, İran hatta Pakistan bölgedeki mücadelenin aktörleri konumundadır. Bu rekabet içinde bazı senaryoların/projelerin ön plana çıktığını görüyoruz:

Petrol Boru Hattı Yolları Önerileri

a) **Hint Okyanusu ya da Çin Denizi:** Japonya merkezli Güney Doğu Asya ülkeleri ve Çin, petrolün Afganistan ve Pakistan üzerinden Hint Okyanusu'na indirilmesini isteyerek, bu yolu finansman açısından desteklemektedirler. Ayrıca "21. Yüzyıl İpek Yolu projesi" adı altında 5000 km'lik bir boru hattı ile Avrasya petrollerini ve Çin'in doğusundaki petrol rezervlerini birleştirip Çin Denizi'ne akıtmayı planlayan Japonya'nın ikinci yol önerisi Çin tarafından da desteklenmektedir. Ancak her iki projeye de ABD ve Avrupa "şu an için" karşı çıkmaktadır.

b) **İran ve Basra Körfezi:** İran, Avrasya petrollerini kendi üzerinden Abadan'a indirmeyi ve petrolün çıkış yolunu Basra Körfezine getirmeye çalışıyor. Böylece stratejik önemini güçlendirmeyi, Orta Asya ülkeleri üzerinde dini ve ekonomik etkinliğini ve

OPEC içindeki gücünü arttırmayı hedefliyor. Bu projeye de ABD, İsrail, Japonya ve Avrupa "şimdilik" karşı çıkmaktadır.

c) **Karadeniz ve Boğazlar:** Bölge üzerinde yenden hakimiyet kurarak "küresel bir güç" olmaya çalışan Rusya ise Avrasya petrollerinin Karadeniz'deki Novorossiisk limanında toplanıp, dünya piyasasına Boğazlar'dan tankerlerle taşınmasını istemektedir. Almanya ulaşamadığı Orta Doğu petrolü yerine, Avrasya petrolünün Karadeniz'e çıkmasını desteklemektedir. Böylece Rentina kanalı veya Karadeniz'in kuzeyinden boru hattı ile petrolü Baltık'a taşıyacaktır. Türkiye bu öneriye Boğazlar'a taşımayacağı kadar tehlikeli bir tanker trafiği yükleyeceği için karşı çıkmaktadır. Petrolün kontrolü tek başına Rusya'da olacağından dolayı ABD ve Japonya'da bu öneriye sıcak bakmamaktadır.

d) **Akdeniz/Bakü-Ceyhan Hattı:** Türkiye ise Avrasya petrollerinin Ceyhan'dan Akdeniz'e açılmasını önermektedir. Bu öneri petrol boru hatlarının tekeli tek başına Rusya'ya bırakmak istemeyen ABD ve İsrail tarafından desteklenmekte, Japonya ise uzaklık ve maliyeti nedeni ile karşı çıkmasına rağmen projeyi "kötünün iyisi" olarak değerlendirmektedir. Bu öneriye en şiddetli karşı çıkış ise doğal olarak Rusya tarafından gerçekleştirilmektedir.

Rusya'nın Bölgedeki Konumu

Orta Asya ve Kafkasların en etkin aktörü konumunda olan Rusya Federasyonu, Sovyetler Birliği'nin çöküşünün ardından, 1991 yılının Aralık ayında 12 ülke tarafından siyasi bir topluluk olarak kurulan BDT'yi aynı zamanda askeri bir ittifaka dönüştürmek için de girişimlerde bulundu. Ancak bu ilk dönemde gerek Rusya Federasyonu'nun içindeki Batı yanlısı siyasal muhalefet, gerekse de BDT'yi oluşturan diğer ülkelerin muhalefeti nedeniyle Rusya Federasyonu'nun girişimleri başarısızlıkla sonuçlandı. 1992 yılından itibaren yeni bir askeri doktrinin hazırlık çalışmalarına başlayan Rusya Federasyonu 1993 yılının

***Zengin doğal kaynakları
ve barındığı enerji
kaynakları ile üçüncü bin
yılın en önemli
coğrafi alanlarından
biri olmaya aday olan
Orta Asya ve Kafkasya
şimdiden en sert
çatışmaların odağında
yer almaktadır.***

sonlarından itibaren yeni doktrinin gereklerini hayata geçirmeye başladı. Yeni doktrinle Kafkasya ve Orta Asya'yı kendi etki alanı olarak gören Rusya Federasyonu bu bölgedeki devletlere müdahale etme hakkını resmen ilan ediyor, böylece, Asya'ya yönelik adeta yeni bir "Rus Monroe Doktrini" hayata geçirilmeye çalışılıyordu. Nitekim yeni doktrinle birlikte uluslararası planda bir nükleer veya konvansiyonel savaş olasılığı dışlanmamakla birlikte esas tehlikenin Orta Asya ve Kafkasya coğrafyasındaki bölgesel ve yerel savaşlardan kaynaklandığı vurgulanmaktaydı.⁶ Bu doğrultuda özellikle diğer BDT ülkelerinde yaşayan 25

1992 yılından itibaren yeni bir askeri doktrinin hazırlık çalışmalarına başlayan Rusya Federasyonu 1993 yılı sonlarından itibaren yeni doktrinin gereklerini hayata geçirmeye başladı.

tek, yine Gürcistan'da yaşanan çatışmalarda, Rusya'nın ayrılıkçı Abhazlar'ın yanından yer alması, Tacikistan'da islamcı muhalefete karşı Moskova yanlısı hükümete verilen destek, Azerbaycan'da Suret Huseyinov'un darbesinde oynanan rol ve Çeçenistan'daki Rus askeri politikası, Moskova'nın bölgede denetimi sağlamak ve etkisini arttırmak için askeri çatışmalara girmekten çekinmeyeceğinin göstergeleriydi. Doğrudan ya da dolaylı askeri müdahalenin yanı sıra özellikle 1994 yılından itibaren Rusya'nın bölge devletleriyle, yoğun diplomatik temas ve ekonomik işbirliği kurma doğrultusunda çalışmaya başladığı söylenebilir. Nitekim eski SSCB'den kalan ekonomik "bağlar" dolayısıyla bölge devletlerinin ekonomik alanda Moskova ile sıkı ilişkiler içine girmesi bir anlamda kaçınılmazdı.

Moskova'nın Orta Asya ve Kafkasya'ya yönelik hassasiyetinin ardında, stratejik çıkarların yanı sıra, bölgenin doğal kaynak zenginliği ve doğal gaz ile petrol boru hatlarının geçiş yolu üzerinde bulunması yatıyor. Yeniden "küresel bir güç" olmayı hedefleyen Moskova açısından bölge bu nedenle vazgeçilmez bir önem taşımaktadır. Rusya'nın Çeçenistan'la süren savaş nedeniyle zayıflayan, petrol boru hattı güzergahı önerisi, Ağustos 1996'da imzalanan Hasavyurt barış

anlaşmasından sonra yeniden güç kazandı. Nitekim Azerbaycan petrolünün taşınacağı iki hattan biri olan ve Çeçenistan'dan geçen Baku-Novorossiisk boru hattı konusundaki anlaşma 9 Eylül 1997'de imzalandı. Bu anlaşmayla Rusya, Çeçenistan'ı ekonomik olarak kendine bağladığından ve petrol anlaşmasının ihlali durumunda Çeçenistan'ın uluslararası konsorsiyumla karşı karşıya geleceğinden dolayı rahatlamış görünüyor. Bölgede büyük bir güç olan Rusya bu anlaşma ile bölgede tayin edici gelişmelerin hepsinde söz sahibi olduğunu da bir kez daha gösterdi.

Gerçekte bölgedeki gelişmelerde sürekli Türkiye-Rusya dengesini görmek mümkün. Bu iki devlet zaman zaman yakınlaşıyor, zaman zaman da çatışıyor. Ancak Semih Vaner'in de vurguladığı gibi, Rusya hem "arazideki" birikimiyle, hem de demografik, askeri ve ekonomik ağırlığıyla bölgedeki diğer ülkelerden çok daha güçlü bir konuma sahiptir ve yeni bölge düzenini, bu düzen bugün eğretide olsa en iyi anlatan terim *Pax Russica*'dır.⁷ Kachia göre de, Rusya bu konumundan dolayı istikrarsızlığı bir politika haline getirmiştir. Rusya'nın Kafkaslarda izlediği strateji kontrollü bir destabilizasyon stratejisidir ve bu strateji yönetimdeki karar alıcıların bir bölümünün değil, devletin iç bütünlüğü olan bir dış politika çizgisidir.⁸ Nitekim Cheterian'da etnik-milliyetçi çatışmaların ekonomik beklentilerle ertelendiği Orta Asya ve Kafkaslarda ki durumu "ne savaş ne barış" olarak tanımlamakta ve varolan durumun Rusya'nın lehine olduğuna işaret etmektedir.⁹

Ancak bölgede şu anki durumun bir bıçak sırtı denge olduğunu da unutmamak gerekir. Avrupa Birliği bölge içinde gücünü arttırmak için çalışmaktadır: Almanya'nın Gürcistan'la, Fransa'nın Ermenistan'la, İngiltere'nin ise Azerbaycan'la kurduğu yakın ilişkiler bunun göstergesidir. Cheterian'a göre, Ankara ise ciddi bir ikilem içindedir: bölgede Rusya ile sert bir rekabete girmiş olan Türkiye'nin ekonomik çıkarları Türkiye Cumhuriyetlerinden daha fazla Rusya ile kesişmektedir. Daha 1995 yılında Ankara-Moskova arasındaki ticaret 3.5 milyar dolara ulaşmışken sadece Türk iş adamlarının Moskova'yla yaptığı ticari sözleşmelerin değeri milyar dolardır fazlaydı.¹⁰ ABD ise gerek bağlantıları gerekse bölgede faaliyet gösteren çok uluslu şirketleriyle tartışılmaz olarak bölgenin en etkili aktörlerinden biri. Özellikle 1994 yılından sonra, ABD'nin bölgeye ilişkin politikasında da bir değişimi gözlenebiliyor. Orta Asya ve Kafkaslarda başlangıçta Türkiye-Rusya arasında bir denge gözetken ABD, giderek Rusya'nın Orta Asya'daki rolünü paylaşmayı tercih etti ve bölgedeki sorunları çözmek için Moskova'ya doğru

bir yönelme gösterdi. Clinton, 1994 yılında Amerikan kamu oyuna yönelik yaptığı "Ulusun Durumu" konuşmasında, yeni rus askeri doktrininde öngörülen çevre devletlere müdahale hakkını destekleyerek Rusya'nın bölgedeki baskın rolünü de onayladı.¹¹ Bu yönelişle bölgedeki etkinliğini arttırmaya çalışan ABD, bir yandan da bölgedeki kontrollü destabilizasyonu sürdürmeye çalışmaktadır.

Sonuç olarak önümüzdeki dönemde belirleyici olan, "küresel" güç olma potansiyeli gösteren Rusya, Çin ile bölgesel güç olma potansiyeli gösteren Türkiye ve İran gibi ülkelerin kendi aralarında ve dünya çapında belirleyici olan üç merkezle kuracağı ilişkilerdir. Bölgedeki bıçak sırtı denge, önümüzdeki dönemde, hiç akla gelmeyecek ittifakları kurdurursa şaşırtmak gerekir. Zira Avrasya'da süren mücadelenin ucuz petrol elde etmekten çok daha farklı boyutları vardır ve üçüncü binyıla adım atarken ortaya çıkacak uluslararası sistemin karakteri bu mücadelenin sonucuyla doğrudan ilintilidir.

Dipnotlar

¹ Bkz. R.W. Cox, *Production Power and World Order*, New York, Columbia University Press, 1987

² Bkz. İmmanuel Wallerstein, "Barış, İstikrar ve Meşru-

luk: 1990-2025/2050", *Birikim*, Sayı: 98, Haziran 1997, s.58

³ Bkz. İmmanuel Wallerstein, agm, s.58

⁴ Bir örnek için bkz. Jeffry E. Garten, *Soğuk Barış-ABD, Almanya ve Jayonya Arasındaki Hegemonya Savaşı-*, çev.: Yavuz Alogan, İstanbul, Sarmal, 1994.

⁵ Bkz. Tülay Arın, "Dünya Düzeni: Emperyalizm Nereye?", *11.Tez* 12, 1992/1, s.18-20. Arın, bu işlevlerden bazı- larını yerine getirebilen güçlerin *emperyalist güç* olabilece- ğini ama hepsini birden aynı anda yerine getirmediğçe *sü- per emperyalist* olamayacağını vurguluyor.

⁶ Rus askeri doktrininin değişimine değinen türkçe bir kaynak için bkz. Esra Çayhan-Nurşin Ateşoğlu Güney, *Avrupa'da Yeni Güvenlik Arayışları NATO-AB-Türkiye*, İstanbul, Afa, 1996, özellikle ss. 17-22 ve 75-78.

⁷ Semih Vaner, "La Turquie et Le Sommet Turc", *Le Rôle Géostratégique Da La Turquie* içinde, Paris, Iris, 1995, s.42.

⁸ Janri Kachia, "L'écheveau Caucasion", *Politique In- ternationale*, No:6, Yaz 1993, s.26-27.

⁹ Bkz. Vicken Cheterian, "Grand Jeu Pétrolier en Trans- caucasie", *Le Monde Diplomatique*, Octobre 1997, ss.22- 23.

¹⁰ Vicken Cheterian, agm, ss.22-23.

¹¹ Abdul Shakoer, "Orta Asya: Amerika'nın Çıkar Algı- laması ve Güvenlik Politikaları", *Avrasya Etüdleri*, Sayı:2 Yaz 1995, s.20.

İKTİSAT RAPORU'NUN 2. SAYISI ÇIKTI...

İFMC; aylık "İktisat Dergisi"nin yanı sıra "İktisat Raporu" adlı yeni çalışması ile bir kez daha yayın hayatına girdi. İktisadi Değerlendirme Komisyonu'nun hazırladığı raporun ikinci sayısın- da, Milli Gelir ve Büyüme, Sektörel Gelişmeler, Dış Ekonomik İlişkiler, İstihdamda Muhtemel Gelişmeler, 500 Büyük Firma Çerçevesinde Türkiye Sanayiine Bakış ile Para ve Kredi Piyasaları konularındaki gelişmelere yer verildi. Bu sayıya Prof. Dr. Zafer Tunca, Prof. Dr. Kuvvet Lordoğ- lu, Prof. Dr. Nihat Falay, Dr. Öztin Akgüç, Erhan Bilgin ve Emin Server Çatana yazı ve yorum- ları ile katkıda bulundular.

Piyasa dağıtımı yapılmayacak ve üç ayda bir yayınlanacak Raporun yıllık abone ücreti 4.000.000 TL'dir. Abone olmak istiyorsanız lütfen bizi arayın...

Tel.: 250 50 34 / 235 61 55

Uluslararası Düzenin Kırılma Noktası -Örgütlü Suç Grupları-

Deniz Ülke Arıboğan (*)

Uluslararası sistemin 20. yüzyılın sonlarına doğru büyük bir hızla değişen yapısı ve istikrarsızlığı, sistem içi ilişkilerin önemli ölçüde bozularak, devletlerin dışındaki yeni birimlerin daha etkin hale gelmesiyle sonuçlanmıştır. Bu yapısal değişimin ardındaki en temel etmenler, teknolojik gelişmenin yarattığı iletişim kolaylıkları ile global, kapitalist bir ekonomik sistemin kurulması olmuş ve sonuçta bu faktörlerin de bir getirisi olarak moral değerlerin farklılaşması, toplumsal kurumların yozlaşması ve "her ne pahasına olursa olsun kazanmak" felsefesinin toplumsal düzeyde genel kabul görmesi, uluslararası toplumun belirleyici

özellikleri haline gelmiştir. Devletler düzeyinde cereyan eden güç mücadelesinin ve kazanç pastasından pay kapma arayışının devletler dışındaki birimleri de kapsayacak biçimde genişlemesi ve bu amaçla yasal olmayan yöntemlerin de, en az yasal olanlar kadar yoğunlukla kullanılması yoluyla üretim, dağıtım, ticaret ve tüketime dayanan hemen tüm ekonomik ilişkilerde dayanaklar meşru olmayan zeminlere doğru yönelme eğilimine girmiştir. Böylece uluslararası kapitalist ekonomik sistemin yeni ekonomik güçleri, klasik sermayedar kesimin tekelinden çıkarak, kar amaçlı olmakla birlikte, geleneksel anlamda kapitalist olmayan ve daha önceleri tanımlanmayan bir sınıfın tekeline girmeye başlamıştır. Görünüm itibariyle iş, ancak özü itibariyle suç örgütlenmeleri olarak nitelendirilebilecek olan bu yeni sınıf ya da diğer bir deyişle örgütlü (veya transnasyonal) suç grupları kendi içerisindeki

hiyerarşik ve disiplinli yapıyı muhafaza etmekle birlikte, içinde bulunduğu sistemin kutsallaştırdığı liberal söylemlerin bütün nimetlerini sonuna kadar kullanabilme konforunu da elde etmiştir. Bu anlamda "laissez faire" zihniyetinin en sadık bekçileri ve uygulayıcısı konumuna gelen bu global düzende örgütlenmiş suç grupları, gittikçe daha fazla etkinleşip güçlenirken, ekonomiden siyasete kadar her alanda devletlerin kontrolünden uzak, otonom ilişkiler kurmayı başarmışlardır. Bu nedenle sos-

yal yapıları çöktürücü, ekonomik ilişkileri yozlaştırıcı, siyasi yapılardaki çürümeyi teşvik edici yönleri ele alındığında, güvenliği yalnızca ülke sınırları dışından gelen askeri tehdit olarak değil, ancak toplumun verimli işleyişine yönelik bir engel biçiminde

görenler için, ulusal ve uluslararası güvenlik açısından açık bir tehdit oluşturan bu örgütlerin çok daha önemli bir sorun olduğu ortadadır.¹

Faaliyet alanları öncelikli olarak uyuşturucu kaçakçılığında, finans sahtekarlıklarında, silah, kadın ve nükleer madde ticaretinden, uluslararası terörizmi desteklemeye kadar pek çok farklı düzleme yayılan bu türden suç grupları 1 trilyon doları aşkın bir paranın kontrolünü ellerinde tutmaktadırlar. Kar sıralamasında dünyanın dev şirketlerini geride bırakan bu örgütler, yetenekleri itibariyle petrol, otomotiv ve elektrik elektronikten sonra dünyanın dördüncü büyük endüstrisi haline gelmişlerdir.² Transnasyonal nitelikli suç örgütlerinin yalnızca uyuşturucu ticaretinden kazandığı paranın yılda yaklaşık 400 milyar dolar³ ile 750 milyar dolar⁴ arasında olduğu tahmin edilmektedir.

Kâr sıralamasında dünyanın dev şirketlerini geride bırakan örgütler, yetenekleri itibariyle petrol, otomotiv ve elektrik-elektronikten sonra dünyanın dördüncü büyük endüstrisi haline gelmişlerdir.

(*) Yrd. Doç. Dr., İ.Ü. İktisat Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğretim Üyesi

Bunun dışında özellikle her çeşit silah ve nükleer madde kaçakçılığından elde edilen gelirin de çok büyük rakamlarla ifade edildiği bilinmektedir.

Yasadışı bahis, inşaat ihalelerinde fesat, bilgisayar sahtekarlıkları, gasp, haraç, hırsızlık, pornografi ve diğer bir çok suç unsuru taşıyan faaliyetlerin gözönüne alınması halinde, devlet bütçelerini aşkın bir paranın uluslararası ekonominin bir parçası olarak global çapta hareket ettiğini görmek mümkündür. Bu para yasadışı yollardan kazanılmakla birlikte, nihayetinde yasal ekonomik zemine dönmekte ve milyarlarca dolarlık kara para, bankalar kanalıyla yıkanıp temizlenerek yeniden değerlendirilmektedir. Kara paranın aklanması süreci de mafiatik tarzın bir devamı olmakla birlikte, sonrasında paranın ekonomik döngünün içerisine yatırım, satın alma veya diğer finansal yollarla döndüğünden kimi devletler tarafından olumlu kabul edilmekte ve kara paranın bu ülkelere girişi teşvik edilmektedir. Böylece suç örgütleri ile devletler arasında sıkı bir işbirliği oluşmakta ve hatta çoğu zaman mafia ile devlet içiçe telakki edilmektedir. Özellikle devletlerin istihbarat, polis gibi güvenlik teşkilatlarındaki sızmalar ve siyasi kimliklerin işbirliği gibi faktörlerle çok geniş bir eylem alanına kavuşan bu gruplar, uluslararası ortamın soğuk savaş sonrası bir geçiş dönemini yaşıyor olmasının getirdiği düzen boşluğundan da yararlanarak müthiş bir gelişim göstermektedirler. James Mills'in belirttiği gibi bugün yeraltı imparatorluğu'nun gücü, serveti ve saygınlığı devletlerinkinden çok daha üstün konumdadır; çünkü bir bayrakları bulunmamakla birlikte bu örgütlerin büyük orduları, yetkin istihbarat servisleri ve etkin bir diplomatik düzenleri bulunmaktadır.⁵ Bu nedenle de okya-

nuslar ötesi bir ekseninde faaliyet gösteren ve sınır tanımayan Mafya ve müttefikleri uluslararası anlamda şimdiye dek olmadığı kadar güçlüdür⁶.

Örgütlü Suç Gruplarının Global Çaplı Yayılması

Sınırlararası faaliyette bulunan örgütlü suç olgusu ya da yaygın kullanılan deyiimi ile Mafya, 19. yüzyılın başlarında İtalya'da ortaya çıkmış, ancak bu türden gruplar önceleri geleneksel ve yerel hareketler olmakla birlikte, zamanla dünya çapında yay-

gın suç örgütlenmeleri haline almışlardır. Bugün İtalyan Mafya'sını temsil eden Cosa Nostra'nın dışında dünya çapında aktif olan örgütleri yine İtalyan Camorra, "Ndrangheta, Sacra Corona Unita, Kolombiya'nın Medellin ve Cali kartelleri, Çin'in özellikle Hong Kong ve Taiwan'da yerleşik Triad grubu, Japonya'nın Yakuza örgütü, Türk ve Kürt uyuşturucu kaçakçıları, Nijerya'lı uyuşturucu kaçakçıları ve Rus Mafyası olarak özetlemek mümkündür⁷. Bu örgütler esas olarak uyuşturucu trafiğini kontrol etmekle birlikte kimisi farklı alanlarda da etkili olmaktadır. Örneğin Japon Yakuza'sı ve Çin Triad grupları gasp, kredi kartı sahtekarlığı, kadın ticareti ve uyuşturucu trafiği gibi bir çok alanda faaliyet gösterirken, Kolombiya kartelleri yalnızca uyuşturucu trafiği ile ilgilenmektedirler⁸.

İlgilendikleri alanlar çeşitli ya da tek tip olsunlar bütün bu suç gruplarının ortak özelliği sınırlar aşırı faaliyette bulunuyor olmaları ve her geçen gün daha da yaygınlaşıp gelişen global ilişkiler ağına daha fazla entegre olmalarıdır. Uyuşturucu trafiği ile ilgilenen ilk uluslararası suç örgütü modellerini oluşturan Kolombiya kartelleri, ilk önceleri akrabalık bağları çerçevesinde örgütlenmiş gevşek konfederasyonlar tipinde iken, 1981'de Medellin'in uyuşturucu krallarından birinin kızkardeşinin gerilla grubu M-19 tarafından kaçırılması sonrası biraraya gelmişler ve işbirliğinin getirdiği avantajların farkına vararak, bugün uyuşturucu trafiğinin ana yönlendiricileri konumuna ulaşmışlardır. Uyuşturucu trafiği olgusu çerçevesinde "koka" adlı bitkinin yetiştirilmesi, koka yapraklarının ya da posasının toplanması ve işlenme bölgesine taşınması, kokanın baz kokaine ve sonra kokain hidrokloride

dönüştürülmesi, işlenen ürünlerin tüketim yerlerine ulaştırılması, toptan ve perakende dağıtımın yapılması ve kârın elde edilerek geri döndürülmesi gibi çok aşamalı bir sürecin her safhasında Kolombiya kartelleri tek belirleyici durumuna gelmişlerdir⁹. Bu nedenle Kolombiyalı karteller yalnızca Amerika kıtasında faaliyet gösteren örgütler olmaktan çıkmış, kıtalararası bağlantılar da kurarak Avrupa'ya uzanmışlardır. Özellikle Medellin kartelinin uyuşturucu piyasalarında 1980'lerin sonlarına kadar süren üstünlüğüne son veren Cali karteli, kokainden daha kârlı bir piyasa olan

Ülke ekonomisinin önemli bir bölümünü kontrol altında tutan ve yaklaşık 8000 civarında üyesi bulunduğu tahmin edilen Rus Mafyasının devlet organları ile içiçe geçmiş olan yapısı ve mükemmel organizasyonu, onu ülkedeki diğer otoriteleri de denetler konuma getirmektedir.

rakibi 1990'larla birlikte Avrupa'nın doğusundan yükselen yeni suç grupları olarak görünmektedir. Bu yeni grupların içerisinde gündemi en çok meşgul edenlerin başlarında eski Sovyetler Birliği topraklarında örgütlenen ve çok kısa sürede uluslararası organize suç gruplarının en etkililerinden birisi haline gelen Rus Mafyası yer almaktadır. Uyuşturucu piyasasının yanısıra kadın, silah ve nükleer madde ticareti gibi konularda ihtisaslaşan bu grup, hükümetler otoritenin yetkilerinin yeni bir sisteme geçiş sürecinde bulunulması nedeniyle çok zayıf olması ve kötü ekonomik koşulların da bir sonucu olan politik yozlaşmanın üst düzeylere ulaşması sebebiyle faaliyetlerini oldukça serbest koşullarda sürdürebilmektedir. Uluslararası güvenlik açısından da oldukça önemli olan bu grubun faaliyetleri, nükleer madde ticaretini ve eski Sovyet ordusuna ait silahların terörist gruplara aktarılmasını da kapsadığından, polis teşkilatları tarafından dikkatle izlenmektedir. Yalnızca 1993 yılında yaklaşık 200 civarında nükleer madde kaçakçılığı -en tehlikelileri kabul edilen plütonyum ve zenginleştirilmiş

uranyumu içermemektedir- operasyonu yapıldığı gözönüne alındığında olayın vahameti daha rahat anlaşılmaktadır¹⁰.

Ülke ekonomisinin önemli bir bölümünü kontrol altında tutan ve yaklaşık 8000 civarında¹¹ üyesi bulunduğu tahmin edilen Rus Mafyasının devlet organları ile içiçe geçmiş olan yapısı ve mükemmel organizasyonu, onu ülkedeki diğer otoriteleri de denetler konuma getirmektedir. Ülkedeki işadamlarının tahminen %80'inden haraç aldığı tahmin edilen Mafia teşkilatının son on yılda bu yolla en az 2 milyar dolar gelir elde ettiği iddia edilmektedir¹². Çok kolay kazanılan ve dünyanın hemen her bölgesinde aklanan milyarlarca doların getirdiği bu büyük güç, Rus Mafyasının 2000'li yıllara doğru global yasadışı ekonominin de ana yönlendiricileri olacaklarının sinyallerini vermektedir.

Transnasyonal suç örgütlerinin 1990'larla birlikte eski Sovyetler Birliği topraklarında yoğunlaşan faaliyetlerinin ve bu mafiatik anlayışın uluslararası sistemde hakim konuma gelmesinin temel nedenlerini Werner Raith şöyle sınıflandırmaktadır¹³.

1- Bu örgütlerin sevimsiz yasalardan ve yetkililerin soruşturmalarından mutlak korunma imkanının varlığı,

2- Uluslararası grupların biriktirdiği sermayeler için cennet gibi yatırım ve para aklama imkanlarının ve anavatandakilere pay verme zorunluluğu olmadan spekülasyon gelirlerini gerçek yatırımlara dönüştürebilme fırsatının bulunması,

3- Bu ülkelerdeki resmi iktidar yapısına ve bu yapıyı etkileyen çevrelere, ki bunlar yabancı ülkelerin desteğini de önemli ölçüde sağlamış durumdadırlar, dahil olabilmek vasıtalarının kolaylığı,

4- Halen herhangi bir rant geliri sağlamayan, fakat uzun vadede ekonomik gelişme sonucunda altın değerinde olacak olan stratejik mal ve gayri menkullere sahip olabilmek imkanlarının varlığı,

5- Savunma sanayi benzeri önemli ekonomik alanlarda hareket yönünü belirleyen önemli karar mercileriyle temasa geçebilme fırsatlarının söz konusu olması ve Varşova Paketi döneminde kapsamlı biçimde kurulmuş olan haber alma ağı mensuplarıyla ilişki kurulabilme yeteneklerinin bulunması,

6- Eski Sovyetler Birliği devletleri ve eski uydu devletler aracılığıyla batılı devletlere şebekelere çok sıkıştırdıkları takdirde baskı yapabilmek araçlarının var olması.

Raith'in bu sınıflandırmasına ilave olarak gözden kaçırılmaması gereken diğer hususları kısaca özetlemek gerekirse, en önemli noktanın Eski Sovyetler Birliği'nin üzerinde kurulu olduğu toprakların jeostratejik niteliği olduğunu söylemek mümkündür. Öncelikle bu topraklar yasadışı ekonominin ana besin kaynağı olan uyuşturucu madde üretim ve dağıtım alanları ile ana tüketici bölgeler arasında bir geçiş niteliği taşımaktadır. Benzeri konumdaki bütün devletlerde - Türkiye de dahil- mafiatik yapıların ne kadar güçlü olduğu ve yasadışı ekonominin beslediği insan sayısının çokluğu gözönüne alındığında, ülkenin hangi coğrafi alanda konumlandığı, çevresindeki devletlerin yasadışı faaliyetlerin gerçekleştirilmesi konusunda ne kadar işbirliği eğiliminde olduğu ya da yasadışı trafiğin içerisinde dahil olmak istemese de devlet otoritelerinin bu faaliyetleri engelleme konusunda ne derece yeterli bulunduğu, ülkenin topoğrafya özelliklerinin giriş çıkışların denetlenmesinde ne ölçüde elverişli olduğu gibi faktörlerin önemi ortaya çıkmaktadır. Bütün yukarıdaki verilerin değerlendirilmesi durumunda eski Sovyetler Birliği topraklarının yer aldığı bölge itibariyle jeostratejik bakımdan çok elverişli bir zeminde bulunduğunu söylemek mümkündür. Ayrıca bölge ülkelerindeki devlet otoritelerinin sosyalist sistemden kapitalizme geçişte hızlı bir süreç öngörmesi ve bunu sağlamak için de ne yolla olduğuna aldırmaksızın yeni kapitalist sınıfı oluşturacak güçlü zenginler yaratma arayışında olması ve yasa dışı yöntemleri de bu nedenle teşvik etmesi bölgedeki mafiatik örgütlenme sürecini hızlandırmaktadır.

1990'lı yıllarla birlikte uluslararası alanda sıkça adını duyuran bir başka organize suç grubu da Çin Triad'ları olmuştur. 14K, Sun Yee On, Wo Group, United Bambo Gang, Flying Dragons, Ghost Shadows, Water House, Sand Band, Chiu Chaio¹⁴ gibi isimlerle anılan bu örgütler esas olarak Hong Kong, Macao ve Taiwan'da üslenmiş olmakla birlikte uluslararası alanda faaliyet gösteren ve çok sayıda insanın istihdam edildiği örgütlenmelerdir. Örneğin en güçlü triadlardan bir tanesi olan ve Hong Kong merkezli 14K grubunun yaklaşık 30 alt grubu bulunduğu gibi, 20.000 civarında da üyesi olduğu tahmin edilmektedir¹⁵. Çin Mafyasının uluslararası alandaki en önemli avantajlarından birisi de sahip olduğu insan gücünün yanı sıra uyuşturucu madde üretim alanının merkezinde olması ve gerek "Altın Hilal" olarak bilinen Afganistan, Pakistan ve İran, gerekse "Altın Üçgen" olarak bilinen Myanmar (Burma), Laos, Tayland üçlülerini kolayca kontrol edebiliyor durumda bulunmasıdır. 1990 sonrası bağımsızlığını kazanan Türkiye

Cumhuriyetlerdeki devlet inşa krizinden yararlanan yeni Mafia grupları ile de işbirliği yapan Çin Triadları, Orta Asyadan Batıya yeni transit koridorları oluşturmaya başlamışlardır. Özellikle Hong Kong limanlarından Avusturalya, Japonya ve ABD'ne kadar uzanan Çin'li gruplar, ABD'de oldukça etkili konuma gelmişlerdir.

Doğunun bir başka önemli suç örgütü de hakkın-da çok fazla bir bilgi elde edilemeyen Jakuza grubudur. Geleneksel Japon disiplinini en üst düzeyde benimsemiş olan bu örgütün pornografiden, uyuşturucuya, para aklamadan borsa sahtekarlıklarına kadar hemen her türlü faaliyetin içerisinde oldukları bilinmektedir. Uyuşturucu piyasası açısından esas kozları "ice" olarak bilinen sentetik uyuşturucu, kristalize metaanfetamin trafiğini yönlendirmeleridir. Özellikle Hawai ve ABD'nin batısına yönelik olarak faaliyette bulunan örgütün bu ülkede yaşayan Japon kökenli insanlarla olan organik bağları da, varlıklarını devam ettirmede önemli bir unsurdur.

Uluslararası literatürde Türk Mafiası olarak bilinen ancak PKK destekli Kürt grupları da içeren suç örgütleri, 1980'lerle birlikte adını duyurmaya başlamış ve 1990'larla birlikte diğer örgütlü suç grupları ile ciddi bir rekabet içerisinde girmişlerdir. Esas olarak eroin trafiğinin kontrolünü ellerinde bulunduran bu gruplar, Asya ülkelerinde üretilen uyuşturucu maddelerin İran ve Türkiye üzerinden Balkanlara ve oradan Avrupa'ya uzanan transit kuşağının ana denetleyicileri konumundadırlar. Gerek ülkenin güneydoğu bölgesinde süregelen terörün yarattığı otorite boşluğundan faydalanmaya çalışan ve PKK tarafından desteklenen Kürt Mafiası, gerekse terörle mücadele psikolojisinin yarattığı kamuoyu desteğinin ardına saklanan Türk milliyetçisi görünümündeki örgütlü suç grupları kısa sürede çok büyük gelirler elde ederek, dünya örgütlü suç sıralamasında Türkiye'yi en ön sıralara yükseltmişlerdir. Avrupa'da en çok eroin kaçakçısı yakalayan ülke konumundaki Türkiye, bugün uyuşturucu trafiğinde en hareketli ülkelerden birisi durumuna gelmiştir. 1996 INTERPOL raporuna göre Türkiye'de 164 ayrı yakalama vakası sonrasında 2241 kg eroin ele geçirilmiş ve 362 uyuşturucu kaçakçısını tutuklanmıştır.

**1990'lı yıllarla birlikte
uluslararası alanda sıkça
adını duyuran bir başka
organize suç grubu da Çin
Triad'ları olmuştur.**

Ondan sonra ikinci sırada gelen Yugoslavya top-
raklarında 412 kg eroin ele geçirilirken, Balkan rotası-
nın kilit ülkelerinden olan Arnavutlukta 131 kg eroin
yakalanmıştır¹⁶. Ayrıca Almanya'da faaliyette bulunan
örgütlü suç gruplarının da esas olarak Türk ve Kürt
kökenli olduğu hesaba katıldığında, Türk ve Kürt Ma-
fialarının ne denli yayıldığı ve 21. yüzyılın girişinde
bu piyasalarda en az Rus ve Çin Mafiaları kadar teh-
likeli olduğunu söylemek mümkündür.

Bütün bu örgütlerle ilgili genel bir değerlendirme
yaparsak hepsinin belirli bir hiyerarşi ve disiplin
içerisinde faaliyette bulunmasına karşın, herbirinin
kendi bölgelerine özgü modeller geliştirdiğini ve tek
bir tip örgüt yapısından söz edilemeyeceğini söylemek
mümkündür. Hemen hep-
sinin "şiddet" kullanması-
na ve özellikle "siyasal
yozlaşmanın" getirdiği de-
netimsizlikten faydalan-
malarına rağmen kullani-
lan metodların farklılaşa-
bildiği görülmektedir. Örneğin Kolombiya'nın Me-
dellin karteli şiddet kullan-
ma konusunda çok hevesli

iken, Cali kartelinin stratejisi daha çok bir işletme
görünümü verme eğilimindedir. Aynı biçimde İtalyan
Mafiası faaliyetleri sırasında çok özel bir şiddet
uygulama yöntemini seçmemekle birlikte, özellikle
kendileri ile mücadele eden hükümet görevlilerine
karşı son derece acımasızca tepki göstermektedirler.
Şiddeti hangi şartlar dahilinde kullandıkları bir kenara
bırakılırsa, hepsi için kullanılabilir ortak tanımlama
bu örgütlerin yaralama, öldürme, gasp, tehdit,
korkutma gibi her türlü yöntemi genel yapılarının
içerisinde barındırdıkları ve şiddete başvurma konu-
sunda hemen hiç bir sınır tanımadıklarıdır. Çünkü bu
şekilde, şiddet kullanma konusundaki ayrıcalıklı
konumlarını ve bir anlamda dokunulmazlıklarını
toplumun diğer katmanlarına duyurarak, caydırıcı etki
yaratmayı amaçlamakta ve devletin yasal silahlı teş-
kilatlarına da korkutucu mesajlar vermektedirler. Bu
tavır bir anlamda onları işledikleri suçlara karşılık ge-
len cezalardan bağışık kılmakta ve hiç bir devlet gö-
revlisi ya da siyasal yapı kendi varlığını tehlikeye at-
madan bu örgütlere karşı bir mücadeleye girişeme-
mektedir.

Devlet ile olan ilişkilerinde tehdit ve yıldırmanın
dışında bu, "siyasal yozlaşma" olgusunu da büyük bir
baskı ile kullanan suç örgütleri, kendileri ile işbirliği
yapabilecek olan kimseleri seçmekte oldukça başarılı

olmaktadırlar. Bu kimseler bir piramid olarak tarif
edilebilecek olan Mafiatik örgütlenme şemasında, en
yukarıdaki karar alma mekanizmalarından, ara tabaka-
daki destek ve güvenlik gruplarına ve en altta da suç
teşkil eden faaliyeti gerçekleştiren operasyonel birim-
lere uzanan yapı içerisinde orta katmanı teşkil
etmektedir¹⁷. Güvenlik grubu olarak tanımlanan ve
hukuk kişilerinden, gazetecilere, ve resmi devlet gö-
revlilerine kadar uzanan uzanan bu grup, suç örgütü-
nün daha rahat faaliyette bulunabilmesi için gereken
şartları hazırlamak, kamuoyunu ters yönde bilgilendir-
mek ve farklı birimler arasında koordinasyonu sağla-
mak gibi görevler üstlenmektedirler.

Her türlü hükümet görevlilerinin polisten siyaset-
çilere, hukuk kişilerinden
işadamlarına kadar tehdit
ve şantajla ya da rüşvetle
baskı altına alınması ve bu
yolla görevlerini kötüye
kullanmalarının sağlanma-
sı örgütlü suç gruplarının
en çok kullandıkları yön-
temlerden birisi olduğu gi-
bi, siyasetçilerin de bu
gruplardan aldıkları finan-

sal destek ile seçim dönemlerindeki harcamalarını
karşıladıkları bilinmektedir. Ayrıca bu tür örgütler iş-
birlikçi siyasetçilere kol desteği de sunmakta ve rakip-
lerinin tehdit edilmesinden, şantaj altında bırakılma-
sına ve hatta kimi zaman öldürülmesine kadar her türlü
hizmeti sunmaktadırlar. Bu nedenle bu türden suç
grupları ile devlet yöneticileri arasındaki yakın ilişki-
ler zaman zaman ortaya çıkmakta, ancak genellikle
yeterli kanıtlar bulunsa bile suçluları cezalandırmayı
başarabilecek cesarete merciler bulunmakta zorluklar
çekilmektedir. Bu nedenledir ki İtalya'da başlatılan te-
miz eller operasyonu büyük kamuoyu desteğine rağ-
men pek çok savcı ve hakimın çeşitli mazeretlerle da-
valardan çekilmek durumunda kalması, bir kısmının
da hayatlarını kaybetmesi nedeniyle on yıllar alan bir
sürece yayılmıştır.

- Örgütlü Suçla Uluslararası Mücadele

Örgütlü suç, kavramsal olarak, diğer adı suç ka-
bul edilen faaliyetlerden farklı bir biçimde şu özellik-
leri taşıyan sosyal bir olgudur;

1- Suç unsurlarının belli bir bölge veya bütünsel
olarak bir ülke içerisinde toplanmış olması,

2- Hiyerarşik bir sınıflandırma ile ayrılmış bulun-
ması (örgüt üyelerinin),

3- Örgütsel, yönetsel ve ideolojik fonksiyonlar taşıyan ve belli suçların işlenmesinde görev almayan bir lider kadrosunun formasyonu,

4- Yozlaşmış devlet görevlilerinin suç faaliyetlerine dahil olması,

5- Hukuksuz davranışın tekelleşmesi ve yayılması,

6- Her türlü toplumsal kontrol biçimini nötralize edecek karşıdavranış sisteminin yaratılması¹⁸.

Yukarıdaki sınıflandırma çerçevesinde örgütlü suç olgusunun, gerek yaratılan hukuk dışı gelirler vasıtasıyla varolan ekonomik düzenin yıpratılması, gerek devlet görevlilerinin yozlaşma yolunda teşvik edilmesi ile devlet sisteminin ve otoritesinin çökertilmesi ve gerekse toplumun benimsemiş olduğu bütün moral değer ve kuralların çiğnenmesi suretiyle toplumsal sistemin yozlaştırılması yoluyla tüm yapılara ve kurumlara yönelik bir tehdit oluşturduğunu söylemek mümkündür. Bu nedenler ister uluslararası düzlemde, isterse ulusal düzeyde ele alınsın örgütlü suça yalnızca kriminal hadiseler olarak bakmak ve onu sadece hukuk çerçevesi içerisinde değerlendirmek yetersiz kalmaktadır. Örgütlü suçla mücadele, bir yandan suçluların cezalandırılması ve suça eğilimli olanların caydırılması mantığını içerirken, diğer yandan da siyasal yapıların rehabilitasyonu ve toplumsal yapıların reorganizasyonu süreçlerini de kapsamak durumundadır.

Ancak örgütlü suçla mücadele, siyasal kimliklerin bu gruplarla işbirliği yapması ve örgütlerin silahlı güce sahip olmaları çerçevesinde devlet yetkililerine karşı ciddi bir tehdit oluşturmalarından dolayı oldukça zordur. Özellikle bu tür gruplarla devletlerin tekil olarak mücadele etmeye çalışmaları, global bir ekonomik ağ içerisinde faaliyet gösteren Mafia teşkilatları açısından çok kolaylaştırıcı bir süreç haline gelmektedir. Zira devlet otoriteleri ancak kendi coğrafi sınırları içerisinde yetkilerini kullanabilmekte, buna karşın suç örgütleri kendilerini sınırlayacak hiç bir coğrafi engel bulunmadığı için eninde sonunda yasalardan kaçabilecekleri güvenli bölgeler bulabilmektedirler. Onlar açısından temel amaç her ne yolla olursa olsun kar olduğundan, esasen ekonomik motifli olan bu faaliyetlerini sürdürürebilmek için paranın en kolay kazanıldığı bölgeleri keşfetmek ve normal işletmeler açısından ulaşılmaz görünen karlarını artırmak maksadıyla toplumsal çürümeyi teşvik etmek durumundadırlar. Bu toplumsal çürüme, küçük yaşta çocukların uyuşturucu, pornografi, silah ve her türlü sahtekarlık ile tanıştırmalarından siyasal kimliklere şantaj, tehdit, baskı

ve rüşvete kadar uzanmaktadır. Bütün dünyada devletin en üst kademesindeki yöneticilerin bu tür örgütlerle işbirliğine gitmekten kaçınmadıkları gözönüne alındığında, ülkelerin siyasal rejimlerini, demokratik haklarını, bireysel özgürlükleri tehdit eden ciddi bir güvenlik sorunu ile karşı karşıya olduğumuz ortadadır. Ve bu durum, uluslararası güvenliği nükleer silahlardan daha gerçekçi ve somut bir tehdit altında bırakan bir sorun olduğundan, mücadele mutlaka uluslararası işbirliğini gerektirmektedir.

Uyuşturucu kullanımı ve trafiğinin çok yeni bir olgu olmamakla birlikte teknolojik gelişmelerle birlikte global bir düzlemde yayılması üzerine mücadelenin geniş çaplı olarak yürütülmesi uluslararası platformlarda da kabul edilmiş ve 20. yüzyılın başlarında bu yolda adımlar atılmıştır. Uyuşturucu ticareti ile mücadelede uluslararası işbirliği için ilk çağrı 1908 yılında ABD tarafından yapılmış¹⁹ ve 1909'da Shanghai'da onüç ülkenin katılımıyla "Uluslararası Afyon Kongresi" toplanmıştır. Bu kongre 1912'de La Haye'de imzalanacak, uyuşturucunun kontrolü konusundaki ilk antlaşma olan "Uluslararası Afyon Sözleşmesine" öncülük etmiştir. Sonrasında Milletler Cemiyeti'nin kuruluşu ile beraber örgüt bünyesinde afyon trafiği ve diğer tehlikeli uyuşturucular konusunda bir danışma komitesi kurulurken, 1925, 1931 ve 1936 tarihlerinde çeşitli kontrol sözleşmeleri imzalanmıştır. Milletler Cemiyeti'nin bu konudaki ilgisini aynen devam ettiren Birleşmiş Milletler Örgütü, ECOSOC (Ekonomik ve Sosyal Konsey) tarafından oluşturulan Narkotik Maddeler Hakkında Birleşmiş Milletler Komisyonunu (CND) kurarak eski danışma komitesinin yetkilerini transfer etmiştir. Uyuşturucu konusunda imzalanan diğer uluslararası antlaşmalar kısaca 1961'de imzalanan ve 13 Aralık 1964'te yürürlüğe giren "Narkotik Maddeler Tek Senedi"; bu senedi genişleten ve 8 Ağustos 1975'te yürürlüğe giren 1972 tarihli ek Protokol; 1971 tarihinde imzalanan ve 16 Ağustos 1976'da yürürlüğe giren Psikotropik Maddeler Sözleşmesi; 1984 tarihli Uyuşturucu Trafiğinin ve İstismarının Kontrolüne ilişkin Birleşmiş Milletler Deklarasyonu; 1988 tarihinde imzalanan ve 11 Kasım 1990'da yürürlüğe giren Birleşmiş Milletler Narkotik ve Psikotropik Maddelerin Trafiğine Karşı Sözleşmesi olarak sayılabilir²⁰.

Uyuşturucu merkezli örgütlü suç ile mücadelenin mümkün olduğunca geniş katılımı olarak yürütülmesi, çok taraflı uluslararası antlaşmalar vasıtasıyla gerçekleştirilebileceği gibi, devletler arasındaki ikili antlaşmalar yoluyla da sürdürülebilmelidir. Ancak uluslararası sistemde belirli nedenlerle rekabet halinde

olan devletlerin birbirlerine karşı yıkıcı faaliyetleri, özellikle de terörizmi desteklemeleri, bu türden illegal faaliyetlere ek bir motivasyon sağlamakta ve uyuşturucu trafiği ile uluslararası terör birbirlerini besleyerek desteklemektedir. "Narkoterörizm" olarak adlandırılan ve uyuşturucu paralarının terör gruplarını finanse etmesi ve karşılığında terör gruplarının da uyuşturucu trafiğinin güvenli seyretmesine yardımcı olması olgusu, iki farklı tür illegal faaliyetin işbirliği içerisinde girerek devlet otoritelerine meydan okuyuşunun bir göstergesi olmaktadır. Bu nedenle devletlerin bu tür suç örgütlerine destek olmalarının bir "boomerang" etkisi yaratacağının bilincinde olmaları ve gönderdikleri silahın kendilerine doğru dönebileceğinin farkına varmaları gerekmektedir.

Örgütlü suç ile mücadelede en önemli noktalardan bir tanesi de bu faaliyetlerin hangi yöntem uygulanırsa uygulansın sonuçta ekonomik amaçlarla gerçekleştirildiği ve bunun siyasal etki yaratmakta da kullanıldığıdır. Bu nedenle finansal akışların denetlenmesi gerek ulusal gerekse uluslararası düzeylerde bir önkoşul olarak görünmektedir. Özellikle gizli hesapların kontrolü, para aklama yöntemlerinin mümkün olduğunca güçleştirilmesi ve tüm bankaların uluslararası denetime tabi tutulması liberal ekonomiye bir köstek değil, onun sağlıklı bir biçimde devamının sağlanması için zorunlu bir uygulamadır. Unutulmamalıdır ki, bu tür faaliyetlere dahil olan gruplar açısından banka satın almak veya gizli hesapların kullanılması çok kolay bir yöntemdir. Britanya Ulusal Kriminal İstihbarat Servisinin belirttiğine göre yılda yaklaşık 1.5 trilyon dolar bankalar aracılığıyla aklanmaktadır²¹. Paraların aklanması yasadışı yollardan elde edilen gelirlerin yasal zeminlere dönmesi anlamını taşıdığından, o noktadan sonra durdurulması pek mümkün değildir. Bu nedenle yasadışı ekonomiye bağlı olarak varlıklarını sürdüren finans merkezleri, uluslararası baskı altına alınmalı ve gelişmekte olan ülkelerin de en hızlı zenginleşme yöntemi olan bu tercihi kullanmaktan caydırılmaları gerekmektedir. Zira dünya hızla yeni global suç örgütleri ile tanışırken, yeni devletler de global suç devletleri haline gelmekte ve uluslararası düzen anarşik bir ortama doğru hızla ilerlemektedir. Bu ortam 20. Yüzyılın en kanlı savaşlarını ve en sıcak çatışmalarını bile aratacak bir kuralsızlık içinde, vahşi bir mücadeleye dönüşebileceğinden, devletlerin önlemlerini şimdiden almaları ve uluslararası hukuku, düzensizliğin yerine ikame etmeleri, kendi varlıklarını sürdürebilmek için de bir zorunluluktur.

Dipnotlar

¹ Phil Williams, "Transnational Crime Organizations and International Security", *Survival*, Vol. 36, No. 1, Spring, s. 107

² 18 Mayıs 1993, Sabah Gazetesi, s. 7

³ H.P. Klepak, "The International Drugs Trade; There's Room For All", *The World In Conflict, Jane's Intelligence Review Yearbook*, s. 25

⁴ Martin Both, *Haşhaştan Eroine; Uyuşturucunun 6000 Yıllık Öyküsü*, Çev. Özden Arıkan, İstanbul, Sabah Kitapları, 1996, s. 300

⁵ Aktaran Alwin Toffler, *Yeni Güçler Yeni Şoklar*, İstanbul, Altın Kitaplar, 1992, s. 453

⁶ "The Mafia Declares War", *Guardian Weekly*, 16 Ağustos, 1992, s. 24

⁷ Brief Report of The Internal Revenue Service of USA, Washington D.C., Temmuz 1997, s. 14 ayrıca Prof. Dr. Phil Williams'ın Pittsburg Üniversitesi, Ridgway Center'da verdiği konferans (18 Temmuz 1997) metninden (k.m) derlenmiştir.

⁸ Phil Williams, age., s. 101

⁹ Ibid., s. 101

¹⁰ Ibid., s. 105

¹¹ Phil Williams, a.g.k.m., s. 3

¹² John A. Cassara'nın (U.S. Customs Special Agent) 11 Temmuz 1997'de Washington D.C.'de, Academy for Educational Development Center'da verdiği Transnasyonal Suç başlıklı konferansın metninden, s. 2

¹³ Werner Raith, *Yeni Mafya Karteli*, Çev. Kaan Ökten, İstanbul, Sarmal Yayınevi, 1995, s. 146

¹⁴ James Walsh, "The Triads Go Global", *Time*, 1 Şubat 1993, s. 40-47 ve Xzu Qing Zhang, "Enterprise Crime and Public Order", *Enterprise Crime; Asian and Global Perspectives*, ed. Ann Lodi and Zhang Longguan, The University of Illinois, Chicago, 1992, s. 16'dan derlenmiştir.

¹⁵ Phil Williams, age., s. 103

¹⁶ INTERPOL *Pro-Balkan 1996; Situation and Trends*, ICPO, Lyon, Nisan, 1997, s. 10

¹⁷ Anatoli Volobuev, "Combating Organized Crime in the USSR; Problems and Perspectives", *International Perspectives on Organized Crime*, ed. Jane Rae Buckwalter, Office of International Criminal Justice, Chicago, 1990, ss. 77-78

¹⁸ Ibid, ss. 75-76

¹⁹ Janice E. Thompson, "The Regulation of Transnational Practices", *Governance Without Government; Order and Change In World Politics*, ed. James Rosenau and Ernst-Otto Czempiel., Cambridge, Cambridge University Press, 1992, s. 200

²⁰ Bkz. Stephen Walsh, "some Aspects of International Drug Control and Illicit drug Trafficking", *International Drug Trafficking*, ed. Dennis Rowe, Office of International Criminal Justice, Chicago, 1987, ss. 101-113

²¹ John C Cassara, a.g.k., s. 4

TARTIŞMA

Gündüz Fındıkçioğlu'nun

"Reel Sosyalizm" Yazısı:

Reel Sosyalizme Eleştiri mi, Şeytan Taşlama Ayini mi?

Tolga Yalnız (*)

İktisat Dergisinin Kasım 1997 sayısı "Reel sosyalizmin krizi ve gelecek" başlığını taşıyordu. Okuyucuyu, dergide reel sosyalizmin genel ve bilimsel bir değerlendirmesinin yapılacağına dair güzel düşüncelere götüren bu başlık ile derginin içeriği arasında çok az bir ilgi olduğunu görmek ve üzülmek için dergiyi tamamiyle okumak gerekiyor.

373. sayıda adı geçen "Büyüme Stratejileri" ve "Reel Sosyalizm" başlığına özel ilgisi olan bir araştırmacı olarak, genelde derginin özelde ise Gündüz Fındıkçioğlu'nun yazısının, süslü ve gösterişli ancak en hafif deyişle bilimsel analizden yoksun olduğunu düşünüyorum.

Bu bağlamda, sonraki İktisat sayılarına kendimce bir katkı sunabilmek amacıyla Sayın G. Fındıkçioğlu'nun yazısı üzerine kısa bir tartışma yapmak istiyorum. Ele alacağım Sayın Fındıkçioğlu'nun yazdıklarının içeriğinden ziyade bunları sunuş yöntemi olacaktır. Yazarın üslubunu, kullandığı kalıpları; bu anlamda çizdiği siyasal-ideolojik hattı da değerlendirmeye çalışacağım.

Yazının girişinde SB üzerine literatürün çok zengin olduğu ifade ediliyor. Temel tez olarak, **SB'nin siyasi ve ideolojik nedenlerden değil, iktisadi sebeplerden çözüldüğü** söyleniyor. Yine yazının giriş kısmında, bir başka tez ya da ön kabul olarak **"yeni bir toplum organizasyonuna dair pozitif nitelikteki es-**

ki sol argümanlar giderek geçersizleşmektedir" deniliyor.

Yazar giriş bölümünde ve daha sonra "Bir politik ek" bölümünde dillendirdiği düşüncelere hangi veri bütünü, hangi ampirik olguları değerlendirerek ulaştığını belirtmiyor. Bu düşüncelere ulaşmakta kullandığı yöntemleri ve akıl yürütme tarzlarını; kısaca tez olarak ileri sürdüğü olguları destekleyecek ilgili materyal(ler)i ortaya koymuyor. Asıl yazı bu tezlerle doğrudan ilişkili olmadığı için tezler "a priori" olgular olarak okuyucuya en başta dayatılmış oluyor. Bilimsel olmayan "empoze edici" bu yöntem ilk defa sunuşta maskesini çıkarıyor; daha sonra yazının geneline nüfuz ediyor. Aşağıda sunuşta dillendirilen ön kabulleri ve yazının içinde yer alan bir takım tezleri değerlendirmeye çalışacağım.

Sayın Fındıkçioğlu, yazının başında, Cass-Kopmans-Ramsey modelinin sosyalizm ve merkezi planlamayı karakterize etmek için oluşturulduğunu iddia ediyor. Daha sonra, Ramsey'in postülalarında, "toplumsal refahı sadece fert başına tüketim" olarak kabul ederek, modeli bu şekilde (yeniden) inşa ediyor. Modelin burada türetilen varyantı, matematiksel olarak sosyalizmin ideal tipinin ilk/naif karakterizasyonu olarak isimlendiriliyor.

Yazar, sosyalizmin matematik formülasyonunu kapitalist ekonomik işleyişe ait "fert başına tüketim=toplumsal refah göstergesi" argümanı içinden çıkarmaya çalışıyor. Sosyalizmin, kuruluş aşamasında

(*) Hava-İş Araştırma Uzmanı

dahi, başka bir sistem olduğunu, aynı teorik çerçeveye tekabül etmeyeceğini aklına bile getirmiyor. Yazar, gözü kara bir biçimde, Ramsey'in Cambridge'de oluşturduğu matematiksel modelin, sosyalizmin devrim sonrası yıllarını ve büyüme pratiklerini rahatlıkla gözler önüne serdiği kabulünden hareket ediyor. Reel sosyalizm ne ölçüde vülgerize edilirse konuyu ele almak da o kadar kolay oluyor.

Fındıkçıoğlu'nun yazdıklarının karşısına koyacağım temel önermelerden biri, fert başına tüketim göstergesinin ve aslında bütün neo-klasik iktisat göstergelerinin- geçiş ve sonrasında kuruluş dönemi sosyalizmi için asla kriter olamayacağı argümanıdır. Geçiş ve sonrasında kuruluş dönemi sosyalizmi, tarih olarak 1917-1932 arası ve sonrası, çok ilginç ve zengin bir tarihsel kesittir. Çökmüş bir iktisadi yapının, komünistler tarafından sosyalist bir ekonomi olarak hiç yoktan örgütlenme süreci bir çok ilki ortaya çıkarmıştır. Yazarın ele aldığı ve çok kısa bir Preobrajensky tartışması ile -ancak bir kısmını o da son derece eksikli bir biçimde-etüd etmeye çalıştığı makas sorunu dahi aslında işçi sınıfının iktidarının tarih sahnesine çıkardığı yeni bir problemdir ve yeni düşüncelerle çözümlenmiştir.

Yazı içinde, yazarın bu tür olguları rahatlıkla ihmal ettiği ve özel olarak matematiksel iktisat alanına yönelmeye çalıştığı gözlemlenebiliyor. Klasik iktisat, Neo-klasik iktisat ve türevleri olan diğer bütün iktisat okulları Sosyalist bir sistemi -Sovyet ekonomisini- bilimsel bir biçimde analiz etme araçlarına sahip değildir. Sosyalist sistem, yani 1917 ile başlayan düzen, yeni bir dünyadır. Paris Komünü'nün sınırlı deneyimini bir kenara bırakırsak, 20 bin yıllık insanlık tarihinde iktisat. Dünya-tarihsel olarak sınıfsız topluma adım atan bu ilk örneğin mevcut teorik araçlarla, hatta daha çok 1917 ile tarih sahnesine çıkan yeni sisteme tepki olarak cisimleşen Keynezyen ekonomi analizleri ile (ve Keynes'e tepki olarak gelişen neo-klasik ekolün çerçevesi ile) ele alınması sadece yanlış değildir; tek kelimeyle anlamsızdır. Az gelişmiş bir kapitalist ülkeden evrilen yeni sistem, ekonomik kuruluş anlamında kendi teorisini, sorunları pratikte yaşayarak, yoğun tartışmalar içinde bunların soyutlamasını yaparak, pratikle hemen hemen eş zamanlı olarak yaratmıştır. Durum bu kadar orijinal ve bulunmaz iken, hala oyun teorisinin kadük ve güdük çerçevesinden reel sosyalizm eleştirisi üretmeye çalışmak ancak ciddiyetsizlik olabilir. Diğer taraftan en basit bir Carr, Davies, Dobb, okuması olmaksızın bu işe kalkışmak ise başlı başına akademik bir intihar anlamına gelmektedir.

Sosyalizm, yazarın ele almaya çalıştığının aksine, fert başına tüketimi maksimize etmek ya da (kuşaklararası toplumsal refahı) dinamik olarak optimize etmek amacıyla kurulacak/kurulan bir sistem değildir. Sosyalizm, hem teorik olarak hem de Ekim'in gösterdiği somut biçimiyle, üretici güçlerin gelişimini ve üretim ilişkilerinin değişimini merkeze alır. Yeni ve her anlamda eşitliğin hüküm sürdüğü bir düzene geçişin kilit alanları bunlardır. Reel (yani verili durumda realize olan) sosyalizm bu alanlara müdahale ederek daha ileri ve eşit düzene doğru yol almayı hedefler. Tabii ki burada ifade ettiğim alanlar genel ve tarihsel bir hedefin -sosyalizmin- parçasıdır. Reel sosyalizmin ilk on yılı -savaş komünizmi, NEP ve kolektivizasyon- bu genel hedefe dönük somut ve pratik adımlar olarak kavranılmalıdır. Fındıkçıoğlu sosyalizmi kavrayış bakımından doğrudan durmak yerine, beyhude bir uğraş içinde Ramsey'in fiktif modeline revizyonlar getirmeye çalışıyor. Bu uğraş, ne yazık ki, bir körün, fiili sadece hortumuna dokunarak tarif etmeye çalışmasına benziyor. Sosyalizmde toplumsal refahı, fert başına tüketim fonksiyonunun, nüfusun ve üretimin bulunduğu tek bir matematiksel formülle tanımlamaya çalışmak sadece ideolojik ve tarihsel değil aynı zamanda akademik bir körlüktür. Eklektik yöntemi ve formülasyonlarını hangi döneme tatbik ettiğini söylemeyererek, Sayın Fındıkçıoğlu'nun bu körlüğü ileri boyutlara taşıdığı da yazıda rahatlıkla gözlemlenebilir.

Fındıkçıoğlu'nun buradan çıkardığı, reel sosyalist ülkelerde planlamanın objektif fonksiyonu dinamik bir etkinsizlik ürettiği tezidir. Bu durumun birinci nedeni, yazara göre, SB'de büyümenin aşırı sermaye yoğun olmasıdır; ikinci neden ise "azalan getiriler tuzağı" olarak ifade edilmektedir.

Yazar bu savlarıyla spekülasyon dolu bir alana adımını atmaktadır; zira bu tezleri besleyen herhangi bir ampirik bulgu yoktur. Yazarın, kaynakçada gösterdiği yayınların ifadeleri dışında, ki bu yayınlardan herhangi bir alıntılama yapmamıştır, planlamanın objektif fonksiyonu ile diğer iktisadi göstergeler arasında herhangi bir ilişki kurmaksızın bu sonuçları çıkardığını söyleyebiliriz. Burada bazı sorular insanın aklına takılıyor. Mesela; elde sermayenin olmadığı ve ilkel olarak birikmeye başladığı- ki bunu Fındıkçıoğlu da kabul ediyor- 1917-1932 dönemi nasıl sermaye yoğun bir genişlemeyi merkeze koyabilir? Ya da başka sorular: örneğin, Stahanov hareketi döneminin yani 1930'lar sonrasında gelişme pratiklerine Fındıkçıoğlu'nun teorik penceresinden nasıl bakılmalıdır? Bu dönem emek-yoğun mudur yoksa sermaye-yoğun mu?

"Azalan getiriler tuzağı" dediği şey, kendisinin sunduğu Total Faktör Verimliliği tablosunun gösterdiği üzere, neden 1928-1960 dönemine negatif bir etkide bulunmamıştır? Bu 32 yıl içinde Sovyet ekonomisi bir dünya savaşı ve 20 milyona yakın insan kaybetmesine rağmen nasıl olup da TFFV'de herhangi bir düşüş, kaydetmemiştir? Bu anlamda, yazarın "azalan getiriler tuzağı" dediği olgu konjonktürel midir, hangi maddi koşullara ve sebeplere dayanır? Bu olgu ne zaman ortaya çıkmıştır? 1960'lar sonrası bir milat olarak saptanabilir mi? vb...

Kısa bir akıl yürütme ile bulunabilecek bu soruları Fındıkçıoğlu'nun yazısında atlamış olması bilimsel bir tahlili de es geçtiği anlamına gelmektedir.

Preobrajensky ve "makas" bölümü ise başlı başına bir kolaj görünümü vermektedir. 1917-1928 sürecini ve bu sürecin rasyonellerini çözümlenmeden sadece bu döneme değin tezler geliştirmiş bir iktisatçıyı, özgül bir alanda mütala etmek yöntem olarak yalnız eksikli değil aynı zamanda yanlışdır. Yazar, tekil olarak ele alırken bile, Preobrajensky'ye neo-klasik iktisadın kısır dünyasından bakmayı sürdürmektedir; devrim sonrası Sovyet iktisadi yazınında çok detaylı tartışılan bir konu olan kır-kent çelişkisi üzerinden, yeni tezler ortaya attığını düşünmesine rağmen bilinen şeyleri tekrar etmenin ötesinde hiç bir şey söylemeden, geçebilmektedir.

Niyetim yazının bütünlükten yoksun içeriğini tartışmak değil; o nedenle burada duruyorum ve "ek" bölümüne geçiyorum.

"Bir politik ek" hakkında siyasi bir kritik

AB'ye girmeye çok istekli ve kendince gerçekçi bir liberal olan Fındıkçıoğlu'nun reel sosyalizm hakkında İktisat Dergisine böylesine provakatif ve agresif bir yazı yazabilmesi düşündürücüdür. Aşağıda örneğini vereceğim türden "tez"lerin Türkiye'de 80'li yılların Özalizmi ile gözü dönmüş ve biraz sermaye yapmış, göbekli ve tespihli tahıl tüccarı kasaba burjuvalarına ait olması -mesela Konya esnafına ait olması- daha akla yakın gözüküyor: "Reel sosyalizm bir merkezi bürokrasiyle merkantilizm¹ yapma denemesidir ve başarılı olamayarak çözülmüştür". "Bu nedir?" diye kendime üç-dört kez sordum. Bu "tez" in, değil Sayın Fındıkçıoğlu'na sosyalizmi şu ya da bu düzeyde bilen "sokaktaki insan"a ait olması ihtimali bence çok düşüktür.

Yazar feodalizmi, kapitalizmi, ve en önemlisi sosyalizmi irdelemeden, sosyalizm üstüne yorumlar ge-

tirmektedir. Yazar Lenin'in teorisini zayıf halka kavramsallaştırmasını, reel sosyalizmin kazanımlarını küçük görmektedir. Yazarın siyasal ürkekliği, menşevizm düşkünlüğü, zayıf halka olmamayı arzularken ister istemez su yüzüne çıkmaktadır. Yazarın Leninist politika hakkında, yukarıdaki Reel sosyalizm tanımlamasına benzer, "Leninist politika Marx marja alınarak oluşmuştur" türünden son derece, basit, mediokr ve liberal tezler türetebildiği düşünüldüğünde, reel sosyalizmi neo-klasik bir çerçeveye değerlendirmeye çalışmasını, Stalin'e küfretmek için Avrupa'lı ve Amerika'lı akademisyenlerden kavram çalmasını da "normal" karşılamak gerekiyor. Ancak bütün bunlar bir işe yarar mı, işlevsel midir? Bu nokta yaşımsaldır. Bana kalırsa, sosyalizmin geleceğine bakmak için, reel sosyalizme yönelik matematik formülasyonlarla dolu neo-klasik bir "tahlil" geliştirmeye çalışmak tamamiyle işlevsizdir, boşunadır. Reel sosyalizmi küçük görmenin, ona küfretmenin yüzlerce yolu vardır. Bu amaç için özel olarak matematik gerekli değildir. Neo-klasik iktisat ise bu bağlamda kifa-yetsizdir.

Sosyalizme bağlılığın, yalnız teorik ve siyasi bir tercih değil; temelde ahlaki bir tercih olduğuna inanan bir araştırmacı olarak, reel sosyalizmin büyük bir deneyim külliyatı olduğunu düşünüyorum. Bu deneyimi, liberal ve/veya post-modern (neo-klasik) "yorum"ların fütursuz hücumuna karşı korumanın her Marksist'in görevi olduğuna inanıyorum. "Yaşandı bitti kurtulduk"; "Zaten biz başında böyle demiştik"; "Hep ne zaman çökecek diye bekliyorduk; nasip 80'lerin sonuymuş"; "Taşlayalım şimdi şeytanları" diyen liberal zihniyetlerin sol ideolojiyi deforme etme maksadıyla hareket ettiği ortadadır. Bu zihniyetlerle her kuldarda hesaplaşılmalıdır. İler tutar yanı olmayan bu "fantazi tezler" ifşa edilmelidir. Sonuç olarak amaç, Reel sosyalizmi değerlendirmek ve 70 yıllık deneyimin ışığında sosyalizm projesini yeniden üretmek olmalıdır; bu amaca, kuşkusuz neo-klasik kakofoni değil; ancak Marksist düşünce ve eylem; yani **praksis** ulaşabilir.

Dipnot

¹ Kuşkusuz "Merkantalizm" değil "Merkantilizm"dir. Yazarın Amerikanca yazdığı, Türkçe'nin imlasını ve gramerini bilmediği, yaptığı Türkçe hatalarının fazlalığından anlaşılabiliyor. Yine de çok temel iktisat terimleri redaksiyon sırasında tashih edilebilirdi.

"Reel Sosyalizme Eleştiri mi, Şeytan Taşlama Ayini mi?": Cevap

Gündüz Fındıkçioğlu

Görüşlerinizi paylaşmıyorum. Sadece "İktisat Dergisi"nde nasıl yayınlanabiliyor? şeklindeki ifadeniz beni şaşırttı. Siyasi açıdan beğenmediğiniz bir yazının İktisat Dergisi'nde nasıl olup da çıkabildiğini soruyorsanız buna cevabım, İktisat'ın siyasi bir dergi olmadığı şeklindedir. Herhangi bir siyasi akımın yayın organı hiç olmadığına göre, benim yazım gibi bir yazıyı yöneteceğiniz veya etkileyebileceğiniz bir siyasi dergide basmama hakkına elbette ki sahip olduğunuzu, ancak İktisat'ın bu şekilde yönlendirilemeyeceğini hatırlatarak bu yorumunuza tamamen cevap vermiş olacağımı düşünüyorum. Ayrıca, yazımın yarı-akademik bir kültür dergisi olan İktisat'ın entellektüel standartlarına uymadığını da pek sanmıyorum.

- İktisat Dergisi'nde çıkan yazım neredeyse bütünüyle bir "kolajdır" zaten. Bu eleştiri -yazının içinde de kabul edilmişti- doğrudur. Yazının ön kabullerinin çok açık olduğu da ortadadır. Akademik olma iddiası taşımamaktadır. Tam akademik bir yazıyı İktisat Dergisi'ne vermeyi düşünmediğim gibi, kimsenin de düşündüğünü sanmam. Bu yazının yazılma nedeni şudur: liberalizm vs tarzı ifadeler ve etiketler beni hiç ilgilendirmiyor ama -ayrıca liberal de değilim: en azından benim kanım bu. Özelleştirme üzerine 1997 Ocak sayısında çıkan yazıma da bakabilirsiniz- von Mises'ten beri bu konuda söylenenlerin ciddi bir doğruluk payı içerdiği aşkar görünüyor. Hiçbir rejimin "ihanet", "aydınların ihaneti", ideolojik çözülme vb nedenlerden dağılacağı kanısında değilim. Bu açıklamanın -bu bence önemli değil ama, sizce önemli olabilir- marksist bir açıklama olmasını da pek mümkün görmüyorum.
- Her türlü sosyalizmin temel sorunu bir yapılabirlik ve etkinlik sorunudur bence. Tüm ekonomik sistemlerin sorunu budur.
- Reel sosyalizm konusunda yazdıklarınızdan şu sonucu çıkarıyorum: Sovyetler Birliği üzerine düşünmek niyetinde değilsiniz. Ön kabul şudur: reel sosyalizm bir kalkınma-planlama mo-

delidir. Yeni bir toplum vs... bunlar her ihtilalden sonra ortaya çıkan ideolojik euphoria'dır. Bir analiz dengeye ve ideolojik görünümünden soyutlanmış iskelete de bakabilir: bence zaten öncelikle bunları ele almalıdır. Hiç mecbur değilim sizin dediğiniz gibi bakmaya. Siz de benim gibi bakmıyorsunuz mesela.

- Bakacağınızı da sanmıyorum. Marksist iktisat denilen şeyin ne olduğunu anlayan iktisatçı pek görmediğim için oyun teorisine kadük vs derken ne kastettiğinizi de anlayamıyorum. "Emperyalizm kuşatma altına aldı ve ilk sosyalist deney uzun süre direnmesine rağmen sonunda 1,2,3 nolu politik hataların da etkisiyle yıkıldı: yazık oldu" desem -ki bu da doğrudur tesbit olarak, ama hiç bir mana ifade etmeyen bir doğruluktur bu- sizi tatmin edecek mi? (Dünyanın 1/3'üne ulaştıktan sonra hangi kuşatma diye sorulabilir, mesela. İnanılmaz doğal kaynak zenginliği, kereste, altın, petrol satarak alınan yeni teknoloji, köle emeğine kadar döke saç kullanan işgücü ve 22 milyon km² arazi ile de "hangi kuşatma?" denilebilirdi ayrıca.)
- Carr, Davies, Dobb... Bunları da nereden çıkarıyorsunuz ve bu yazarları okumadığımı nasıl hükmediyorsunuz? Benim için tarih öncesi olan bir literatüre referans vermek zorunda mıyım? Yazdığım yazının, ya da "kolajın" tek anlamı başka bir tarzının olmasında zaten. Carr vs diye bir yazı yazmazdım ve yayınlamazdım. Bu me-yanda Birmingham'daki merkezin, örneğin Julian Cooper'in, başka çalışmaları da var. Zaleskiy var. Monograf çok. Ancak, benim niyetim bu değildi. Tam da sizin "metodolojik eksiklik", kısırlık vs dediğiniz şeyler benim için önemli. Ancak, kaç senede nasıl bir metot tercihine geldiğimi veya marksizmi nasıl yorumladığımı da yazmalı mıyım? Bence bu metot konusunda ve neo-klasik iktisat konusunda çok yanılıyorsunuz. Oyun teorisi konusunda da bir karışıklık var gibi geldi bana. Oscar Morgens-tem 1971'de "oyun teorisi neo-klasiğe bir darbedir" demişti mesela. Her kıssasına güvenirse-

niz bence bu alet/teori bütünü yanıltıcı olabilir. Ama baştan kesip atarsanız da geriye Kapital üzerine n'inci permütasyonu yapmaktan başka bir şey kalmayabilir.

- Neoklasik, Keynesyen vb etiketleri kullanmanın yararının limitte sıfır olduğu kanısındayım. Keza, marksist etiketi de bugün sıfıra yakın enformasyon içermektedir.
- Merkantilizm mi merkantalizm mi yazılıyor bilmiyorum. Ancak, okuyabildiğim dillerde bu merkantilizm'dir. Türkçeye geçerken değişiklik mi olmuş, ya da benim bilmediğim bir dilden mi Türkçe'ye aktarılmış bunu bilemem. Merkantalizm ifadesini ilk defa duyuyorum. { Ayrıca, Amerikanca değil, Britiş İngilizcesi konuşuyorum}. Hiç türkçe eğitim görmedim sayılır. Bu yüzden terimleri bilmediğim doğru olabilir. Bu özellikle matematik terimlerinde böyle. "Manifold" nasıl çevriliyor, mesela, bilmiyorum. "Upper hemi-continuity", "correspondence", "homotopy" vb... Bilmiyorum. "Isomorphe" için "eş yapıda" diyorum ama emin de değilim. Ancak, sanırım bu konu öze ilgili değil. Sonradan "merkantalizm'in bana ait bir hata olduğunu, doğrusunun merkantilizm olduğunu" yazmışsınız. Bence de ilk metninizde yanlışlıkla "merkantalizm" yazılmış. Bu gayet açık. Benim de "merkantilizm" yazmış olabileceğim, ancak dizgide bunun "merkantalizm" şekline dönüşmüş olacağı aklınıza gelmiyor mu? Kapitalizm, kapitalizm şeklinde basılmış olsaydı bu benim hatam mı olacaktı?
- 1917-32 arasına gelince... Bunun konuyla ilgisi yok. Ben zaten merkezi planlamadan bahsediyorum. 1917-32 mi, 1917-28 mi, ne dersenez deyin bu dönemde iki olay var galiba: birincisi, tam bir felaketle sonuçlanan "Savaş komünizmi", ikincisi NEP. 1926'da Piatakov'un Avrupalı komünistlere "bugün de yıkılmadı" dediği zor ayakta duran bir yapı var ortada ve bu "geçişler dönemini" nasıl değerlendirdiğimiz önemli mi? Tarihin en büyük hiperenflasyonlarından biriyle ve üretimin durmasıyla sonuçlanmış bir "Savaş komünizmini" nasıl değerlendireceğim ki? Belli zaten.
- Şunu görmüyor musunuz: planlama başından itibaren devamlı sağa sola sıçramalarla gitmiş, devamlı teşvik sorunlarına çatmış, savaş hazır-

lığı açısından çok önemli bir endüstriyel temel sağladıktan ve II. Savaş'ta bu anlamda (bir büyüme modeli) başarı gösterdikten sonra yine aynı sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. Ayrıca, II. Savaş bir milliyetçi savaştır. Kutuzov'un portresi boşuna asılmadı Kremlin'de duvara. Başka türlü insanları mobilize edemezdi rejim. Bu bile bir şeyler söylüyor ama...

- Açın 1955'leri, 1965 tartışmalarını... 1985 ile aynıdır. Tarih koymazsanız ve somut referansları çıkarırsanız "1985 tartışmaları" diye basabilirsiniz. Sorun "normal" bir dönemde bu sistemin etkinliğin çok altında çalışan bir kaynak dağıtım mekanizması olmuş olmasıdır. Benim görüşüm bu.
- Biraz ufkunuzu açın: bende sizin için söyleyeceğim; kadük marksist yazarlarla sınırlı kalmayın. Bu tür literatürlerin yararı çok azdır. Stalin devletini "süper-vergici bir Leviathan" olarak da görebilirsiniz, mesela. Wallerstein, 1988'de, "Rusya merkantil bir sanayileşme için Batı'dan izin almış sayılabilir, misyon bitince geri dönecek" diyordu. Pek de yanlış değil galiba.
- Çarlık Rusya'sı zayıf bir devletti. Bakmayın siz "otokrasi" laflarına. Vergi bile salamayan devlet güçlü olmaz. Stalin güçlü devleti yarattı, Bolşevik üniversalizm Çarlık topraklarının dağılması için gerekli tutkalı da sağlamış oldu. İmparatorluk dağılmadı ve Çarlıktan daha etkin bir bürokrasiyle sanayileşme hamlesini yaptı. Savaş reformu erteledi. Esasen sonuçta reformu yapamayarak sistemi "çürüttüler". 1960'larda yapabilselerdi, Çin gibi, imparatorluk dağılmadan bir tür sosyal-demokrat kapitalizme evrilebilirdi. Ya da ucu açık bir süreç başlamış olurdu. Geç kaldılar.
- "Sosyalizm bunun neresinde?" diye sorabilirsiniz. SBKP Yeltsin'i "yetiştirdiğine" göre ve "eski komünistler" hızla mafyalaşabildiklerine göre sosyalizm orada da inanan bir avuç azınlığın kalbindeymiş galiba.
- Son derece aşık ve "görünen köy kılavuz istemez" şeklinde bir noktaya gelindiği halde bunu net bir üslupla yazan birisine kızmak yerine işi bu noktaya getirenlere kızsanız iyi olur bence. Sovyetler Birliği iktisadi değil, ideolojik-siyasi nedenlerden yıkıldıysa, SBKP'ye kızmalısınız, ya da SSCB yurttaşlarına kızın. Ancak,

bu kızgınlıkla politika yapılacağını hiç sanmıyorum.

- "Azalan getiriler tuzağı" ile ilgili milattan da bahsetmek istiyorum. II. Dünya Savaşı sonrasıdır. Liberman tartışması için 1965 tarihi ortaya sık sık çıkmakla beraber bu tartışma da daha önce ortaya çıktığına göre, 1950'lerin ortası da bir tarih olabilir. Planlamada lineer programlamadan bahsedilmesi -ancak sadece bahsedilmesi- 1958 oluyor sanırım. 1959'da Kantorovitch'in 1939'dan beri basılmayan matematiksel iktisat kitabının basılması gerçekleşti. Bu sıralarda bu konular konuşuluyordu yani. Hruşçov'un daha önce attığı somut reform adımları da var ve 1956 Macaristan ve Polonya ayaklanmalarından sonra geri adım atılıyor. Bence, Savaş hariç, merkezi planlama asıl işlevini 1940 sıralarında tamamlamıştı. Ama Politbüro'nun işlerin iyi gitmediğini açıkça dile getirmesi 1955'i buluyor. Araya savaş girdi ve sonrasında da savaşın yaralarının sarılması. Sonra, galiba, Stalin ölsün diye beklediler.

- Bir nokta daha var: merkezi planlamanın başlangıçtaki başarıları inanılmaz insan ve kaynak israfıyla sağlandı. Bu da normaldi: on senede yüz senelik gecikmeyi telafi etmek istediler. Asıl önemli olan ve sizin de üzerinde düşünmeniz gereken şey bence şu: toplumlar hep "anormal" dönemlerde, bir "sürekli devrim" atmosferinde yaşayamazlar. Bu yüzden merkezi planlama bir sosyalizm modeli de olamaz. Sosyalizmin bir "denge" modeli olması, insanların bunu istemeleri, bunun "yapılabilir" olması gerekiyor. Şu anda olmayan da bu galiba. Alman planlamasından alınmış bir büyüme modelinin çok şey pahasına elde ettiği geçici başarılarla takılıp kalmayın derim. Bence bu konudan alınacak tek ders "asla böyle bir şey tekrar etmeyecek ve etmemeli" şeklindedir.

- Özalizm vb konularda bir propaganda etkisini amaçlar görünen yorumunuzu es geçecektim. Benim Özalizm ile falan alakam yok. Ancak, sanıyorum es geçmemek lazım. Sadece şunu yazacağım: "Suslov misyonu" bitmiştir. Boşverin bunları. Ne olduğunu anlamaya çalışın ve marksizmin marksizmin içinde kalarak anlaşılmasının çok zor olduğunu da bir düşünün.

- Neo-klasik iktisatın çok eleştirilecek yanı var:

ama obskürantist bir marksolojik jargon ile bu konulara yaklaşan insanların Edirne'nin ötesinde hiç dinlenmediğini de unutmayın. Neo-klasik iktisat iyi kötü bir "iktisat" iken marksizm spekülatif bir tarih felsefesi ve aksiomatik bir post-Ricardian değer teorisinden öteye hiç bir şey üretememiş durumda. Size öyle gelmeyebilir ama, daha da provokatif olayım, marksist tezlerin çoğu az gelişmiş, tutarsız ve yanlış durumda bugün. Morishima, Steedman ve Roemer olmasaydı bir tek ciddi iktisatçının, veya Cohen, Elster vb olmasalardı bir tek ciddi siyaset teorisyeninin bile son onbeş yılda marksizmle ilgili tek satır yazmamış olacağını hatırlatmak zorundayım.

- Marksizmde bir iktisat görmüyorum ve "ekonomi politığın eleştirisi" olup olmaması da beni ilgilendirmiyor. Ekonomi politığın kendisi olabilseydi ve yüzyılın başındaki parlaklığını entellektüellerini yetmiş sene boyunca ahmakça ikilemlere mahkum ederek yitirmeseydi çok iyi olurdu.

Spectrum'da çok daha fazlası var!

Beklediğiniz çeşitten çok daha fazlası Spectrum'da... Yerli ve yabancı en iyi markalardan 20.000'e ulaşan ürün çeşitliliği sizi Spectrum'da bekliyor. Kalemde bilgisayara, masadan silgiye, telefonda kağıda kadar ihtiyacınız olan her şey... Üstelik bulabileceğiniz en iyi fiyatlarla...

Alıştığınızdan çok daha farklı hizmet de Spectrum'da.... Haftanın 7 günü alışveriş olanağı, SpectrumDirect ile büyük alışveriş kolaylığı, iade ve değiştirmeye olanak tanıyan alışveriş anlayışı...

Türkiye'nin ilk ve en yaygın Office Superstore'u Spectrum'a mutlaka gelin.

Spectrum'un size yaşatacağı ayrıcalıklar burada okuduklarınızdan çok daha fazla!

Spectrum

OFFICE SUPERSTORE

MARKS & SPENCER

Bir Kalite Geleneği

Nişantaşı • Şaşkınbakkal • Akmerkez • Tunalı Hilmi Caddesi